

227

38

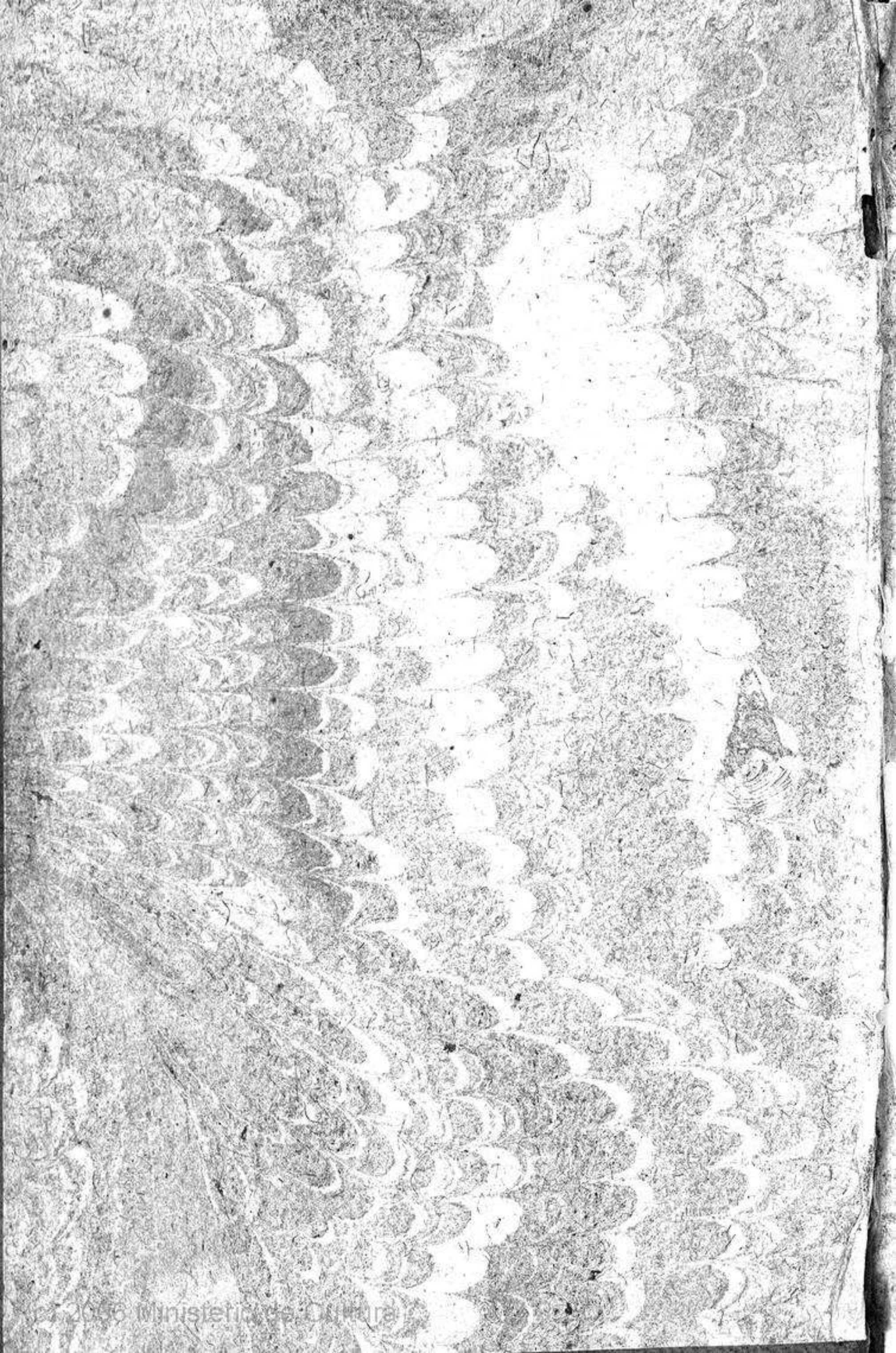
883

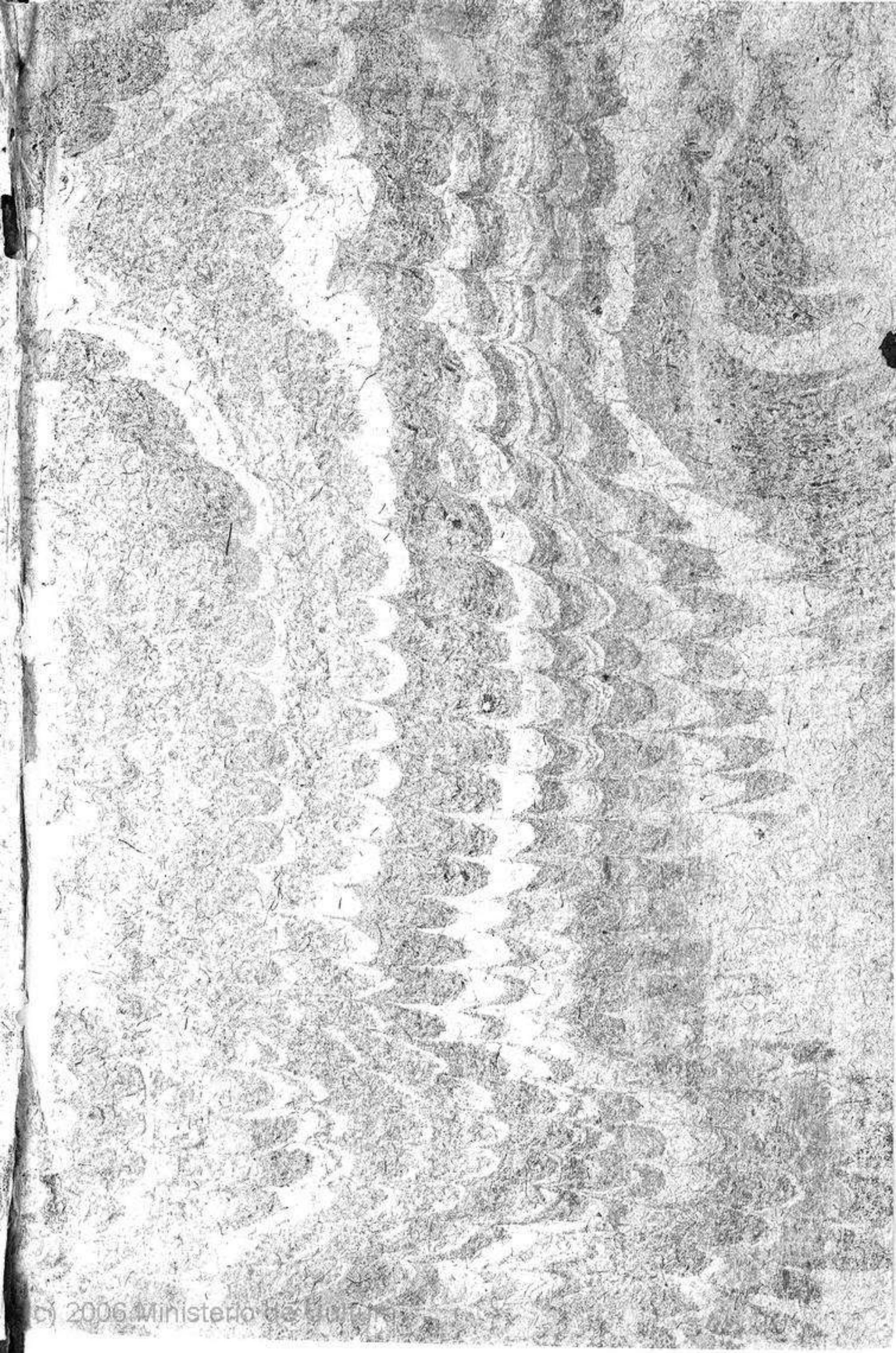
200

12

18

1626501

T 120583

R 356374

C-1154310

1626502

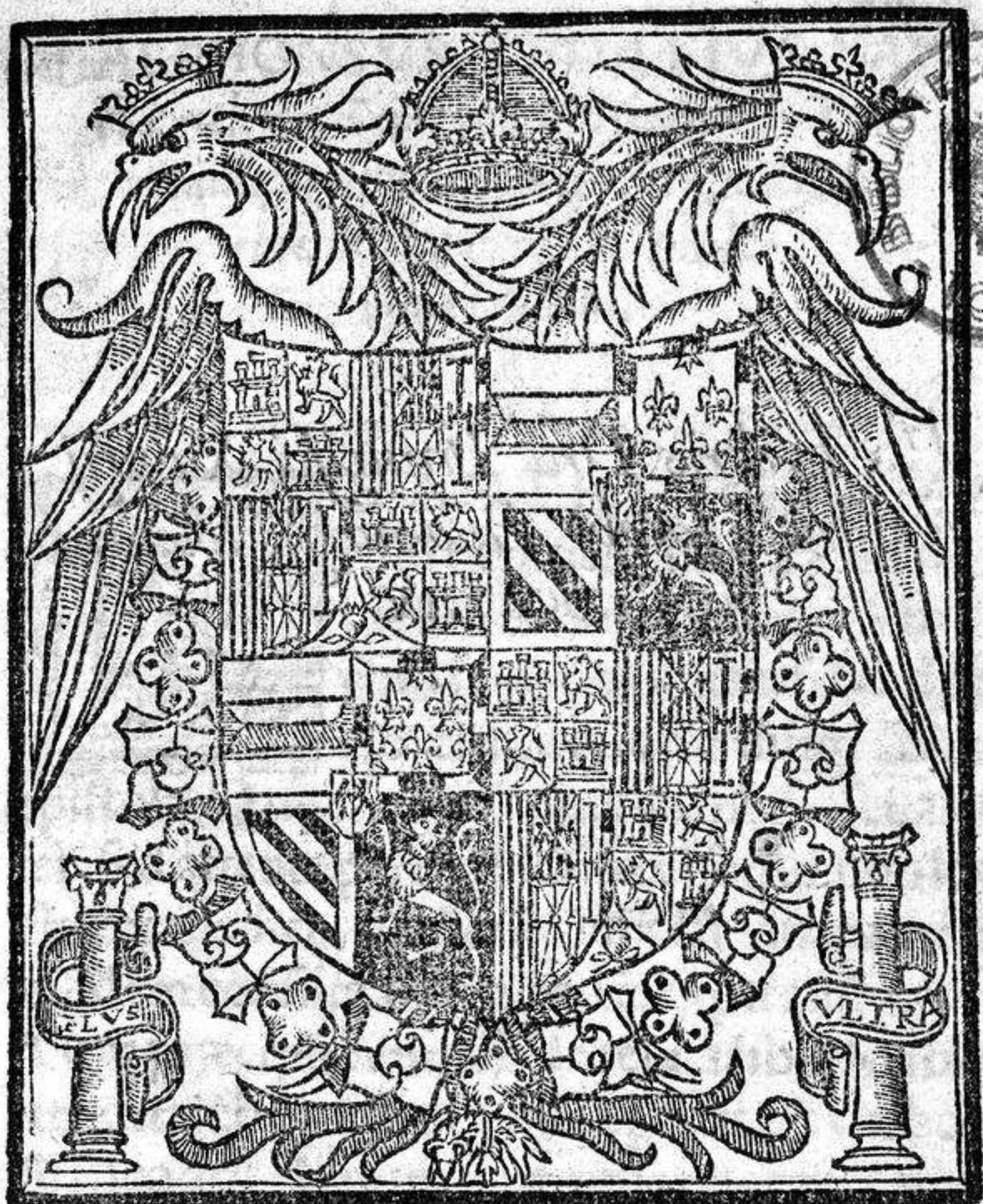
T 120589

R 356538

C-1154310

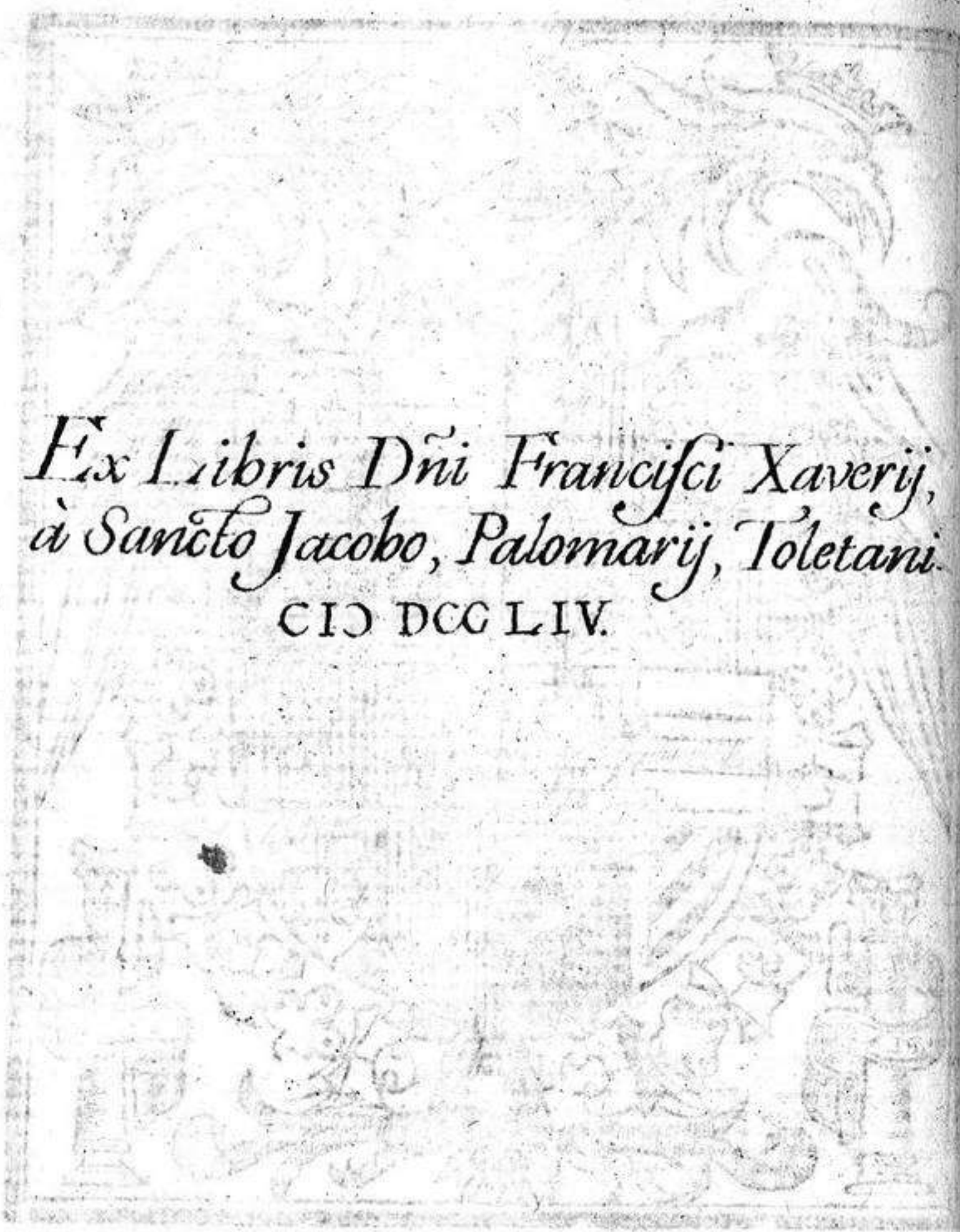
16265

+ Sala 4.º Est. 2.º port. Tabla 2.º

CVMMI TEMPLI TOLETANI PER
q̄ graphica descriptio; Blasio Ortizio iu
ris pontificij doctore eiusdē tēpli canonis
co Toleranęq̄ diœcesis vicario generali
autore.

Anno. 1549.

*Ex Libris Dñi Francisci Xaverij,
à Sancto Jacobo, Palomarj, Toletani.*
CIO DCC LIV.

QVAMMI TEMPII TOLETANI PER
q̄ graphics detentat. Blaso Oritio in
re pontifici de cane curde teq̄li canonice
co Tolomange diocetia vicario general
Anno, 1748. SIORE.

CALPHONSVS CEDILLIVS SAN

Etæ ecclesiæ Toletanæ portionarius Tole

taniqz gymnasiij in arte grāmatica

et rethorica professor pio les

Etori salutem.

X ANTIQVA NIMI

rum consuetudine, cādide ac

pie lector in ipso statim libro

rum ferme omnium frontispī

cio exhortatoria infigi solet

epistola. Quæ multos continuo non oscitana

ter, sed attente perlegendum, alioqui non le

cturos excitet, inuitet & alliciat. maturo id

quidem consilio fieri nemo est, qui ambigat.

Tum præcipue cum ijs de rebus liber scribi

tur: quæ cōmendatione sic egeant, vt verboz

rū fūco aut eloquij pigmentis exornari ma

xime desiderent, non aliter multum placitū

re. Si vero opus id sit: quod veritatem, cuius

magna vis est: vnde quacq; contineat, & ita,

iuxta Horatij præceptum: misceat vtile dul

ci vt omne ferat punctum: hac ad lectorem

exhortatione super sederi posses. Vno enim

a ij

(quod aiunt) vendibili suspensa edera nihil opus. Talem (ni fallor) librum hunc is reperiet; qui syncero animo & non liuoris cote exasperato ipsum euoluerit. Multa quippe sunt, quæ eum multis cõmendant nominibus lectuq; arguunt perq; dignum. Nam præter autorem ipsum, quem generis antiquitas, vitæ synceritas, iuris pontifici peritia, & labor in rebus quidē serijs indefessus ita plane extollunt. De ijs potissimum liber agit, quorum singula alijs sane reperta locis ad vera magneq; laudis testimoniũ satis superq; sufficerent. Quanti ergo putas æstimandũ; ubi ea omnia diuinę dono prouidentię cõiuncta inueneris? Quæ tãdem? Toletum utiq; ciuitas toto ferme terrarũ orbe memoratissima. Tagus eam alluens, non a poetis modo, sed & ab historicis, cosmogtaphisq; identidē celebratus. Et quod longe præstat, & maxime mirum est; celeberrimũ & famigeratissimũ sacratissimę dei matris semperq; v̄ginis Marię tẽplum. Misso nunc fluuio; quem aureæ multum cõmendant arenæ; quippe quem inter fluuios aurum vehentes Plinius & multi magni nominis auctores iure nominant. De

prima huius inclyte vrbis fundatione: que lō
 go interuallo inter alias caput extulit vrbes:
 & quis prima eius iecerit fundamēta (de quo
 ad huc etiam sub iudice lis est) complura ex
 varijs certe autoribus desumpta satis hic di-
 lucide explicātur. Sed totus fere autor est in
 sanctissimo deipere virginis templo hoc, ad
 minutissima vsq; describendo. Vbi ea non si-
 ne magna animi voluptate leges, que non pe-
 regrinis modo; sed multis etiam Toletanis ci-
 uibus parum haftenus fuerūt cognita. Quā
 multa, quam varia, quā memoratu digna in
 hoc licet paruo opere sedulo tamē scripta re-
 peries? Quis non admirabitur: aut potius ve-
 lut in ecclāsim rapietur, ingenti affectus gau-
 dio diuinum sūmeq; admirādum dei matris
 semperq; virginis descensum legens: cū ipsa
 virgo sanctarum lōge omnium sanctissima,
 ex supremo cœlorum culmine choris cōmis-
 tata cęlestibus olim descendit: vt hanc dica-
 tā sibi ædē viferet, beatūq; Ilesonsum veste
 de cęli thesauris allata virgineis suis ipsa ma-
 nibus exornaret. Bone deus, quantū te oble-
 ctabit vera officij Mozarabi appellati: quod
 in hac potissimū ecclesia recolitur, descripta

a iij

pulcherrime origo . Et ne , quę in libro sine
multo quidē negotio legenda tibi sunt, præ
dicere videar: vitio enī id fortasse daretur, cæ
tera nō in amena tacitus præteribo. Quæres
autē quid autorem virū bonum iuxta ac pru
dentem ac circumspectum ad præsens edēdū
opus impulerit: Ea profecto causa, vt Philis
po inter terræ principes longe maximo, aliis
quod in hac re præstaret obsequium . quippe
quem singula cognitu dignissima: quę in hac
sunt ecclesia: cognoscendi auidū non ignora
bat. Atq; vt iam hinc nota essent, quæ lōge re
tro sæculis in hac ecclesia omniū ferme q̄s ha
bet orbis celeberrima , diu multos latuerūt.
Percūtaberis credo etiā de operis stylo atq;
elegancia. Multa fane sese offerent elegāter
& perq; venuste ascripta: multa alio loquēdi
genere: vbi non tam in dicēdo lepos, q̄ in do
cēdo veritas exquiritur Ibi enim melius ipsa
loquitur res quā hominum prædicatio. Nō
nunq; similia, nōnunquā eadem verba subin
de repetita (id quod sæpe hic vsu venit:) elo
quiū venustatem admittere abnegant. Mani
lium imitari visus est autor : qui de astronō
mia locuturus dixit, Ornari res ipsa negat

cōtēta doceri. Vel Pōponiū Melā ita scribē
 tē; impeditū op⁹ et faciēdię minime capax. In
 hoc itaq; libello varia cū sint, velut in hortis
 poma, decerpāt sibi quisq; quod cōmodum
 fuerit. Et boni cōsulat quod pius & honestus
 autoris labor eis dūtaxat offert, quibus men
 tis oculi nō sunt liuore & odio vitiati. Ceter
 rū, cū opera ab his, quib⁹ dicata sunt: pondus
 estimationē: atq; autoritatē capere interdū
 soleāt, vt experiētia & Plinij etiā cōstat testi
 monio nō inscite ī ipsa naturalis historię præ
 factione ita dicentis. Multa valde p̄tiosa ideo
 vidētur quia sunt tēplis dicata. Quid iā hic li
 ber non sibi tuto polliceri poterit fæliciſſimo
 Philippi auspicio principis eximij & omnib⁹
 numeris absoluti in lucē prodiēs? Quē vt ma
 ximū si ditionis āplitudinē expectēs, ita opti
 mū appellare poteris: si Cefareas ei⁹ virtutes
 vereq; chrīanas aīo cōtēplere. Demēs ego; q̄
 tāta ingenij & liguę inopīa aliud p̄fertī agēs
 illi⁹ laudē in eo: ad quā vel Liui⁹ aut faciēdissi
 m⁹ quisq; orator lōge esset ī par. Auspicatissi
 mo igit̄ p̄ncipis oī ex parte laudabilis fauore
 p̄deat iā liber; sp̄retis inde inuidorū morsib⁹
 optima queq; dilacerare solitis. Vale ī Ch̄ro.
 a iiii

Ad lectorem tetrastichon.

**Facundo plures celebrarunt ore Toleti
Aerias turres: auriferūq; Tagum.
Ast huius templū, quo non augustius vllū,
Nunc primū celebrat gē meus iste liber.**

Aliud.

**Attonitus quicūq; legis fastigia tēpli;
Ingentes aras, emula tecta polo.
Desine mirari, superat, q; maxima virgo
Consecrat plantis hæc pavimenta suis.**

Templū Toletanū ad spectatorem.

**Non q; sim nitidū, fulgēs, sublime, superbū,
Excultū, pictū, marmora pulchra gerēs,
Esse tibi tanti cupio, quē picta retardant.
Quod fuit hic virgo; laurea tota mea est.**

**Non visa est vsq; similis tibi machina tēpli,
Non similis visa vrbs, nō similis fluuius.**

CAD SERENISSIMVM HISPANIA
rum principem Philippum Caroli. v. Aug. filiū.
Blasij Ortizij jur. pont. doctoris templi Toleta
ni canonici: generalis qz vicarij: in descriptionē
summi maximi qz templi Toletani a se editam
præfatio.

INTER LAVDES CELSI
tudinis tuę præclaras; maxime
principum, puriore luce tãq̃
aliquod sydus irradiat; q̃ amo
re fidei ecclesiasticam reueren
tiam conseruas; cuius defensores sunt princi
pes & reges (vt sacri canones Isidoro autore
testantur) c. principes. 23. q. 5. Principes seculi
li nōnunq̃ intra ecclesiam potestatis adeptę
culmina tenent, vt per eandē potestatē disci
plinam ecclesiasticam muniant. Quod opti
me in genitore tuo semper Augusto conspi
cim⁹, qui pro fide ecclesiæ tot pericula: totq̃
indefessos labores sustinuit, & ad huc susti
net. Ipse vero iure sanguinis eidem ecclesiæ
etiam (vt omnibus constat) cuncta tradis: sū
mitis: & dedis. Verum cum nihil sit: quod lu
mine clariori præfulgeat, q̃ recta fides in pri
a v

1707
cipe, nihilque quod ita nequeat casu labefacta-
ri, quam vera religio, ad eas capeffendas ac custo-
diendas istum animum regium ab ineunte eta-
te inclinasti. Cesaribus enim virtus contingit
ante diem. Nam cum autorē vitę vtraque res-
piciat, recte tenebras respuit, & nescit subias-
cere defectui. Quamobrē; gloriosissime prin-
ceps, votis omnibus respublica christiana, Ibe-
rica precipue nostra diuinam potentiam in-
terpellat, vt, ipsa pietatem tuam in hoc ardo-
re fidei in hac deuotione mentis, in hoc inte-
gro religionis studio, sine labe in longiora tē-
pora cōseruet, & augeat Fides quippe & re-
ligio cōfirmant imperiū, & regna custodiūt,
& in sublime rerū fastigium prouehunt, gra-
taque sibi tranquillitate conseruant. l. inter clas-
ras. C. de sum. trini. & fide catho. Scriptum
est enim cum rex iustus sederit supra sedem;
non aduersabitur ei quidquam malignum.
Atque voce prophetica proclamatur; iucunde-
tur sibi, & abundet cœlum de super; et effun-
dant mōtes iucunditatem, & colles lætitia læ-
tabunt. in. l. liquet, C. de sum. trin. & fide ca-
tho. Que quidem benedictiones iustis prin-
cipibus non deerūt, quandoquidem diuini

tus prophete eas promulgarunt. & vates regi-
 gius in psalmo. 71. orando cum clamore sup-
 plicat, deus iudicium tuum regi da, & iustitiam
 tuam filio regis, digna prophete depre-
 catio, quia cor regis in manu dei est, & ubi vo-
 luerit, inclinabit illud, & alibi psalmo. 98. ho-
 nor regis iudicium diligit. Perpendens itaque
 inclyte princeps, fidem & religionem paren-
 tibus, auis atque proavis quasi naturale semina-
 rium insitas, in te iure legitimo successorē
 transfusas coruscare; attendens præterea so-
 lertiam, qua cuncta huius sacrosanctę eccle-
 się Toletanę non vulgari deuotione inuesti-
 gaueris: lingua audaci loquendi auida, & si
 sub duplici custodia natura inclusa, huius ce-
 leberrimi templi excellentiam propalare co-
 natus sum. At in rebus magnis animus terro-
 re concutitur, atque in magno positus lubrico
 pertimescit, audacię, temeritati ve imputan-
 dum formidans, eo maxime quod materia per-
 tractanda sublimis sit, atque illustris, virumque
 omnigena refertissimum doctrina requirēs,
 nimirum cum de tam insignis templi ampli-
 tudine sit agendum, atque maximo principi dis-
 candum opus. Cuius grauitas & maiestas

non tam exigue eruditionis hominem modo, sed Mercurium ipsum trimegistum & Demosthenē deterreret. Nec me latet inclysate principis, quam arduum sit ac difficile, domum quantumlibet parvam, nedum hanc sacrosanctam basilicam tot facella atq; latibula suo ambitu continētem, describere. Ceterum cum aliunde animo meo subiret humanitas tua, qua omnium subditorum vota confoues, libuit nōnulla, ex multis huius almæ ecclesiæ Toletanæ scitu dignis, tenui (quod aiunt) calamo prælibare, vt tanq; pertransennam, magnificētiam eius singularem (princeps foelicissime) tua celsitudo perpendere valeat, quandoquidem singula huius sacre ædis ornamenta ob parvam morā, breuemq; hinc recessum tibi lustrare non licuit. Non autem omnes symmetrias proportionesq; ædificij prosequar, quoniā hoc prope infiniti esset operis absolutissimumq; desideratarchitectum, quod a me longe abest, nec tamen omnem cōmensum deserā, sed illum tantū exponā, qui venustati enucleandę deservit: ita vt historicam poti9 descriptionem, quam architectorum redoleat stilus. Nec

pigeat obsecro tuam celsitudinem ea legere; que si Scythia aut Gangeticus quispiam de templo in extrema mundi plaga posito narret, mira quadam admiratione audiremus.

Adsit de ipera virgo meis coeptis / quæ templum sibi hoc sua presentia consecrauit, mentem & calamum dirigens, vt in eius honorẽ hoc opusculum prodeat, quod tuę celsitudini supplex offero, ac vt renidenti vultu suscipias, si licet, efflagitanter exposco. Tractaturo tamen de huius sacre basilicę maiestate; nõ ab re visum est, nõnulla perstringere de situ & fundatione istius vrbis regię, vbi templũ hoc sacrosanctum locatur, de qua si plura dicerem, semper mihi videretur, eius singularem amplitudinem & magnificentiam toto orbe terrarum notissimam attenuare. Sed vt propositis satisfaciam, concessa mihi per te gloriosissime princeps facultate, cum firmissima tua protectione & fauore rem ipsam aggrediar.

**DE ORIGINE AC FVNDATIONE
Toleti & eius vbertate ac temperamento.**

Cap. i.

Toletū ciuitas Hispaniæ, in regione Carpetana admodum feraci, situ natura munitissimo, in alto atq; petroso loco, ambulatuq; difficili, quinti climatis particeps est, distatq; ab æquinoctiali linea gradus. 41. prædominantur in ea signum virgo & planeta Mercurius. Huius vr̄bis tres ferme partes Tagus per orbem celebratissimus annis cingit, et inter saxosa strictaq; loca defluēs; suo rapido impetu, arenis aureis, nitidissima, & salubri aqua, & per exteras etiam prouincias admodum famigerata, vr̄bem letificat, reliqua vero pars, quæ septentrionem respicit, duplici muro, multis turribus & propugnaculis ab incursionibus hostium munitur. Tagus quidem Toletum fœlicem & opulentam facit; hortos irrigat. Vtraq; fluminis ripa, superna ad orientem hortis & arborib; ad leuancā: (vt nostro idiotismo vtar) inferna autem tantundem vr̄bem ameniorē reddit. Ad meridiem & Aquilonem; præter multas vineas arboresq; diuersas, sunt amygdæta, quæ velut nemora iucundissima conspiciuntur. Toletum ceteris Hispaniarū vr̄bibus illustrior; quæ totius Hispaniæ intima ac mediterranea

ingeniorum acumine, bonarū litterarum studijs, & armorum virtute genuina, valde pol-
 lens. soli cœliq; serenitate atq; temperamen-
 to cūctas Ibericas puincias præcellit. Vber-
 rima omnis generis fructibus, arboribusq;
 vino præterea, oleo, tritico, pecoribus, armē-
 tis, alijs q; id genus multis abundās. Toletū
 enim e Græco nomine ptolietron, quod op-
 pidum vrbemq; significat, deductū esse con-
 iicio, & merito antonomastice ab Achiuis
 appellata est vrbs. Cuius quidem ciuitatis
 cum ter Liuius mentionem fecerit, quantæ
 estimationis priscis temporibus fuerit, poste-
 ris estimandum reliquit. In quinto enī quar-
 tæ decadis libro, Toletū (inquit) ibi, id est
 apud Tagum, parua vrbs, sed loco munita;
 deq; eius expugnatione vt de re magna an-
 te dixerat. Maiores res gestæ a. M. Fulvio,
 is apud Toletum oppidum. &c. Et in nono
 deinde eiusdē belli Macedonici sic ait; haud
 procul Hippone & Toletū vrbib9, inter pa-
 bulatores pugna orta est, quibus dum vtri-
 q; subuenitur, a castris paulatim omnes co-
 pię in aciem eductę sunt, in eo tumultuario
 certamine duo exercitus Romani fusi, atq;

in castra compulsi sunt, non institere percul-
sis hostes. Quę si quis penitius inspiciat, nō
virium diffidentia, sed nimia securitate sui,
quę inexpugnabilibus locis est inuidiosissi-
ma lues, expugnata esse comperiet. De fun-
datione tamen huius imperialis vrbis histori-
ci certāt, & adhuc sub iudice lis est. Nam, D.
Rodericus archiepiscopus Toletanus nō lu-
bricę fidei autor chronicorū lib. i. cap. 3. To-
lemon (inquit) & Brutus duo consules cons-
diderunt Toletum, centum & octo annis an-
teq̃ Iulius Cęsar regnare cepisset, tempore
Ptolomei Euergetę regis Aęgypti. Hęc ille.
Quod etymologię nominis consonum est,
Toletum namq̃ a nominibus autorum vi-
detur componi, constareq̃ ex prima & secū-
da syllabis Tolemonis ac finali syllaba Brus-
ti. Neq̃ hoc nouum est, legimus enim multas
vrbes nomina a suis conditoribus accep-
pisse, sicut ex Tyrijs & Aufonijs Tyrasonā
idem Rodericus testatur lib. i. cap. 5. et Pam-
pilonam a Pompeio, ac Cęsaraugustā a Cę-
sare Augusto conditas refert episcopus Ge-
rundenfis lib. v. cap. de Tarracona vrbe. Cui
Didacus de Valera rerum Hispaniarū chro-
nistes.

nistes par. 2. cap. 5. videtur assentiri in historia quam composuit iussu regine Elisabeth reginarum foelicissime, tuæ (inquam) proavie serenissime princeps. Vbi post longā disquisitionem concludit, a Romanis cōditam. Bona tamen Hispaniarum pars huius vrbis fundationem Herculi Lybio post interfectum Geryonem intimam Hispaniam peragrati adscribit. Quod comprobare videtur; Herculeū antrum subtus ecclesia sancti Genesij, in hac regia vrbe structū, nam si vrbs esset condita prius, nullatenus illud vir strenuus Hercules inhabitasset. At Lucius Marinus Siculus historiographus regi⁹ in opere de rebus Hispaniē memorabilib⁹ lib. 2. fabulis hoc ascribit, quin potius sententię domini Roderici inheret in hec verba. Cæterū de conditore Toleti affirmare certi nihil possum. Tamen si non desunt, qui ab Hercule fuisse conditam fabulantur. Quorum sententia quoniam sine teste loquuntur, mihi certe non satisfacit. Cum presertim librum legerim antiquissimum, sed sine principio, & sine nomine eius, qui scripserat, in quo mihi multa vera esse videbantur, vbi Toletum a

Ptolomeo & Bruto conditam fuisse, scriptū
erat, sed a quo Ptolomeo et a quo Bruto nō
declarauit. Est autem Toletum edificiū anti-
quum, de qua Plinius & alij scriptores me-
minerunt. Vbi fuit olim magnum theatrum
extra muros ad partē septentrionalē. Quod
etiam nunc & si dirutum, & quasi complana-
tum est, eius tamen vestigia formaq; cernun-
tur. Quod opus Romani magis quam aliæ
gentes facere consueuerant. Huic Lucij Ma-
rinei Siculi opinioni accedit id, quod refert
episcopus Gerundensis in paralipomenone
Hispaniæ lib. 5. cap. de Tarracona vrbe, &
alijs vrbibus in Hispania a Romanis condit-
tis (inquiens) Brutus insuper cognominat⁹
Gallecus, qui cum obtenta Gallecia, diutius
cum Lusitanis pugnasset, illosq; vicisset; To-
letum urbem ex natura loci munitissimam
in presidium Lusitanorum cōstruxit. Que
cum ab initio parua vrbs fuisset, Gothorū
tempore tanta effecta est, vt in metropolim
creata sit, suppressa, metropoli Cartaginēsi;
sub qua erat, vt ex conciliorum libro cōstat.
hec Gerundensis. Alij Ptolemium quemdā
magicę artis peritissimum, & inter Hispaniæ

proceres longe prestantem Toletum edificasse commemorant. Nec existimandum Almonides Toleti urbem fundasse, quod nonnulli affirmant, Cum de eorum in Hispanias aduentu ambigatur. Immo Antoni⁹ Nebriensis Almonides in Hispaniam venisse negat in chronicis catholicorum regum, in operis exordio, his verbis. Illud preterea, quod in historia quam vocant generalē, vulgo legitur venisse in Hispaniam nescio quos Almonides, nemo arbitror dicet mihi, qui sint illi, aut quid egerint aut quo postea concesserint quin potius ausim affirmare, nunquam fuisse tale genus hominum, sed totum fuisse confictum ab aliquo fabularum concinatore. Nisi forte quispiam velit dicere sumptum esse illud ex Ouidio, qui in quintodecimo tranimutationum volumine scribit, Micilū Alemnidem ex Grecia in Italiā penetrasse; ibiq; Cronem urbem cōdidisse, licereq; historico atq; poetę vndecunq; accepta materia suū opus contexere, hec Nebrifensis. Almonides tamen in Hispaniam venisse refert Alphonsus de cartagena episcopus Burgenfis in regum Hispanorum, imperatorum, sū

morū pontificum, nec non regum Francorū
anacephaleosi, cap. iij. Post hęc (inquit) gen-
tes quedā extraneæ, quę Almonici vocabā-
tur, Hispaniam intrantes Gręcos expulerūt
& regnarunt in ea quadraginta ānis. Demū
exercitus multi ab Alemania & insulis adia-
centibus Hispaniam inundātes; Almonizis
expulsis, apud Hispanos longis temporibus
regnarunt. Et collector conciliorum in exor-
dio primi concilij toletani verba, quę sequū-
tur; de Toletana vrbe scribit. Hui⁹ vrbis im-
perialis meminit Ptolemeus. li. 2. cap. 6. titu.
Tarraconēsis situs. Vbi dicit, iterum austras-
liores vacceis, & Areuacibus sunt Carpetani,
quorum ciuitates Ilurbida Toletum, Cō-
plutum. Et Plinius lib. 3. cap. 3. tit. Hispania
citerior ait, caputq; Celtiberia Segobrigens-
es, Carpetani, & Toletani Tago flumini im-
positi. Atq; Antoninus in itinerario, titulo;
alio itinere ab Emerita Cesaraugustam &
Augustobricam, Tolerum, Vitultiam. Et
iterum tit. iter alimio Toletum, &c. hęc ille.
Ceterum cum varie sint de huius regie vrbis
fundatione opiniones, crediderim ppter ves-
tustatem obliteratedā ac Toletanę ciuitatis an-

tiquitatem, ex qua magna vrbibus oriū laus
eius conditorē adhuc in tenebris delitescere.

DE EXORDIO CHRISTIANAE

*religionis in ecclesia Toletana per diuū Eu
geniū eius primū pontificē. Cap. ij.*

IN dicte ciuitatis Toletane fere vmbilico
lingens ac celeberrimum toto q̄ orbe ter-
rarum notissimum templum eam nobilitans
ac illustrans, deo optimo maximo deipereq̄
virgini dicatum exta, quod omnes alias
edes sacras & forma conspicua & magnifi-
cis edificijs antecedit, in quo memorabilia q̄
plurima conspiciuntur. Quis eius prima
fundamenta iecerit, nō minus latet q̄ vrbis,
illud tamen in aperto est: sanctum Eugeniū
primum antistitē discipulum magni Dioni-
sij ante alios verbum domini seminasse, iecit
se q̄ nostre religionis exordia in hac alma ec-
clesia, eamq̄ ab illa tempestate in diuino cul-
tu perseuerasse, pie creditur, vsq̄ ad infoeli-
cissima tempora Roderici Gothorum regis:
cum pene tota Hispania venit in ditionem
Sarracenorum. Qui tandem Alfonso regi

b ij

1707
lexto ea lege. vt il'is impune liceret Mahometum (quem ipsi Muhamedem vocāt) venerari in hac sacra basilica, quam ipsi violātes mezquitam fecerant, se ciuitatemq; hanc dederunt, in die sancti Urbani octauo. Kl. Junij era, vt in chronico Alphonsi regis cognomine sapientis habetur, 1125. Didacus tamen Valera in. 4. parte historie cap. 54. & 65. & 66. inquit captam Toletum anno domini. 1062. inscriptio vero posita in pariete septentrionali capituli huius tēpli habet Toletū cultui christiano redditam era, 1101. Dominus tamen Rodericus lib. 6. cap. 23. dicit captam Toletum era. 1133. & rursus idem Rodericus in Chronico antiquo manu scripto in bibliotheca eiusdem ecclesie reposito in eodem capite asseuerat, Toletū sub imperiū Alfōsi venisse era. 1123. Ex supradictis ad huc non constat quo anno Toletum in ditionem Alfonsi redacta sit, cum in tempore historici valde dissentiant, nam in historia regis Alphōsi (quē sapiētē appellāt) habet. Toletū captā æra 1125. s. añō dñi. 1087. Didacus de Valera affirmat añō. 1062. inscriptio capituli era. 1101. & dominus Rodericus diuersimo

de scribit. Quorum varietas potius vitio ac
 depravationi scriptorum ac impressorū im-
 putanda est, quam veritati autorum. Hoc
 gloriosissime princeps volui intexere, ut tua
 celsitudo perpendere valeat, quā difficile sit
 rerū antiquarum veritatem elicere. Et pro-
 fecto dolendum est: eorū; quę non multis re-
 tro temporibus in hac regia vrbe absq; du-
 bio contigerunt; annū, in quo obuenerint,
 penitus ignorari. Quum enim historias mul-
 tas, quibus eorum temporum facta memo-
 rantur, non parua diligentia & inquisitione
 euoluerim, necq; eas modo, sed nonnulla etiā
 eiusdem Alphonsi regis sexti, qui Toleta-
 nam ciuitatem cepit, priuilegia eiusdem vr-
 bis ciuibus irrogata, annum capte vrbis in-
quirens, nihil sane certe, quin potius repu-
gnantiam inter ipsa historicorū monumenta
non mediocrem, potui inuenire.

DE AERA CAESARIS ET EIVS

supputatione digressio.

Cap. iij.

b iij

Quoniam vero in æreꝝ Cæsaris mētione
nem incidimus, opere precium me fac
cturum arbitror, si rem vulgo quidem cele
brē magis q̄ cognitam; paucis explicauero.
Fuit igitur Hispanis nostris, atq̄ adeo quis
dem solis Hispanis, iā inde ab ipso Augusti
Cæsaris principatu, ad usq̄ Ioānem Castellę
regem huius nominis primū, peculiaris quæ
dam designandorum tēporū ratio, vt a trige
simo octauo ante Chrtisti seruatoris nr̄i nata
lem anno initium sūmerēt supputationis an
norum; quam æram Cæsaris appellabāt. Ita
dēptis ex numero annorum ære Cæsaris tris
ginta octo annis, numerus annorum Christi
nati agnoscebatur. Testantur hoc non histo
rię modo nostrates, quotquot illorum tem
porum extant, sed concilia, leges, priuilegia
monumēta deniq̄ omnia; quęcūq̄ apud nos
per mille quadringentos circiter annos (nā tā
diu hæc temporum ānotandorum consuetu
do durauit) confecta reperiuntur. In quorū
etiā nōnullis vtrūq̄ annorum numerum &
Cæsaris & Christi domini simul annotatū
videre licet; alterum ab altero Triginta octo
annorum semper interuallo distātem. Vt mi

randum sane sit, quid in mētem venerit Gerundensi cuidam Antistiti rerum Hispanicarum scriptori recenti, in eo libro cui titulum fecit Paralippomenon, asseuerare, annum vigesimum sextum ante natalem domini, caput & initium annorū erę Cæsaris constituendum. Fuit ille quidem argumento quodam ductus prorsus cōmentitio: quod nec referre est animus; nec refellere: vsq; adeo ipsum per se ipsum abunde refellitur. Porro quidnā secuti fuerint vetusti illi Hispani homines, cū annorum Cæsaris Augusti notandorum initium in illo potissimum anno statuerunt; qui ante diem Christi natalem trigessimus octauus numeratur; id vero est, quod solet a viris doctis non immerito dubitari. Nam cū Christum dominū nostrum constet quadragesimo primo iuxta Tertullianū, aut certe iuxta vulgatiorem Eusebij calculum quadragesimo secundo principatus Augusti Cæsaris anno natum, si ab ipso principatus initio, id est, ab inito cum Antonio & Lepido triumviratu, supputationis series repetenda sit: nō iam triginta octo, sed quadraginta vno, aut quadraginta duobus annis antiquiorē esse, oportet

tebat *eram* Cæsaris, *q̄* *erā* Christi. Quod si
supputationē ipsam non a triumviratu (quod
cōmune magis triū *q̄* singulare Augusti im-
periū videbatur) sed ab eo potius tēpore ori-
diendā dicamus, cū excluso Lepido, deuicto
etiā ad Actiū Antonio, solus Augustus rēp.
tenere coepit: cū satis cōpertū sit, hoc nō ante
tertiū decimum, aut certe (iuxta Eusebium)
quartum decimū principatus ipsius ānū cō-
tigisse, nec hac sane ratione potest illius trige-
simi octauī āni ratio proposito nō cōgruere.
Hanc difficultatē si altius ingredi, exacte *q̄*
tractare liberet, longior *q̄* pro digressionis
modo nobis oratio nasceret. Quare studio-
sum lectorē satis putamus admonere, legat
attente Plutarchum in Antonio, et Appianū
Alexādrinū libro quarto & quinto bellorū
ciuiliū; Dionē præterea lib. 46. & 48. simul
quoq̄ seriē Cōsulū illius etatis; p̄ chronogra-
phos: in primis per Aurelium Cassiodorum
digestā, teneat: ita cōperiet cū orbis vniuersus
fuerit inter triumuiros Augustum; Anto-
nium & Lepidum non semel diuisus. Hispaniam
nostram in prima quidem partitione,
que triumviratus initio facta est, obtigisse Le-

pido: in postrema vero, quę bellum Perusi-
 num est insecuta, Augusto cessisse. Hanc ve-
 ro in eum annum reperiet incidisse, qui con-
 sules habuerit, Cn. Domitium Calvinũ. C.
 Asinium Pollionem. Porro horum consulũ
 annus, si Cassiodorum cõfulas, per triginta
 octo annos christi natalẽ præcessit. Nisi q̄ se-
 cundẽ Tertulliani calculũ (qui anno quadra-
 gesimo primo Augusti Christũ natũ tradit,
 quẽ recentiorũ etiã chronographorũ nõnul-
 li sequuntur) vterq̄ annus tã consulum illo-
 rũ, q̄ natalis Christi i supputationẽ sumẽdũ
 est. Secũdũ vero Eusebiũ, Bedã et alios, qui
 quadagesimo secundo Augusti anno diem
 Christi natallem collocant: alterum illorum
 annorum extra ipsum triginta octo annorũ
 numerum relinquere oportet. Duplicẽ hanc
 dinumerationis formã vulgus inclusiuam et
 exclusiuam nominat, quarũ vtraq̄ frequens
 est apud supputatores. Cum igitur in triges-
 simum octauũ ante Christi natalem annum
 partitio illa triuuirorum inciderit: non ab-
 re maiores nostri principi suo blandientes,
 initiũ supputationis temporũ inde sumendũ
 esse, publico consilio statuerũt: cũ Hispania

illum pro suo coepit monarcha venerari. Id
quod ab Aegyptijs paucos post annos factum
legimus, cum Antonio & Cleopatra sublas-
tis, in ipsius Augusti ditionem venerunt. Ab
eo si quidē anno coeperunt & illi rationē tem-
porū suorū designare. Atq; hęc quidē de re
ipsa attigisse sufficiat: nunc de voce pauca di-
cemus. Aere vocabulū ab ere, id est tributo,
quod scilicet fuerit ab Augusto id tēporis or-
bi imperatū, deduci voluit diu⁹ Isidor⁹ His-
palensis magnus sane autor: atq; illum hac in
re vulgus sequitur scriptorū. Sed hanc sentē-
tiā, vt multis quidē persuasam, ita a viris do-
ctis fere iā explosam video: totā hanc tributi
mētionē tāq; nullo idoneo autore fultā, tum
etiā āno illi; de quo agitur, neutiq; cōgruētē
inanē prorsus esse contendentibus: idq; mul-
tis quidē rationibus; quas impresentiarū per-
sequi, breuitas instituta non sinit. Sunt rur⁹
qui ab erea tabula, in qua Augustus (autore
Macrobio libro Saturnaliū primo) āni a se
correcti ordinē incidēdū curarit, erā appella-
tam censent. Sed quid, queso, facit fastorum
correctio; dierūq; āni ad solis cursū accōmo-
datio (quod vnū tunc Augustus agebat) ad

supputādorū tēporū initiū in illo trigésimo
 octauo ante Christi natalē anno potissimum
 constituendum, nisi hanc correctionē in ipm
 eundē annū appareat incidisse. Atqui eā qui
 dē correctionē satis cōstat nō illo āno, sed de
 inde post viginti sex (ut minimū) ānos ab Au
 gusto factam. Nēpe postq̄ Lepido mortuo
 (quod Trāquillus restatur) Pontificatū ille
 maximū adeptus est. Quē magistratū vnde
 cimo āno ante Christū natū eidē delatū, Eu
 sebius autor est in chronicis. Quare nō plus
 rib⁹ qdē q̄ vndecim ānis oportebat erā chrī
 ab era Cesaris superari, si rō ei⁹ esset ab illa cor
 rectione sumēda. Verū vt ad id, quod veresi
 milius videtur, tādē accedam⁹, cū ex No
 nio Marcello grauissimo haud dubie latinis
 tatis autore liquido constet, gram vocē latin
 nā esse, quę numeri notā designet, accedente
 etiā Lucilij (quē ille aduocat) testimonio, cū
 ait, hęc est ratio: peruersa era numeri & sub
 ducta improbe: nō est profecto, q̄ absurdū
 cui piā videri debeat; si numeri ānorū siue Ce
 saris siue Chri dñi ānotatio æra dicat. Admo
 nuit hoc Hermolaus Barbarus vir vndecūq̄
 doctissimus, in annotationibus Plinianis: ni

si q̄ adiungit, eḡ vocabulo veteres Astrologos Ptolemeū. Theonē, ceteros vsos fuisse p̄ initio, a quo supputatiōes incipiūt. Quia in re falsus est prorsus Hermolaus. Nec enī Ptolemeū aliū ve quēpiā ex Græcis scriptoribus eiusmodi vocē legimus vsurpasse. Sed ab Hispanis astrologis, in primis vero in illo Rege nostro Alfonso in libro; quē scripsit Astrologicarū tabularū Hispano videlicet more inducta, ab alijs deinde recentioribus ex horū imitatiōe recepta est. Aera ergo tātūde est, quod numerus; nō ānorū modo sed cuiusvis rei; quod testatur etiā prisce illę legis n̄ræ Gothicæ, eius codicis; quē dicūt fuisse vulgo. Vbi libro secūdo, titulo secūdo, lege quarta sic legitur. Deue rescebir la pena q̄ es cōtenida en la ley del sexto libro en el primer titolo, en la era segūda. Rursus libro sexto, titulo secundo, lege tertia sic habetur. Fa ga la emienda q̄ dize en este sexto libro en la ley q̄ es en el segundo titol, en la era primera. Quin et Isidorus ip̄e cuius supra meminim⁹ initio libri conciliorū, vbi de ordine celebrādi Cōcilij differit, diaconus (inquit) alba indutus codicem cānonū in medio proferens

capitula de concilijs agendis pronunciet, id est, de concilio Toletano tertio, era, 18. Itē ex concilio Toletano quarto era tertia. Itē ex capitulis orientaliū partiū, q̄ Martinus episcopus de greco in latinū vertit, era, xvij: &c. Ceterū quod in quibusdā Leonis primi pontificis Max. epistolis ex Badij Ascēsij impressione editis era annorū in calce ad scripta legit̄, quę videri possit Cesaris Augusti esse, non est; q̄ propterea arbitremur, hanc annorum supputationem Romanis eo tēpore in usu fuisse. Nā eam quidē nō auctoris epistolę notationem, sed studiosi cuiuspiam lectoris additionem esse, qui ex solo cōsulatu in epistola adscripto annorum numerum annotavit, vel ex eo probari potest, q̄ in quibusdā epistolis hoc solū in fine adscriptum legitur. Aera qua supra, id est, era superioris epistolę. Quę sane verba lectoris cuiuspiam esse, potius q̄ auctoris epistolę, nemo non videt. Hoc visum est obiter de grę ratione atq̄ vocabulo attingere, non iniucundam fore putās studioso lectori eiusmodi digressionem. Quare iam ad institutum argumentum nostra vertatur oratio.

DE CREATIONE BERNARDI PRIMI
archiepiscopi, post Toletum cultui christiano
redditam; atq; consecratione & dedicatione
præterea primatu ac dominio huius sacri tēpli.
Cap. iiii.

POSTEA q̄ Alfonso rex Fernandi magni
filius diuina benignitate Toletanam vr-
bem ab arabibus eripuit, primus archiepis-
copus, quem ecclesia Toletana suscepit, fuit
abbas Bernardus. Qui paucis diebus lapsis
post eius electionem reginæ Constantiæ mo-
nitis, eius marito Alfonso rege absente, con-
tra ipsius Alfonsi iusiurandum, inuitis Sar-
racenis, pactiōibus ruptis, vocatis militib9
christianis, maiorem Mezquitam ingressus
est: ac Mahometicis superstitionib9 reiectis
in ea altaria fidei christianæ & in maiori tur-
ri cymbala ad conuocationem fidelium col-
locauit. Vt refert Roder. lib. 6, cap. 25. Quo
ita factō Bernardus electus conspectui Ro-
mani pontificis se presentauit, a quo obtēto
pallio & consecratione & primas ab eo His-
paniarum institutus in Iberiā rediit. Sed ro-
gabit aliquis, quo nam modo Hispaniarum
primatus

primatus ad ecclesiā Toletanam pertineat.
 Sane non temere, sed iure & ratione necnon
 autoritate, Iure enim, vt in cap. cum lōge. 63.
 dist. vbi ad præfulem Toletanum omnes ina-
 stituciones prælatorū vtriusq; Hispaniæ spe-
 ctare comprobatur. Et supposito de iure pri-
 matiam ecclesiæ Toletanæ cessisse: nō ex eo;
 q̄ Barbari eam occuparūt, ius primatię ami-
 sit; immo dei misericordia christianæ religio-
 ni restituta iure postliminiū in pristinum red-
 ditur statum, vt in cap. pri. actione. 16. q. 4. &
 leg. in bello. ff. de captiuis & postliminiū re-
 uersis. Ratione, qm̄ Toletum totius Hispani-
 niæ cum velut quendam vmbilicum referat,
 prouinciales ad primatem non magno dispē-
 dio pro negotiis gerēdis peruenire valēt: præ-
 cipue cū iure caueatur, ne episcopales sedes
 longo inter se interualo distent, vt in cap. fin.
 80. dist. Autoritate, nō cuiuspiam, sed illius
 magni Speculatoris iuris consultorū sui tem-
 poris facile principis; qui cum de primatib9
 tractaret sub titul. de dispensatione. §. sunt
 quoq; de Toletano primatu meminit. Quid
 multis moror? ecclesia Toletana diuino ma-
 ximeq; admirando beatissime virginis Ma-

de consecratione virginis

rię consecrata descensu : post habitis, quę in
controuersiam poterant insurgere, primatię
iure optimo sibi vendicauit. Hęc de primatię
tia. Anno autem tertio ab vrbe recepta cons
uocatis episcopis per. D. Bernardum alma ec
clesia Toletana, vt in lectionibus dedicatio
nis eiusdem habetur, fuit consecrata in festo
diuorum Crispini & Crispiniani martyrum
octauo. K^l. Nouembris; atq; dedicata, prout
D. Roder. refert lib. 6. cap. 26. in honorem bea
te Marię semper virginis, ac beatorum apo
stolorum Petri & Pauli & sanctę crucis, nec
non diui Stephani protomartyris. Eo tempo
re, vt Roder. lib. 6. cap. 27. autor est. Urbanus
papa secundus dolore motus, eo qd ab Aga
renis Hierosolymitana vrbs tenebatur, ver
bum crucis ipse met cepit omnibus predica
re. Eius indulgentijs primas Bernardus pro
uocatus de clericis indigenis ecclesiam Tole
tanã ordinauit: assumptisq; ad viam necessa
rijs crucis signaculo insignitus a propria se
de recessit volens cum exercitu in Syriã trãs
fretare (quemadmodum ea etate crucis signa
ti in subsidium terre sanctę facere consueue
rant, vt in cap. qd super his de voto.) Cumq;

vix esset tribus diebus a propria ciuitate elongatus, clerici, quos in ecclesia instituerat, stulti dixerunt adinuicem primatem suum nunc deinceps reuersurum, vnde spiritu malignitatis & insipientiae inflammati alium electione indebita subrogarunt, & primatis domesticos eiecerunt, qui gradu concito dominum consequentes prout factum fuerat nunciarunt. Quod licet videatur perperam & iniuste gestum, canonicos priuasse presulatu pastorem atque alterum sibi suffecisse; duabus tamen de causis obuuisse arbitror, quae nostrates a presulis sui prodicione vindicant. Prima; quoniam externi (Bernardus enim natione Gallus erat) secundum iuris dispositionem alijs non poterant praefici ecclesijs vt in cap. nullus. 16. dist. vbi datur clericis facultas renitendi, si viderint se prelato alienigena praegravari, & quem sibi ingeri ex transuerso viderint, non timeant refutare, verba sunt text. Secunda, quoniam Galli & Hispani moribus discrepant, neque vnquam bene inter illos conuenit, & consuetudo eorum, inter quos viuunt; seruanda est; vt in cap. illa. 12. dist. quin imo iniuria fit incolis, si ab aliena ecclesia, vel eiusdem regni sibi

præponitur præsul/ quando in propria repe-
rretur dignus: nedum si ex alijs regnis igno-
ti exteriorib; adducerentur. Hęc non pro defini-
tione, sed pro aliquali canonicorum excusa-
tione annectere volui, cum in prælatorũ pri-
uatione alia nimirum forma exquiratur. At
Bernardus suorum relatione non immerito
admiratus Toletum redijt in autores sceleris
infensus, quos cum electo suo e sede protin9
deturbavit, quem ipsi tam præcipiti impetu
in ecclesiæ principatũ euexerant. Et tollens
aliquos de monachis sancti Facundi vsq; ad
reditum eius in ecclesiam collocavit, ne inter-
rim (dum rediret) diuino officio fraudaret.
Hinc dictum arbitror ecclesiam Toletanam
fuisse primitus regularem. Ipse vero Bernar-
dus iterum Romam petijt, & cum ad sedem
apostolicam peruenisset: prohibuit eum do-
minus papa Urbanus, ne vltterius procede-
ret, sed in tanta nouitate ad sedem propriam
remearet, ne pastoris absentia plantatio no-
uella periculo subiaceret, & a voto Hieroso-
lymitano & sanctę crucis primas Bernardus
per Urbanum pontificem absolutus in pro-
priam basilicam reuertitur. Et beatum Giral

dum cantorem in ecclesia Toletana, postea
 in Bracharensi ecclesia archiepiscopum crea-
 uit. Et sanctum Petrum de Vituricis fecit ar-
 chidiaconum Toletanum; deinde episcopum
 Oxomensem. Et Bernardus de Agino fuit
 ab eodem archiepiscopo cantor in eadem ec-
 clesia Toletana institutus, & postea tempo-
 ris successu episcopus Secontinus, ac archie-
 piscopus Compostellanus fuit creatus. Rai-
 mundus etiam post beatum Petrum a domi-
 no Bernardo fuit ordinatus episcopus Oxo-
 mensis, qui etiam successit eidem Bernardo
 in ecclesia Toletana. Hieronymum etiam tem-
 pore Roderici Campiatoris dominus Ber-
 nardus episcopum Valentinum creauit, sed
 in breui deperdita ciuitate, eundem Hierony-
 mum metropolitanus Bernardus in ciuitate
 posuit Zamorensi, vt ibi episcopalia exerce-
 ret, in qua nondum fuerat nec episcopus neq[ue]
 ecclesia cathedralis, & mortuo isto Hierony-
 mo, quendam Bernardum dictus primas co-
 stituit episcopum Zamorensis, & iste fuit
 episcopus primus Zamorensis. Magna facis-
 nora Barnardi studui opusculo inferere, vt
 non tantum eius religio; quin etiam armorum

strenuitas, amplitudo, potestasque ordinandi episcopos in Hispaniarum ecclesijs cunctis pateret. Quinon in Granatenses vel Mauros, sed in Syriam contra fidei inimicos, ni per Urbanum iustis ex causis prohiberetur, collecto exercitu in subsidium terræ sanctæ voluit transfretare, hæc omnia refert dominus Rodericus in suo chronico lib. 6. cap. 27. Sed ne quispiam opinetur, D. Rodericum huic ecclesiæ eiusq; p̄sulibus tantam autoritatem contulisse absq; iuris fulcramento, similia in decretis scripta reperiet; vt. c. cum lōge. 63. distin. vbi iure cautum est, ad primatem Toletanum omnes episcoporum archiepiscoporum confirmationes in Hispaniarum ecclesijs pertinere. Ex quibus inferatur gloriam atque amplitudinem huius sacre sedis eiusque pontificis temporibus priscis, præstantissimam fuisse. Quanc̄q; autem hac tempestate facultas hæc Toletani p̄sulis, reliquos Hispaniæ pontifices instituendi ordinandiq; cessauerit; tamen quod ad primam autoritatem super ceteros non antistites modo, sed cuiuscumq; conditionis optimates ac proceres Hispaniæ conseruandam attinet, ni

*rumaha
ele. 5. 7
in det.*

hilo nūc inferior Toletanus præsul est, q̄ oli
 fuerit. Quod si quid ex priscis illis iuribus,
 quę solent temporum mutatione frequenter
 mutari, ecclesię nostrę ipsiusq; pontifici de-
 periisse videatur; totum id tum sacrę maiesta-
 tis, tum celsitudinis tuę autoritate, meritisq;
 ac prudeucia illustrissimi præsulis nostri, tui
 inquam meritiissimi præceptoris vel cum fœ-
 nore restituendum speramus. vt qui dignissi-
 mum nobis antistitem serenissime princeps
 præficiendum curasti: ipsius etiam sponsam
 studiose ornasse amplificasseq; videaris. Re-
 gū quippe interest, ecclesijs & prælatis, quo-
 rum ipsi sunt patroni; autoritatem & præmis-
 sionem præstare, cum in illorum prosperita-
 te vtiq; prosperentur: propterea catholice
 princeps sacrę maiestatis imperatoris & tua
 refert, ecclesiam Toletanam eiusq; dotem &
 priuilegia augeri & non minui, tum propter
 patronatum, tum quia post pontificalem in
 orbe terrarum prima cæteras excellit. Atq;
 sicuti ecclesię in multis proprijs obnoxie sūt
 patronis. c. nobis de iur patrona. eadem ra-
 tione patroni ecclesiarum suarum præroga-
 tiuas inuiolabiliter obseruari facere tenen-

lur. c. filijs. 16. q. 7. Nam licet legibus solutus
sit princeps. l. princeps. ff. de legib. decet tamē
principes suas leges non transgredi. Digna
nāq; vox est maiestate regnantis: legibus alli
garum se principem profiteri, & re vera, ma
ius imperio est submittere legibus principa
tum. l. digna vox. C. de legib.

DE HVIVS SACRAE BASILICAE
*fundamēto in forua qua nūc inspicitur, ac pri
ma eiusdem dotis constitutione.* Cap. v.

DEniq; rex Fernandus Alfonsi noni res
gis filius simul cum archiepiscopo do
mino Roderico iecit primum lapidem in fun
damento huius basilicę Toletanę; quæ in for
ma mezquitæ a tempore Arabum illuc usq;
extiterat, cuius fabrica opere mirabili in dies
non sine grādi admiratione hominum excre
uit, vt asserit dictus dominus Rodericus in li.
9. cap. 12. Fuitq; primitus dotata ab Alphon
so, qui urbem Toletum a manibus Sarraces
norum eripuit predicta æra, vt idem Roder.
testatur li. 6. cap. 24. Extructum itaq; est tem
plum ex lapide albo polito orientem versus

iuxta vniuersalis ecclesie traditionē. c. ecclesiarum
 siasticarum. ii. distinct. Quod octoginta &
 octo columnę pregrandes ex eodem lapide
 erectę totam basilicam; dempto eo membro;
 quod claustrum appellant, in quinque (vt sic
 dixerim) apsidas, quas nos testudines, vulgus
 vero naues vocat, diuidunt. Harum inferior
 res quasi gradatim assurgunt ad mediam. To
 tius vero sacre edis fabrica summa arte con
 fecta habet longitudinem quadringentorum
 ac quatuor pedum, latitudinem ducentorum
 duorum. Sed medie testudinis reliquis subli
 mioris altitudo est centum & sedecim pedum.
 Quam ceteris augustiorem videre licet, tum
 quia multo eminentior ac pulchrior est; tum
 vero quia duobus hinc inde membris conde
 coratur, altero quidem ab ortu, quod sacellum
 maius dicitur, altero vero ab occasu quod cle
 ri stationem possumus appellare, vulgus au
 tem vtrumque nominat chorum. Ab horum itaque
 augustiori cum in eo conficiatur nostre redem
 ptionis hostia ac asseruetur, exordiar, nec ab
 re me facturum arbitror, si de ipsius sacratissi
 me eucharistie sacramento non nihil obiter
 prelibauero.

DE SACRAMENTO EUCHARI
stie ac eius custodia. Cap. vi.

Quamuis sacrosanctū altaris misterium, propter copiosam dei misericordiam exuberantēq; liberalitatem omnib; in ecclesijs celebratur, tamē vt tua celsitudo cognoscat, quanto ornatu & reuerentia in nostra alma Toletana ecclesia præ ceteris colat, vt ex vngue (quod aiunt) leonem estimes, paucis absoluā. At de ipso sacramēto, cuius propheta meminit psalmo. 110. memoriam (inquiēs) fecit mirabilium suorum, nihil attingere audebo præter aliqua desūpta ex ijs quę a Clemente. v. scripta sunt Clemē. i. de reliquijs & vener. sanctorum videlicet. Dignum profecto existit, vt sibi in sui, quo nos quotidie spiritualiter reficit, memoriam corporis laudes festiue venerationis & gratias referam; Sed quas, o mirabile, suaue, tutissimum, ac super omnia preciosum sacramentū referemus laudes. In quo inouata sunt omnia, & mirabilia immutata: in quo habetur omne delectamentum, & omnis saporis suauitas, ipsaq; dulce

do domini degustatur, memorabile, sacratissimum, in quo gratam redemptionis nostrę recensemus memoriam, in quo a malo retrahimur & in bono confortamur. In quo tandem Iesus Christus sub alia forma; i propria vero substantia est nobiscum. O singularis & admiranda liberalitas, vbi donator venit in donum, & datum est idem penitus cum datore. Quan larga & prodiga largitas, vbi tribuit quis se ipsum. O excellentissimum sacramentum, o adorandum, colendum, glorificandum, præcipuis magnificandum laudibus dignis præconijs exaltandum, cunctis honorandum studijs, deuotis prosequendum obsequijs, & synceris mentibus retinendum. In cuius decus & honorem inter alios surgat clerus & populus Toletanus in cantica laudum cordibus, votis, & labijs hymnos persoluat: psallat fides, spes tripudiet, exultet charitas, deuotio plaudat, iubilat chorus, pietas iucundetur. Qua de re quã tuncumque grandia pro virili vbiq; referantur, alia nimirum restant, que neq; oculus vidit: neq; auris audiuit, neque in cor hominis ascenderunt, & cum apostolo concludamus.

ad Corinthios, cap. 2. ea sunt, quę non licet homini loqui. Vt igitur ad rem propositam reuertamur de cultu & ornatu: licet in rebus magnis satius sit omnino silere q̄ pauca dicere; tamen pro ingenij captu nonnulla subnectam. Colitur itaq; ineffabile sacramētum in hoc sacro tēplo sublimiori quodam modo, quantum humana fragilitas prestare potest. Nam cruces, calices, maluua, candelabra & omnia alia vasa ad diuinum cultum sacrata, partim ex auro purissimo, partim ex argenteo conflata sunt. Inter quę primum locum tenet phylacterium seu dominicū tabernaculum, quod custodiam vocant: miro quodam artificio constructum. Est & aliud reliquiarium arte subtili confectum, quo custoditur sacrosanctum altaris sacramentum sub tribus seris & ianuis: illo enim vndiq; patulo & conspicuo dominico tabernaculo octo dūtaxat diebus, in corporis videlicet Christi octauis nostra hęc Toletana ecclesia vtitur, hoc vero minuscule ad continuam dominici corporis custodiam perpetim vtitur. Thus vero, quo denotantur orationes, vt in Apocalipsi cap. 5. sicut electius & purius in hoc templo

defertur, ita pie existimandum, supplicum vota facilius in hoc sancto loco exaudiri, efficacius, gratiusque impetrari.

DE HVIVS ALMAE ECCLESIAE
 ministris eorundemque ornatu sacroque cultu.
 Cap. vij.

Ornatum vero, quo ministri subseruiunt sacrificio altaris aliisque diuinis, quis poterit explicare? Nam pro qualitate festorum peculiariter sunt ornamenta predefinita diuersi coloris auro intertexta. Albi quidem coloris indumentis utitur ecclesia Toletana in natiuitate ac resurrectione domini, in festis preterea intemerate virginis Marię, & sanctarum virginum, Rubei vero in diebus Epiphanię; Pentecostes, sanctę Crucis, Apostolorum, Euangelistarum, Martyrum, victorieque de Benamarin. Viridis autem in processione ac pompa dominicę palmarum, & solennitate sancti Ioannis Baptiste duntaxat. Crocei seu lutei in festis confessorum; doctorum abbatum, Cerulei seu beneti coloris in festo sanctissime trinitatis, & in multis diebus do

minicis. Cinerei in die cinerum. Violacei in dominicis aduentus, & quadragesime tempore, item belli, & tribulationum. Ceterum indumentis omnium indiscriminatim colorum, auro simul intextis in festiuitate omnium sanctorum propter eorum diuersitatem; in aduentu itidem regum, Toletani ve presulis summiq; pontificis legati. Nigri vero coloris in dominica passionis, in obsequijs preterea defunctorum. Horum deniq; colorum casullis, capis, dalmaticis, tam auro textisq; bombycinis & holosericis ditissima est nostra ecclesia. Hanc enim colorum ornamentorumq; diuersitatem non casu aut forte ecclesia Toletana creditur accepisse; immo gnara vtriusq; testamenti eius vestigia imitari dignum duxit; vt traditur distin. 40. in summa cuius verba sunt: varijs vestibus ex precepto domini sacerdotes ornati leguntur; quia multis virtutibus debet splendere vita pontificis. Itaque per varietatem ornamentorum denotantur virtutes & merita: que in dei ministris debent coruscare. Et. 43. distinctione in. c. fit rector: scribitur fuisse iussu Moyfi in exodo cap. 28. q; sacerdos tabernaculum ingrediens un-

tinabulis, & malis punicis ex auro ambirentur, & gl. ibidem dicit, totidem mala punica inferiori margine tunice sacerdotis pēdebāt; que omnia ornatum & maiestatem ministro-
 rum dei denotabant. Si enim Iudæi, qui vmbra legis deseruere, hoc faciebāt; multo magis nos, quibus veritas patefacta, & gratia per Iesum Christum data est, templi domini ministros ornare & venerari debemus. Propterea nemo dicere audeat hoc ad pompam & ostentationem fuisse institutum; vt nonnulli apostatarum nostre tempestatis asserere non verentur. Qui bona ecclesiarum perperam sibi vindicare non erubuerunt; quicq; iusto bello ab imperatore nostro Carolo quinto tuæ celsitudinis genitore semper Augusto deuicti, in septuplum non cum parua illorum sanguinis effusione persoluerunt. Que res digna lauro, digna curru; singulariq; digna trophæo fuit, quamuis Cæsar noster inuictissimus tantus sit, vt facile triumphos contemnat. Et ne diu vagemur, ad materiam redeamus propositam. Quo ordine & reuerentia subdiaconus calicem, (vt ecclesiastice loquar) patenam, ampulam maluum, & ma

nutergium offerat & ministret, qua etiam
veneratione diaconus sacerdoti omnibus,
que aguntur in sacramēto nostrę redemptio
nis inseruiat, c. perlectis, 25. distin. quanta etiā
deuotione presbyter ipse suū munus obeat,
& sacrificium corporis & sanguinis domini
in altari conficiat; non potest ita verbis ex
primi, sicut oculis intuentium conspici. Nam
sacri loci maiestas deuotionem ingerit, spiritus
tum eleuat, atque vniuscuiusque animū piū
& ineffabili quodam modo sanctum redde
re conspiciuntur.

DE MUSICA.

CAP. VIII.

Hic locus exposcit, vt obiter saltem des
centem ecclesię cantum attingam, quo
autem ordine, quacq; harmonia dulcisonisq;
concentibus eloquia sacra in hac alma eccles
sia resonent, & audientium sūma delectatio
manifestat, & fama toto orbe terrarum vul
gatissima notissimum facit. Cantum vero pri
uum, quem simplicem vocant, cuius est in
hoc sacro templo vsus, propter eius excellen
tiam

tiam non solum nostra ecclesia Toletana cū
sua diœcesi, verū etiam granatensis cū omni
bus ecclesijs eiusdem regni totusq; ordo coe
nobitarum diui Hieronymi sequitur, & ob
seruat, iam qua melodia & musica cātorum,
tibicinum, sambucistarum, præter organicā
illam, nullibi non cōmunem, missa diuinacq;
alia officia in hac sacra basilica celebrentur,
ipse princeps sapientissime Hispaniarum de
cus melius cunctis poteris iudicare, qui cum
intelligeres nouitium chororum inuentum,
siue potius (vt ego opinor) ob vetustatē iam
obsoletum (cū olim chori in vsu fuerint psal.
148.) in hoc nostro concentu desiderari, ta
meti tibi iucundissimi erant, maximeq; in
delitijs habebantur, eos dignissimo archipre
suli Toletano magistro tuo tradidisti; vt eius
pariter & tuo beneficio tanto dono ecclesia
nostra ornata frueretur. Ceterum quia non
uulli sanctorum autoritatibus non probe in
tellectis moti, & quadam denuo extrauagan
ti suffulti vidētur quodam modo in ecclesijs
musicam improbare; non indignum cēsui in
vtramq; partem questionem hanc discutere,
& breui compendio quid de hoc sentiam ex

plicare. Et quoniam opposita teste philosopho iuxta se posita magis clarescunt: pro parte negativa prius arguam: ut in fine concludam usum laudabilemque consuetudinem ecclesiarum iure & ratione probari. In primis ergo Hieronymus ait. 92. dist. cap. 1. Cordibus non vocibus deo cantandum & psallendum est. Qui post pauca addidit, audiant hec adolescentuli, audiāt hi; quibus in ecclesia est officium psallendi. Cui assentitur Gregorius eadem dist. c. 2. in sancta (inquit) Romana ecclesia, dudum consuetudo est valde reprehensibilis exorta, ut quidam ad sacri altaris ministerium constituti cantores eligantur, & in diaconatus ordine constituti, modulationi vocis inserviant, quos ad predicationis officium, & eleemosinarum studio vacare congruebat. Unde fit plerumque, ut in ministerio dum blanda vox quaeritur, congrua vita negligatur, & cantor minister deum moribus stimulet, cum populum vocibus delectat. Convenit etiam versus ille vulgaris: Non vox sed votum, non cordula musica, sed cor, Non clamans, sed amans cantat in aure dei. Præterea quo musica est præstantior, eo magis hominum animos ad

musica
lata

not.

se allicit, & intentos facit. Vnde illorū sensus non potest simul deo et musicę intēdere. Ex his alijsq; similibus videtur posse concludi, musicam ab ecclesijs externari debere. Cū presertim huic sentētię extrauagās illa noua vltimā manum imponere videatur, de vita, & honesta clerico, i. in cōmunibus. Huius tamen opinionis rationes facile diluētur, & extrauagantis sanctionis veritas declarabitur. Paulo itaq; altius (si per te licuerit serenissime princeps) celebratę consuetudinis fundamenta subtexam. In nouo testamento legitur bis angelos hymnos cantasse. nato saluatore gloria in excelsis deo, luce cap. 2. eoq; resurgente alleluia, vt in cap. hi duo hymni. de. cons. dist. 1. neq; vulgariter, sed prout festa gloriosa exposcebant, nempe omni humana musica sublimius. Vnde militans ecclesia triumphantis exemplo debet vti ministerio cantorum potiori modo, quo possit. Præterea David cithara tinnulis ictibus concitata lyricoq; carmine a Saulis vexatione Dæmonem arcebat lib. 1. Regum. cap. decimo sexto. quod neutiq; crederem fieri, si voce & cithara incomposite pfalleret

ozie nnt
mores
Cantores

Vnde in veteri testamento non solum erat
v^sus cantorū in laudem dei, Eſdræ cap 2. vbi
cantores, & cantatrices ducenti numerantur,
sed etiam de laudando deo præceptum, vt in
ultimo psalmo, in quo iubemur deum lauda
re in tympano & choro, i chordis & organo.
Quod simplici incompositaq; musica nõ ita
decenter fieret, & beatam Cæciliam legimus
pulsatis organis ipsam decantasse domino,
fiat (inquiens) cor meū & corpus meum im
maculatum, vt non confundar. Item musica
inter artes liberales connumeratur, quas cū
ab ecclesia non reperiamus prohibitas, c. si
quis artē, 37. distin. nulla ratio est, cur ab ec
clesia cantores exterminentur, quod tantum
abest, vt decreta. in. c. clericos, 21. distinct. non
solum officium cantoris, verum etiam ad ec
clesias triplices musicos pertinere decernant.
Cantorem videlicet succentorem, & concen
torē, qui ordinat voces. Igitur si musica esset
omnino prophana vel prohibita, null⁹ esset
delectus istorum cantorum, neq; ab ecclesia
Romana; quę caput est omnium ecclesiarum
& magistra, reciperentur; tantiq; nequaq; fie
rent. Musica enim animum mulcet, mentem

erigit, & singulorum operum labores fati-
gationemq; solatur: lapsos & desperatos re-
uocat, viatores confortat, affirmare Arabes
fertur, camelos onera portantes confortari,
canentibus ductoribus. Cantus namq; dele-
ctationem operatur, iracundos mitigat, tris-
tes & anxios lætificat, discordes pacificat,
phreneticorum rabiem temperat; vanas cogi-
tationes dissipat, torpentes animos excitat:
nunc grauioribus tonis, lasciuos, furentes,
iratos cohibet. Sic David furentem Saulem
cithara repressit; Preterea Orpheus; Amphio.
Pythagoras; Empedocles; Asclepiades con-
centibus tonis mira quædam facere consue-
uerunt, suis assuetis modulis fidicinantes.
Multa plane de operationibus melodię legū-
tur, quę si essent referenda, proprium codi-
cē sibi vendicarent, propterea ne videar mul-
tum a materia discedere, fat erit in laudē mu-
sicę hæc tetigisse. Ex quibus euidentissime
elicitur, optimo iure musicam in ecclesia dei
esse receptam; nec propter argumenta in con-
trarium adducta esse respuendam. Quibus
sic potest responderi. Et ad primū dico Hie-
ronymum non improbare simpliciter musis

n. p m
fica -

Pythagoras
dia qd ap
die semu
Elzabira
sudiupa

lxxxvii
cā que in dei laudē potest assurgere, sed eam
tragico more in ecclesijs tripudiātē: vt ex ver
bis eiusdē Hieronymi recte perpenſis collig
gitur. Nec refragatur huic ſentētię cōmuni
Gregorius: qui tūc dicit cantores ſtimulare
deū, cū ad voluptatē populi tantū, nō ad dei
laudem & cultū, vultuoſi cantores laſciuiūt.
Nec poteſt negari, muſicam quo elegantiorē
eo magis placida modulatione mētē ſenſūq;
hominis eleuare, ſed ille mentis exceſſus in
iubilationem tendit: q; ſi quis in ſiniſtrū ver
tat, ſibi & non muſicę vitio aſcribat, cum in
tentio precipua eccleſię ſit, iubilare deo, non
ſolum in organis & alijs inſtrumētis, verum
etiam in cymbalis et vocibus benesonantib⁹.
Que non diſtrahunt ſenſum, neq; intellectū
a diuinis, vt imponitur ex aduerſo, ſed poti⁹
roborant, & cōfirmant ſicuti cū plura in idē
tendunt, fieri nōnunq; ſolet. Necq; muſicę ad
uerſari videtur extrauagans, vt eam recte cō
ſiderantibus liquet, que de laſciua tantū mu
ſica loquit; eamq; merito reprobat, cum non
in dei honorem; ſed in aurium poti⁹ delicias
vertatur, vt patet in principio ipſius extrau
agantis, dum dicit melodias interſecant,

discantibus lubricant, cantillenis vulgaribus nonnunquam inculcant, adeo ut interdum antiphonarum & gradualis fundamenta despiciant &c. Quæ aliter etiam intelligi potest, ut prohibeat in modum tragediæ tantum cantores in ecclesia gestire. Quin etiam licet concedamus, extrauagantem supradictam musicam penitus explosisse, seruanda non est, nec eius transgressores aliquibus ligantur poenis. Quandoquidem in usum non fuit recepta. Nam leges instituuntur, cum promulgantur, firmanter vero, cum usu atque consuetudine approbantur, c. in istis, &c. fin. 4. dist. Id circo cantores intrepide absque ullo conscientie dictamine possunt iubilare deo, dum tamen populum lasciuia effæminatæque modulatione precipue ad inanem delectationem non prouocent. Quod si illa uocum inanis elatio nemini parcens eis irreperit (tripudiantibus enim in superbiâ, in humilitatem humilibus sensim irreperere tætat) tali antidoto premuniantur; ut cum ad diuinum officium accesserint; sincera & præcipua illorum in deum dirigant intentione, a qua si ut homines discesserint, mortali labe ne utiquam afficientur, sicuti contingit famulis prelatorum seruientibus propter beneficia

obtinenda. Qui dum non ob illa principaliter famulentur, simonie ambitus ve crimine minime notabuntur. c. quid proderit. 61. dist. & c. cum essent de simonia. Illud tamē omni cura & diligentia caueant, ne dū diuinis psalmodijs incumbūt, ceterisq; sacrosāctis obsequijs, garrulitatibus aut susurris intēdāt; nā vt August. ait bonis operib⁹ insidiať demō.

DE ADMIRANDA VIRGINIS DESCENSIONE in hanc sacrā ædē diuo Ildefonso sacellano suo vestē e cœlo afferentis. Cap. ix.

HActen⁹ demustica attinentibusq; ad altaris ministerium tetigisse sufficiat, vt ad tractandum de solēnitatibus peculiarib⁹ huius alme ecclesie, iā nos

stra cōuertat̃ oꝛo. Inter quas prima se offert
descensio mira intemeratę virginis Marię.
Quod sic euenisse, a maiorib⁹ nostris verissi-
mo relatu scripturisq; authenticis accepim⁹.
Regis Recifundi tempore, qui patri Cindaf-
uindo era. 695. in regno successit, regnavit.
18. annis. Cum Heluidij & Pelagij sectatores
a Gallijs venientes, plerasq; Hispanię partes
infecissent, perpetuam virginitatē beatę Ma-
rię negantes, presulq; Toletanus beatus Il-
defonsus illis occurrens, non segnīs in diuina
militia torpuit: non sibi notam passus est de-
sertoris muri, non deniq; turpem meditatus
fugam aduersarijs terga prebuit. quin poti⁹
cū hostibus cōgressus contrarios ict⁹ clypeo
fidei circūsept⁹ retudit inclytus preliator, sa-
crarumq; scripturarum testimonijs, sancto-
rumq; patrum autoritatibus, inuiolabilis ve-
ritatis armatus eloquijs, eorum heretica do-
gmata confutauit, & ab Hispanijs confusos
abegit. Librumq; contra prædictos hereti-
cos de perpetua virginitate conscripsit, cui⁹
tale est initium. O domina mea, dominatrix
mea, dominās mihi, mater domini mei: famu-
la filij tui, genitrix factoris mundi, te rogo,

te exoro, te queso, habeam spiritum filij tui,
habeam spiritum domini tui, habeam spiritum
redemptoris mei, vt de te vera & digna
sapiam, de te vera & digna loquar, de te vera
& digna, quęcũq; sunt diligam, aliaq; in hũc
modum, quę pio ac deuoto lectori (vt ad in
stitutum properem) estimãda relinquo. Vir
go itaq; sacrosancta non immemor accepti
obsequij p̄i deuotiꝝ clientis ab æthere sum
mo descendens; hanc peculiari priuilegio suã
sanctam eadem suis gressibus vestigijsq; con
secrauit. Dum enim suauissimis cãtuum mo
dulationibus ad decantandum, & ad librum
de virginitate perpetua catholice scriptum
legendum, diuus Ildefonsus cum clero & po
pulo cõfurgeret, atq; vt vigilias, quas deo &
ei⁹ intemeratę virgini matri vouerat, rite per
solueret, ministri p̄euntes cũ ecclesię ostia
de more aperirent, subito lux magna oculos
eorum præstrinxit, quam neutiq; ferre valē
tes, magno timore perculsi, luminarijs relis
ctis, pene exanimis fugerunt. Diuus vero Il
defonsus nullo terrore perculsus, cum ad al
tare (vt moris erat) ad orationem flexis genit
bus procubuisset, sibi vticq; benecõsci⁹; circũ

quac̄q; conspiciens, vidit illam sanctam; imas-
 culatam virginum reginam in suggesto sedē-
 tem, quod ipse concionaturus populo ascen-
 dere solebat. Quo in loco null⁹ postea sedere
 ausus est, præter Sisibertū episcopū. Qui
 propter audaciam nimiamq; temeritatem a
 sede illa eiectus, in exilium est relegatus. Ie-
 phonsus vero sursum oculos eleuans, vidit
 virginum choros reginā laudantes; quæ Da-
 uidicis modulationibus cantus dulcissimos
 personabant. Cuncq; virgo sanctissima, pari-
 ter ac vir sanctus se mutuo intuerentur: ipsa
 quidem virgo gloriosa vestem illam precio-
 sam, quam secum attulit, induit famulū suū,
 deditq; pientissimo ac vigilantissimo Ilde-
 fonso, vt ipse solus (vt credere dignum est)
 in solennitatib⁹ illius ac redemptoris nostri
 vestiretur; subiiciens quoniam (inquit) men-
 te pura, fide firma, in meis laudibus perman-
 sisti: & in laudem meam diffusam in labijs
 tuis gratiam tam dulci eloquio in corda fide-
 lium transfudisti, & lumbos tuos virginita-
 tis gratia cingulo castitatis præcinxisti: vo-
 lo, vt vestimēto supercoelesti iam in hac vita
 orneris, vt in futura in coelesti beatitudine,

Heb. 2.
 virginis
 marie

cum seruis filij mei eterna leticia fruaris. Et
hec dicens ab oculis eius vna cum virginibus
ac luce qua venerat, euauit, in celumq; re-
meauit. Remansit autem seruus dei, de adipis-
cenda gloria tantum sollicitus, quantum conspic-
uus extitit veste sibi data diuinitus. Hec ex-
lectionibus, que cantantur in festis Annun-
tiationis intacte virginis sub nomine beate
Marię dela, o. decimo quinto, KP. Ianuarij,
atq; descensionis virgineę nono, KP. Februa-
rij sub celebritate pacis; necnon a chronico
reuerendissimi, D. Roderici lib 2, cap. viges-
mo quarto ad verbum fere decerpsi. Ceteru
virgo virginum, & sanctarum sancta (quia
in tempesta nocte Ildefonso vestem sacram
attulisse omnibus nondum innotuerat, vol-
uit per beatam Leocadium alumnam, tutela
remq; Toletane ciuitatis, rege populoq; cla-
ra die palam cernentibus, huberiores gratia
referre. Nam cum in festo beate Leocadie
Ildefonsus cum rege Recifundo populi co-
mitante caterua, ad tumulum eidem virgini
consecratum descenderet, continuo sanctus
vir prope ciuis sue sepulchrum deuotissime
pronus occubuit, atq; in oratione diu suspen-

S. Leu-
adia -

sus, tandem monumentum sua sponte aper-
 tum vidit. O rem multis retro seculis inaudi-
 tā; surrexit ex tumulo virgo Leocadia, que
 iam tercentum annos in domino obdormie-
 rat, siue in corpore proprio, siue extra corp⁹;
 nō est qui iudicet, & beato Ildefonso appro-
 pinquans, quasi dextram dextra apprehen-
 dens sic ait. O Ildefonse per te uiuit domina
 mea, que cœli culmina tenet. Stupefacti ma-
 gnitudine ac nouitate rei silent cūcti. At bea-
 tus Ildefonsus illis mirantibus, silentium his
 vocibus rupit. Virgo cœlo digna, que terras
 exossa, mundum pro Christi amore vsq; ad
 martiriū cruciatum spreuisti; que te tā sancta
 tulerunt secula, beata fuerunt; sed beatiora
 nostra tuo visibili conspectu, que cum emi-
 graueris martyriū palma triumphās; ad fidei
 gloriam & credentium consolationem mira-
 culo tam insigni apparere dignata est. Cōuer-
 te queso lumina ad hanc urbem tui altricem
 corporis, protege precibus & intercessionia-
 bus ciues tuos, pariter & regem; qui tua tem-
 pla mira deuotione frequentat. Tandem vir-
 go ad tumulum reuertens, lento gradu ince-
 debat. Tum Recifundus rex beatum rogat

20 d. 10
 m. 1000

vba s.
 Leocadia

vba
 Ildefonso

Ildefonsum, vt aliquid insigne ex virgine acciperet, priusq̄ ex oculis dilaberetur. Ille regis accepto cultro, partem veli, quo virgo amicta erat, incidit, ac regi custodi quidem fideli commisit. Rex vero (que eius religio erat) & munus illud coeleste & cultrum seruandum dedit ministris ecclesie. Nefas enim duxit, ad humanos redire vsus, quicquid virginis contactu sanctificatum esset. Perpendant nobiles matronae, virginesq̄ Toletanae ac reliquus sexus femineus verba beate Leocadie dicentis, per te Ildefonse viuit domina mea (cuius virginitas illibata (vt erat) Ildefonsi disputatione, explosa haereticorum & damnata heresi, defensa permansit) quanta cura & solertia debeant famam integram conseruare. Femina enim cum infamatur, quasi inter mortuos potius, q̄ inter viuos annumeranda, non viuere dicitur. Ex his omnibus peruulgatum est nomen Ildefonsi per vniuersam Hispaniam, tantaq̄ deuotio erga Christi fideles excreuit, vt innoxius haberetur is, cui ecclesiam Toletanam visitare non esset in votis. Huiusmodi sancte basilice illud psalmodographi psalmo. 131. non indecenter possumus

adaptare. Introibimus (inquit) in tabernacu-
 lum eius, & adorabimus in loco; vbi steterunt
 pedes eius. Nam & si per pedes apostolos
 Christi, qui sunt pedes sustentantes totum eccle-
 siæ corpus, intelligamus, nihil prohibet,
 quod ad historię veræ gestæ miraculum; suo
 quodam modo propheticum vaticinium ac
 comodemus. Ceterum ad excellentiam pri-
 vilegiumque huius basilicę spectat, quod His-
 paniarum reges a primi die natalis domini no-
 stri vespertinis horis vsque ad missam tertij diei
 peractam, quę sancti Ioannis euangelistę est
 sub certa poena in hoc sacro templo adesse te-
 nentur. Quin & ipse Romanus pontifex nisi
 eisdem diebus pariter affuerit, simili poena
 mulctatur. Quod vsque in presentem diem
 inuiolabiliter custoditur, nec aliunde origi-
 nem ducere pie existimandum est, quam
 ex illa cœlesti & per orbem terrarum cele-
 berrima ac vulgatissima virginis Marię des-
 censione. Nam quamuis sæpius maxima
 solertia scrutatus fuerim libros antiquos,
 illosque qui archiuo huius ecclesię quasi reli-
 gione quadam seruantur, huiusmodi tamen
 mulctatię pecunię neque vllum principium

Inuenire, neq; a senioribus perdiscere potui
quantunuis peritiores interrogauerim. Solu
itaq; libri vetustiores & calendarium, quod
memoriarum dicitur: in quibus hoc multa
titium statutum indubitanter promulgatum
reperitur, hac de re testificantur; quibus in
huiusce modi rebus fides adhibenda est; pre
sertim cum id ab omnibus, usu & consuetu
dine receptum fuerit. Mirum dictu relatuq;
dignum; Christi vicarios Romanæ ecclesiæ
pontifices Alpes montesq; Pyreneos transce
dendo; in Hispaniam atq; adeo in nostram
ecclesiam nō sub equinoctia, sed sub hyemē
regidam apostolica sede relicta; statutis die
bus se conferre teneri. Quos minime eccle
siam Toletanam, vt pote Romana inferiore
astringere potuisse. c. i. 22. distin. sed ipsorum
pontificum spontanea deuotione in obsequiū
& memoriam inuiolatę virginis descensio
nis se regesq; Hispanię sub prescripta multa
astrinxisse, credere fas est. Ob hanc potis
simam religionis causam nonnulli Hispania
rum reges, Enricus huius nominis secundus
cum Ioanna, Ioannes item primus eius filius
cum Leonore, Enricus etiam tertius cū Ca
tharina

tharina vxoribus in hac sacra basilica monu-
 menta sibi elegerunt iuxta altare; quod descē-
 sioni de ipere virginis dicatum est in sacello,
 quo missarum solēnia pro eorum requie nu-
 pe celebrabantur. Quorum corpora anno
 1534. quatuordecimo. K^l. Junij. S. C. C. maie-
 statis parētis tui serenissime princeps permis-
 su, ac mandato reuerēdissimi cardinalis Ioā-
 nis Tauera mihi tunc temporis eius vicario
 iniuncto in sacellum denuo illis erectū; quod
recentiorum regum appellationem obtinet,
trāllata sunt. Nam vt postea dicetur, aliud sa-
 cellum est; vbi sacra pro regibus vetustioribus
 peraguntur. Eadem deuotione existimo
 hanc sanctam ecclesiam christianissimos His-
 paniarum reges præ ceteris non munusculis
 aut vulgaribus donis, sed vasis, ornamentis,
 insuper castris, oppidis, villis, multisq; alijs
 redditibus, vt posteris suę deuotionis argu-
 mentum exemplumq; relinquerent, ditasse.
 Ob hanc ipsam descensionis causam facile
 quidem coniectura ducor: nobilissimas olim
 ecclesias huius nostre societatem affectasse:
 vt nimirū iuris ecclesiastici participes essent,
 hoc est precum & diuinorum misteriorum,

1 de
 capilla
 lot reg
 nuen

quibus ecclesia Toletana excellit, quod multis retro annis initum foedus ad hanc usque nostram aetatem durat. Quae nam vero istae ecclesiae sint, quoniam celebre & scitu dignum est, breui quidem catalogo accipe. Compostelana, Caesaraugustana, Pampelonensis, Seguntina, Oxomensis, & apud Galos Turo-
nensis. Ambiuit hoc ipsum inlignae pariter &
nobile cenobium sancti Facundi de Sahagu
vulgo nuncupatum ordinis diui Benedicti, quod apud Legionenses in magna est ueneratione neque apud hos solum, sed apud uniuersos Hispaniae nostrae tractus. Hi omnes si
quando ad ecclesiam accedunt & chorum nostrum
vestibus de more ecclesiae nostrae induti
ad officium ingrediuntur diuinum, si ex dignitatibus ecclesiae suae sint, foederis sibi
duos aureos accipiunt, si canonici aut portuarij unum. Aliud est item nequaquam sub silentio pretereundum ecclesiae Toletanae sanctimoniam commendans, quod si quando principibus nostris prelium aliquod in Mauros committendum erat, ad Toletanam urbem diuertentes templi nostri sacra uisitabant, & accersitis templi ministris, vexilla

sua benedicenda & aquis lustralibus cæterisq; mysterijs sanctificāda curabant. Vnde hæc summa deuotio : nempe non aliunde existimandum reor, q̄ ex illa admirabili dei perę virginis descensione, quam non tantum vetustorum testimonia, verum tabule pictæ, columnę, parietes templi intus & foris suis stēmatibus proclamant atq; demonstrant. Idemq; palam facit collegium eorum, qui sub nomine confraternitatis, immaculatę virginis descensionem quotannis celebrant. In qua antiquitus rex & archiepiscopus præsul cum multis vrbis optimatibus solebant esse confratres. Hodie vero prisca illa memoria tante maiestatis in populo et cęreis luminaribus, regalibus ornatis insignibus, duntaxat permanet.

DE PECVLIARIBVS SAN

ctis huius almę ecelesię vrbis,

provinciæq; Toletanę pa

tronis. Cap. x.

Verum post admirabilem virginis descensionem ut cūq; præscriptam, de aliorum sanctorum celebritatibus, quos hæc alma ecclesia annuatim recolit: etiam si multa mirandaq; dicerem, omnia certe inferiora censerentur. Nam quemadmodum fluuij in mare intrantes nomen amittunt, ita cum aliquid de exuberantissimo gratiarum pelago sacrosanctę Christi parentis egerim, nomina gestaq; sanctorum impune prætermittere possem. Sed ne videar (quod absurdum fore existimo) nostros huius urbis patronos ac tutelares in officioso silentio prætereire, pauca ex multis referam; facile enim lector condonabit, si eorum quoq; monumenta referantur, qui virginem ipsam & sanctissimum filium religiosissimis officijs demeruerunt.

DE DIVO EVGENIO ET EXORDIO
fidei orthodoxę in alma ecclesia Toletana

Cap. xi.

AT primum a diuo Eugenio mihi exordiri visum est, quippe qui primus Toletani eliminata spurcicia idolorum pia, sancta, &

religiosa fidei fundamēta iecit. Hic vero fuit
 discipulus magni dionisij Areopagite, a quo
 in Hispaniam, vt eam Christo domino lucrifaceret, ex Arelatensi vrbe missus, in nostrā
 ante alias vt pote longe præstantiorem se cō-
 tulit ciuitatem Toletum. Vbi cōstanter Christi-
 stum saluatorem mundi prædicando, dæmo-
 nes urbem vexantes fugauit, illorumq; aras
 penitus destruxit. Quas in veri dei religione
 consecrando, quamplurimis decorauit mini-
 stris; qui salutaria fidei documenta fidelibus
 & catechuminis ministrarent. Postmodum
 magistri sui Dionisij desiderio captus, vt ab
 eo ante vtriusq; obitum consolationem acci-
 peret & ministerij sui rationem magistro red-
 deret, in Galliam reuersus est. Ante vero q̄
 Parisios accederet, in loco nomine Diolo in
 persecutorum Christiani nominis rabiē, ma-
 nusq; violentas incidit. Qui cum a tyrannis
 interrogaretur, cuias esset, Christianū se esse
 spōte confessus fuit, perseueransq; in verę ca-
 tholicęq; fidei confessione, martyrij palmam
 adeptus est. Cuius corpus diuina reuelatio-
 ne inuentum iuxta magistri sui Dionisij se-
 pulchrum honorifice fuit translatum. Regnā

7552.04
te vero Aldefonso septimo, (qui ferme vni-
uersa Hispania in ditionem suam redacta,
imperatoris sibi nomen vendicauit) Rai-
mundus archipresul Toletanus ab eodem
Aldefonso imperatore instanter efflagita-
uit, vt corpus aut saltem aliquam eius por-
tionem diui Eugeni a Ludouico rege
Francorum, qui a Hierosolymis rediens vi-
sitaturus limina beati Iacobi, Compostellam
petijt, postularet. Qui imperatoris precibus
deuictus concessit brachium dextrum diui
Eugeni. Quod transmissum fideliter per
manus cuiusdam abbatis sancti Dionisi, su-
mo cum honore susceptum fuit. Imperator
namq; cum duobus filijs, et cum alio ex opti-
matibus longe ab vrbe pedestres ei obuiam
venientes, arcam humeris humiliter imposi-
tam sanctissimum brachium deferentem in
nostram ecclesiam detulerunt. Vbi illud
sub fideli custodia religiose obseruatum, au-
ro gemmis q; preciosis munitum, tua celsi-
tudo in huius almę ecclesię erario sacro per-
spexit.

DE BEATA LEOCADIA. CAP. XII.

PRæterea virgo Leocadia forma honestissima, clarissimisque ortu natalibus; Tolitana fuit ciuis: adeoque credentium fidelium in tribulatione refugium, pauperum consolatio, dubitantium firmamentum, sanctorum gaudium; omniumque christianorum singulare presidium: ut in carne viues celesti magis quam terrena vita frui videretur. Quæ sub Datiano preside tempore Domitiani imperatoris, martyrio coronata est. Huic diuæ martyri tres in hac urbe dedicatæ sunt ecclesiæ. Quarum duæ sunt collegiatæ, tertia vero parochialis, quæ sicut a maioribus accepit, fuit edificata in ipsius domo propria. Ex collegiatis vero, vna in carcere, qui a parte meridionali regio capitolio est contiguus, ubi spiritum altissimo reddidit. Ibi quoque in quadam spelunca, qua vincula seruabatur, proprijs digitis signaculum crucis saxo impressit: quod vsque adhuc magna religione colitur. Altera extra muros huius ciuitatis; ubi eius corpus sepulture fuit traditum. Felix hæc virgo longo post tempore diuo Ildefonso (ut supra commemorauimus) apparuit. Eiusque corpus, & si per tempora longissima quo fuerit vectum ex hac urbe latuerit, tamen ab

e iij

Altissimi regis Philippi aui celsitudinis tue
tempore, dum inter Hispanos & Flandros
commercium frequentius haberetur: constat
beatę Leocadię corpus in cœnobio ordi-
nis diui Beñdicti nomine sancti Gislē, alias
Cella, ad oppidum Monsenhenao, in Flan-
dria, magna reuerentia & custodia obserua-
ri. Idęq; reperi in historia Roderici antistitis
Toletani reposita in hui9 ecclesię biblioteca,
libro. i. cap. de regno Egicę regis, in margi-
nea quadam additione manu scripta. Suntq;
ex Toletanis ciuibus, quipiam magne vtiq;
fidei & authoritatis, qui se corpus hoc factis-
simum vidisse proprijs oculis dicunt & affir-
mant. Qui etiam asseuerant reuerendissimũ
D. cardinalem Alfonsum Manriquum pres-
sulem Hispalēsem Toleti ortum, monachos
efflagitasse, vt sibi Toletum mittendum cor-
pus beatę Leocadię condonarent, quod illi
& si eleemosynam mille ducatorum dictus
presul offerret, ne sacro illo munere carerēt,
abnuerunt. Quũ vero nec precibus nec pre-
cio sanctum illud mun9 impetrari posset, pla-
cuit huius ecclesię senatui ad abbatem et mo-
nachos dicti monasterij litteras destinare: vt

de ipso beatę Leocadię corpore, quo q̄ id modo atq̄ tempore ad illos peruenisset, nos tum idoneo sibi testimonio facere vellent. Missis igitur a nostris litteris anno domini. 1538. atq̄ tandem ab illis acceptis, cum de corporis Leocadię translatione forsan nihil certum apud eos haberetur, quod nostro senatus responderent: narrationem rerum omnium iuxta gloriosę Leocadię martyrium: perinde vt gestę sunt: duocq̄ officia ad festum eiusdem celebrandum dicto capitulo miserunt, premittis ad fidem faciedam quibusdam verbis de huius vrbis situ.

DE BEATO HELLADIO CAP. XIII.

Diuus præterea Helladius Toletanę ecclesię fuit pontifex: de cuius vita & gestis nihil penitus scriptis mandatum reperit, (nisi q̄ præfuit concilio tertio Toletano, vt refert Roder. lib. 2. cap. 15. in quo gens Gothica Arriano dogmate abdicato catholicam fidem professa est.) Propterea forsan q̄ cū postea Toletum Barbari inuaderent, eius memoria fuit deleta libris abolitis & exustis, vt

in urbium expugnationibus fieri solet, verum subscriptio diui Helladij in actis & subscriptionibus dicti concilij non reperitur, sed Euphemij Toletane ecclesie metropolitani episcopi prouintie Carpetanie. Vterq; tamen eodem concilio adesse potuit, gloriosus Helladius in principio, cui a luce migranti Euphemius est successus, qui in actis concilij potuit se subscribere. Quam interpretationem assignaui, ne vitium aut varietas scriptoribus tribueret.

DE BEATO ILLEFONSO ET EIUS
corporis inuentione. Cap. xiiii.

Postea in nostra ciuitate ecclesieq; Toletana floruit diu⁹ Ildefonsus, illustri p⁹ sapia Stephano & Lucia parentibus genit⁹. qui humanis preconijs neutiq; indiget, vt pote a dei genitrice Maria satis superq; laudatus, munereq; donatus amplissimo. Huius sanctissimi viri corpore sub fidelissima nec minus tuta custodia Zamorensis ciuitas fruitur (vt statim dicet) in ecclesia parochiali eius

dem dicata. Vestis autem illi coelitus a virgine allata in ecclesia Ouetensi custoditur in aula, quę sancta appellatur. Nullus tamen adhuc arcam argenteam, vbi vestis hæc vnâ cū pluribus alijs reliquijs asseruatur, referare audet. Beatus Illefonus non solum vita, verbis, et concionibus sacris, oues sibi cōmissas instituit, verum ex ingenij acutissimi dexteritate & syncerę mentis contemplatione doctrinę sanctę volumina, vt posteritati quoq; consuleret, pro animarum salute composuit, quorum multa perierunt temporum calamitatibus, & ipsa Maurorum in Hispaniam eruptione. Huius sanctissimi viri & magnę ei9 eruditionis & doctrinę meminit Ioānes Tritemius in catalogo scriptorum ecclesiasticorum seu illustrium virorum, cuius initium sequitur **H**ildetonus Toletanę sedis post sanctum Eugenium episcopus, vir in diuinis scripturis eruditissimus & secularis quoque literature non ignarus, metro excellens & prosa, ingenio subtilis, sermone disertus, & super oēs sui tēporis episcopos facundus & eloquens, vita & conuersatione deo dignus atq; sanctissim9. Fuit enī timoris

dei instantia predictus; religione deuotus, cō-
punctione profusus, incessu grauis, honesta-
te laudabilis, patientia singularis, differendi
ingenio clarus, sapientia summus. Qui, cum
adhuc puer esset, diuino spiritu attractus, res
mundi parentumq; affectiones contemnens,
Agaliense monasterium petijt, monachumq;
se in eo multis annis decenter exhibuit. Cœ-
nobium quoq; virginum in Deibiensi villu-
la cōstruxit: quod de parentum suorum opis
bus dotauit. Abbas deinde effectus Agalien-
sis cœnobiij monachorum mores exercuit,
rem discreuit, vitamq; seruauit. Principali
post hæc, violentia Toletum reducitur, atq;
inibi, post decessoris sui obitū, pōtifex subro-
gatur. Scripsit multa præclara opuscula, de
quibus referuntur subiecta.

De sancta trinitate, lib. i.

De imbecillitate propria, lib. i.

**De uirginitate sanctæ Mariæ, lib. i. domina
mea dominatrix mea.**

Annotationes actionis diurnæ, lib. i.

Annotationum in sacramentis.

De cognitione baptismi, lib. i.

De progressu spiritualis deserti, lib. i.

Hymnorum diuersi generis, lib. i.

Sermones varij, lib. i.

Epigrammata multa, lib. i.

De missa quoq; lib. i.

Epistolarum ad diuersos, lib. i.

Cum beatissimus iste presul Hildefonfus librum de virginitate purissime dei genitricis Marię ad finem vsq; compleisset, cui omni studio, quo poterat, semper deuotissime seruire solebat, apparuit ei domina mundi ipm librum habens in manibus, & gratias agens illi pro tali seruitio, quod sibi gratissimū esse affirmabat. Ille vero cupiens eam altius honorare, constituit, vt celebraretur solennitas eius singulis annis octaua die ante natalem domini: que solennitas iam obtinuit, vt per vniuersam fidelium ecclesiam in honore purissime conceptionis illius sexto iduum decēbris celebretur. Vnde ei rursus beata dei genitrix apparens vestimentum sacerdotale; quod nos albam vocamus & cathedram illi attulit, de quibus multa miranda & gloriosa narratur. Hęc ille. Aduertēdum tamē, quod festum illud, quod octaua die ante natalem domini celebrari consuevit, non est in hono-

al.

rem conceptionis beatę Marię institutum. s.
cum ipsa concepta est in vtero matris sue; sed
in honorem annunciationis videlicet incarna-
tionis verbi diuini; quod festū apud nos de la-
o. dicitur. Nec bis beato Illefonso sacrosan-
ctam virginem Mariā apparuisse, sed semel
tantum legitur; imo neq; cathedram attulisse
sed vestē solum, nec albam, sed casulā fuisse,
p̄ certo apud nostrates habetur. Pręterea ecc-
lesia Toletana propriū festum descensionis
gloriosissimę virginis Marię nono K̄. Fe-
bruarias sub celebritate pacis celebrat. Cūq;
diuus Illefonus Toletanam ecclesiam no-
uem annos & duos menses prudētissime reli-
giosissimeq; gubernasset; regni Recisundi re-
gis duo de vigesimo anno nature concessit
10. K̄. Februarij, & iuxta sepulchrum Leo-
cadię virginis & martyris, sepulture corp⁹ ei⁹
mandat. Ad cuius postea tumulū multa mi-
racula claruerunt, anima eius beatissima di-
uina visione fruente, vbi cum Christo regnat
in secula. Eadem ferme volumina, quę a præ-
citato autore relata sunt, habentur in octa-
uis diui Illefonsi, quę, ne fastidium ingeres-
sem, repetere nolui. Exigentibus autem hoc

minum peccatis cum Hispania ferme vniuer-
 sa ab Arabibus subacta esset, & magna pars
 ferro atq; igne populata, Astures dumtaxat
 Pyrenei montis inaccessibilia quedam loca
 incolentes Christi nomen atq; religionem
 seruauerunt. Ad hos ergo victi, quibus mens
 leua non fuit, de singulis partibus confluxer-
 re. Quorum pleriq; reliquias & sacratissimas
 maqueq; ex proprijs ecclesijs in ea loca de-
 portarunt: inter que Christiani cum multis
 reliquijs, quibus Toletana ciuitas locuple-
 tissima erat, vestem illam sacratissimam, qua
 dei mater Beatum Illefonsum decorauerat,
 in urbem Ouetum Asturiarum caput des-
 tulerunt. Ferebatur & illuc corpus beatissi-
 mi Illefonsi, sed forte apud Zamoram depor-
 tatores prepediti in ecclesia sancti Petri lo-
 co abditissimo illud reposuerunt. Crescente
 vero in dies clade etiã Zamora barbaris ces-
 sit. Quo circa sublata est hominibus illis rur-
 sum resumendi copia sequestratum pignus.
 Transierunt autem post hæc tempora mul-
 ta, & quoniam frequentari deinceps a fide-
 libus non potuit, res excidit memoria.
 Postquam deo miserãte opera piorũ regum

Castelle Christo regnū paulatim restitui cœ-
pit. Zamora quoq; in christianorū ditionē re-
dijt: pastor ex Toletanis oris in eā urbē cū ve-
nisset pauper habitu, sed diues sanctitate in-
gressus tēplū beati petri orōne facta cepit sin-
gula circum lustrare, curiosius inspicere: quē
furtū edituis moliri arbitrātibus, dixit se nō
esse furem nec aliquid mali facturum venisse;
sed velle habere copiam alicuius sacerdotis
atq; deum timentis, cui grande secretum ma-
nifestaturus erat. His auditis ductus est ad
quemdam Didacum sacerdotem grauissimū
coram quo genibus prouolutus cæpit, quasi
peccata sua confitens, huiuscemodivisionem
enarrare. pater mihi vidi inquam raptus in spi-
ritu in patria mea pontificem quēdam, vultu
decorum, incessu grauem, & omni corporis
ornatu gloriosum, qui sua admodum mellis
flua voce me allocutus ait, ego sum Ileson-
sus quondam Toleranę urbis antistes veni,
sequere me, quem secutus, visus sum in hanc
urbem peruenisse; & in hanc ecclesiam intra-
re: vbi quum essemus, hic inquit, & designa-
uit digito locum, hic corpus meum absq; ho-
nore iacet. Animaduerte fili ne in manifestan-
da virtute

Historia
de la m. b. e.
en del
erpo de
- v. l. i. s. o.

lib. D.
Ileson-
sus ad pastores

da virtute dei vlla te ignauia teneat, dei enim
 verbum est, quod non tam ex me, quam ipso
 iubente impero: quibus dictis euauit. Ipse
 ad me reuersus, domo & familia relicta, in
 hanc urbem & ecclesiam venio, quibus omnia
 signa, que in spiritu cognoui, inesse via
 deo: habes iam pater optime causam mei ad
 uentus. Didacus autem ille, vt erat grauis &
 timoratus vir ecclesie capitulum cum nonnul
 lis laicis prudentibus congregauit, rectaque
 ibidem agitata omnium sententia fuit, ad vni
 peregrini atque hominis ignoti dictum nihil esse
 tentandum. Exiit nihilominus sermo in aures
 hominum, & si creditum a multis fuit; nul
 lum tamen periculum factum est. **Regnante**
 autem postea Ildefonso huius nominis octa
 uo rege Hispanie, quem Assuerus ecclesie Za
 morane presul illam beati Petri eadem amplia
 re vellet: pro iaciendis columnarum fundamen
 tis, terra altius foderetur: forte in loco, quem
 pastor designauerat sarcophagum ostenditur
 marmore opertum, quod incautis ictibus
 fossores confregerunt. Erant in illo reliquie
 humani corporis suauissimum quendam, su
 pra quam dici potest, spirantes odorem: quo

tota terra adiacens videbatur perfusa / tunc
vero que a pastore relata fuerant, in memo-
riam venerunt, erat etiã super marmore epi-
taphium insculptum, sed quia fossorũ inad-
uertencia cõminutum est, coadunatis qui-
dem partibus quantũ humano ingenio atq;
labore fieri potuit, hoc tantum lectum est,
Patris Ilesonsi archipræsulis Toletani. Robora-
ta est deniq; fides maxime ex miraculis, que
sancto confessore inuocato facta sunt. Episc-
opus cum clero atq; vniuersa ciuitas gaudẽ-
tes et exultãtes, Zamora tãto munere ditata,
iuxta altare beati Petri in eadẽ ecclesia illud
condiderunt, vbi innumera miracula quoti-
die fiunt. que omnia frater Ioannes Egidius
Zamoranus ordinis minorum vir apprime
eruditus vsque ad sua tempora, quam dili-
gentissime descripsit. Quum hoc sacratissi-
mum corpus multis añis in loco abditissimo
repositum esset paucis sub sacramento astric-
tis illud dũtaxat scientibus, anno domini
millesimo quadringentesimo in hoc inuen-
tionis die ex eo loco eductum supra altare
ipsius maximum ponitur cunctisq; ostẽsum
est, vbi miracula multa denuo visa sunt, mu-

ti loquebantur / varij infirmi curabantur / frequenter turbæ vndiq; ad has sanctas reliquas venerandas confluxerunt: tandem post dies octo in sacello, quod est supra ipsum altare, intra capsam magnam argenteam deauratam inclusum honorifice ponitur, vbi a cunctis cernitur. Hęc habentur in historia, quę legitur de corporis beati Illelonsi reuelatione in ecclesia Zamorensi.

DE BEATO IULIANO CAP. XV.

DIuus deinde Iulianus huius ecclesię archiepiscopus qui tertius a beato Illelōso in ecclesia Toletana suscepit; productus, vt Roder. lib. 3. cap. 12. ait, ex traduce iudeorum, vt flores rosarum inter spinarum vespres, omnibus mundi partibus ob Christi doctrinā innotuit. Qui etiā a parentibus christianis progenitus splendide in omni prudentia Toleti manebat edoctus Vbi & postmodum episcopatu extitit decoratus. Et rursus idem, D. Roder. eiusdem lib. cap. 13. de

conconcilio. 15. Toletano loquens de sancto Iuliano mentionem facit. Eius (inquit) in tempore liber de tribus substantiis, quem dudum Romam miserat primas sanctissimus Iulianus, & minus caute tractando Benedictus papa indixerat reprobandum, ob id, quod voluntas genuit voluntatem. Sed sanctus Iulianus veridicis testimoniis in hoc concilio ad exactionem Aegice regis per oracula eorum, quae Romam transmiserat, verum esse firmavit, & apologeticum fecit: & Romam misit per suos legatos, presbyterum, diaconum & subdiaconum, viros eruditissimos, & in omnibus dei seruos, & diuinis scripturis imbutos, cum versibus etiam acclamatoriis, secundum quod & olim transmiserat de laude Romani imperatoris. Quod Roma digne & pie recipiens cunctis legendum indixit, atque imperator acclamando laus tua deus in fines terre, lectum sepius notum fecit, qui & rescriptum domino Iuliano per supradictos legatos cum gratiarum actione & cum honore remisit, & omnia quaecumque scripsit, iusta & pia esse asseruit. Eius etiam meminit magister sententiarum lib. 4. dist. 44. illius extat liber inscriptus pro

gnosticon futuri seculi tres continens tractatus; primus quidem agit de morte & transitu ex hoc seculo, alter vero de receptaculis animarum post mortem, vltimus autem de resurrectione sanctorum & extremo iudicio. Scripsit & alios libros de sancta virginitate; de vitijs & virtutibus, de natura anime, de contemptu mundi, epistolarum item volumē ad diuersos, vt refert Ioannes tritemius in catalogo ecclesiasticorum scriptorum. Fuit beatus Iulianus sacris literis abunde eruditus, claruit sub Eraclio imperatore; non sub Martiano, vt Triteius scribit.

*S. Iulij
opera*

DE BEATO PETRO ARCHIDIACO
no Toletano. Cap. xvj.

Petrus Oxomensis Illefonti sexti regis tempore sub Bernardo Presule ecclesie Toletane archidiaconatum obtinuit. Qui postea creatus Oxome antistes, eius ecclesiam que per Sarracenos iam diu populata proiecraque iacebat a fundamentis construxit. Atque humilitatis suffultus prerogatiua hominum mores reformauit, animarumque lucra ingenere in.

*pedro
osme*

ti cura quæsiuit. Qui ab ecclesia Toletana non parua veneratione colitur. O foelix Carpetania tantis tamq̃ illustribus decorata patronis, foelicior Toletana ciuitas, que tã egregios viros alere meruit, foelicissima ecclesia, Christi matris ac tantorum heroum sedes & habitaculũ, quasiq̃ terreus quidã paradisi.

CDE ORNATV AC VENVSSTATE
altaris choriqz maioris. Cap. xvij.

IAm altare ipsum, in quo vnigenitus dei filius eterno patri pro salute humani generis quotidie victimatur, perquam sublime, multoq̃ alijs quotquot alibi sũt (quod scia) excellentius e iaspide constructum; stemmatibus enim nostre redemptionis insignitum, ornatur longo ordine imaginum, adeo natiuos vultus exprimentiu, vt eis præter spiraculũ vitę nihil deesse videat̃, Sursũ vero medium tenet locum effigies gloriosæ virginis, argentea veste amicta: quam plurimorũ imagines sanctorum circumstant. Quorum nomina singulatim referre superuacuum du

xi. Hoc tamen non omittam adeo ad viuum effictas esse, vt a Phidia elaboratas antiquus censor esse contenderet, id quod nunc antiquarius facile iudicabit. Celeberrimi itaq; huius operis perfectionem, cum ad vnguem exprimere nequeã (que eius est amplitudo singularis) exẽplo Timãtis, vt ille Agamemnonis vultum, ego has effigies silentij veio contegã. Dextra leuaq; vetustiorum regum deaurata monumenta altare circundant. Dextram occupant partem imperator Aldefonsus septimus, necnon sanctius rex eius filius cognomẽto desideratus. Sinistram vero sanctius rex cognomento ferox & Petrus infas filius Aldefonsi regis, qui dicitur Guadalfas, iare accipitris vulnere occisus. Que quidem monumenta singulis dominicis diebus, antea q; populus, qui de more congregatur, aquis lustralibus expietur, a sacerdote ei rei præfecto aquis eisdem prius asperguntur, satis digna & religiosa memoria, æquum est enim, vt defunctorũ manes & reliquie sed præsertim regũ & pricipũ quouis honore & pietate cõdecorẽtur. Verũ propter dignitatẽ debitãq; huic altario reuerentiã, nemini ibidẽ

f. iij.

not.

sacrificia offerre conceditur, præterq̃ prælatis
aut dum ipsi non celebrant, canonicis Toles-
tanis. Ad hanc arā non cuius patet accessus,
sed tantum ministris altaris, vt in. c. i. de vita
& honest. cleri. ideoq̃ deauratis claudit̃ bre-
uibus cancellis apprime eferro factis, sexto
gradu a sacro altari & quarto a pauimento
iaspideo distantibus; quo viri ad diuina solēt
conuenire: eosq̃ a foeminis separant ingentes
mirumq̃ in modum editiores clatri. Super
quos Christi redemptoris nostri in crucis li-
no pendentis imposita est imago. De quorū
artificio & operosis cælaturis, simul & de his
quibus chorus beneficiariorū clauditur pau-
lo post priuatī dicetur. Duo suggesta vtriq̃
cancellis adherent, suffulta validis colum-
nis eiaspide variegatis. Quo etiam iaspideo
lapide candido marmore variante, omnes di-
cti gradus simul cum pauimento sunt strati.
Huius sacri altaris absides ac testudo auro li-
niatæ præfulgent. Lampas argentea magni
ponderis, in medio pendens perpetuam flā-
mam obseruat. **Q**uæ successa fuit loco alte-
rius amplissime, quam rex ille Aragonū Fer-
dinandus tritauus tuus post expugnationē

urbis, quæ vocatur Antequera, anteq̃ ad re-
 gnum Aragonum capeſſendũ proficiſcere-
 tur, D. Ioanne fratris filio in regna Caſtelle
 et Legionis collocato, eccleſiæ donauit. Quæ
 poſtea bellis illis ciuilib⁹ (quæ vulgo comuni-
 dades ſub;initiũ imperij inuictiſſimi Ceſaris
 nr̃i Caroli quinti ſubortis pecuniæ vſibus
 ſubſeruiuit Lãpadi huius chori olim quidã
 nobiles genere, ſed fide & religione nobilio-
 res, cupientes terrena in celeſtia & transito-
 ria in æterna felici cõmertio cõmutare, tria
 oppida reliquerunt: duo in epiſcopatu Secõ-
 tino N trilla & Almalues tertiumq̃ in epiſco-
 patu Palentino Villumbrales nuncupata.
 Quæ oppida noſtro Hiſpano ſermone, dela
 lampara de ſancta Maria de Toledo dicũtur.
 Siniftrum huius chori latus cancellis ferreis
 occluſum eſt lapideis columellis iniectis: dex-
 trum vero duabus eiſdem q̃ humilibus pa-
 tet iãnuis, quarum medio ſuperne iacet Pe-
 trus ille Gundifaluus Mendocius cardinalis
 Hiſpaniæ tituli ſanctę crucis in Hieruſalem,
 patriarcha Alexandrin⁹, archiepiſcopus To-
 letanus, epiſcopus Secontinus, abbas Pincia-
 nus, qui & Valiſoletanus dicitur, in eodem

dextro chori pariete marmoreo conditus sepulchro, cuius hoc est epitaphium.

Cardineo quondam Petrus lustratus honore

Dormit in hoc saxo nomine qui vigilat.

Obijt autē āno salutis. 1495 tertio idus Ianuarij.

Et quamuis magnificus sumptus sepulturæ magis sit solatium viuorum quàm defunctorum subsidium, vt inquit Gregori⁹ in cap. anime defunctorum 13. q. 2. iure tamen conceditur prelati pro magnificandis proprijs sepulturis centessimam partem census ecclesie, cui prefuert largiri, vt in. c. ad apostolicę donationibus. Mirum profecto videretur virum hunc quantūuis illustrem tam honorifico & sublimi loco prope regum monumenta sepeliri, nisi a deo de hac ecclesia vniuersaq; re publica christiana bene meritis, admodumq; catholicis regibus dilectus fuisset. Qualis vita huius amplissimi presulis fuerit, morte mirabili & placida comprobatum est. Die enim obitus supra eius palatium in vrbe Guadalfajara crux alba longior quadraginta cubitis aere pēdens vidente populo apparuit. Quod miraculum ipsi Cardinali iamiam ab hac luce migraturo

in agro
guadalfajara

cum renūtiaretur, iussit continuo missam de
 cruce coram se celebrari. Qua audita ani-
 mam creatori suo tradidit. Nec mirum hu-
 ius illustrissimi viri vitam tam insigni fini-
 ri miraculo, qui cum in humanis ageret pro
 crucis honore & deuotione multa insignia
 & præclara gessit opera: hospitale enim in
 hac inclyta vrbe sanctę cruci dicatum post
 obitum suum construendum mandauit: con-
 struxit etiam collegium Valisoleti eiusdem
 & dedicationis & nominis ^{refecit} præterea m. d. m.
 basilicam vrbis tituli sanctę crucis in Hie-
 rusalem & in quadam eius abside loco ab miraculo
 ditissimo titulus superscriptionis salutife-
 ræ crucis / in qua Christus seruator no-
 ster pro humana salute pependit, litteris
 Grecis Latinis & Hebraicis Pilati iussu &
 imperio scriptus repertus fuit / qui ma-
 gna veneratione & custodia in eadem as-
 seruatur ecclesia. Titulus etiam cardina-
 litij honoris / quo extitit condecoratus, fuit
 sanctę crucis in Hierusalem. Obijt tan-
 dem hic præsul immortalis memorię cardis-
 nalis ex illustri Mendociorum familia die
veneris qui etiam cruci dedicatur, cui viro,

iv. 107
cum semper ipse fuisset summo studio & religionem pretiosę crucis cultor et venerator in extremo vitę deus maximus remunerator optimus arrham adipiscendę glorię crucis miraculo (vt diximus) tradidit. Munitur exterius huius basilicę altaris ambitus, albo lapide effigiatis quam plurimis eiusdem materię imaginibus, a Christi videlicet incarnatione, vsq; ad lotionem pedum apostolorum: historiam euangelicam demonstrantibus. Inter quas a tergo (vt sic dixerim) chori media est coronatio gloriosę virginis graphice depicta. Chorus hic semotus est sexaginta sex pedum spatium ab extremitate ecclesię orientem versus.

DE CHORO BENEFITIATORVM

Cap. xviii.

Chorus deinde alter, quem beneficiatorum possumus appellare, vbi assidue horę canonicę decantantur, e regione est. Quis autem illius maximam amplitudinem nō miretur? Cuius interiorem exterioremq; ambitum nec Vitruuius ipse describeret, cū matē

nam opus superet sumptuosissimum. At
 ne videar (quod turpe esset) pedem referre
 aliquid de huius loci maiestate pro virili sub
 necere non grauabor. Continet quippe non
 longe post cancellos, quibus clerus a promif
 sua turba distinguitur, altare dei per e virgias
 ni dedicatum, iuxta quod duo cerea magna
 funalia officijs diuinis prebent lucem perenne.
 Imminet etiam non longius lapsas noctudiuq;
 iugiter ardens. In hoc altari singulis diebus
 hore prime canonicę missa subiungitur, que
 vulgo de prima dicitur: demptis tamen solēz
 nibus, quibus iure prohibitum est, deo pecu
 liaria sacrificia publice offerre, ne popul9 ab
 audienda re diuina festiuis diebus prescripta
 abstrahatur. Sunt circumcirca bini sedilium
 ordines omnibus sane numeris absoluti. Cō
 munis omnibus materia est ex aridissima nu
 ce. Sublimiores vero sedes fulua e iaspide di
 stinctę sunt columellis, patrum veteris testa
 menti effigies ex alabaastro candidissimo ge
 nealogiam videlicet Christi secundum carnē
 exprimentes adamusim sculptas superne cō
 tinent. Singuli autem (vt sic dixerim) stalli al
 tiiores singulas ex eodē lipidissimo alabaastro

fortiuntur paruas testudines singulis botris
aureis intrinsecus lacunantes. Horum super
riorum sedilium extrema quibusdam titulis
vtrinque clauduntur. Dextrum quidem huius
iusmodi tenet. An. Sal. M. D. xliij. S. D. N. Pau
lo. iij. p. M. imp. Carolo. V. aug. rege. ill. card. Io.
Tavera. V. antis. sub sellijs suprema manus impo
sita Didaco Lup. Ayala. vicca. præf. fabricæ. Sinis
trum vero hunc. Signa tum marmorea tum li
gnea celauere, hinc Philippus Burgundio, ex ad
uersum Berruguetus Hispanus, certarunt tunc ar
tificum ingenia, certabunt semper spectatorum iudicia.
Quonia tamẽ alter ex his artificibus Philip
pus videlicet Burgundio, dum hæc elabora
bantur, fati concessit fortuna sua nimirum
cauente ne post tam egregium et insigne opus
inferius aliquid animo conciperet, capitulum
nostrum beneuolentię testimonium lapidem
marmoreum bene merenti posuit. Is a tergo cho
ri iuxta altare virginæ descensionis est epis
taphio elegantissimo inscriptus, quod ea de
causa apponere placuit ne sit quod iure lector
desideret. Philippus Burgundio statuarius, qui
ut manu sanctorum effigies ita mores animo expri
mebat: sub sellijs chori struendis intentus opere per

ne absoluto inmoritur. Demum parietum fasti-
 gia versicolore iaspide teguntur, ad que per
 latitudinem ipsorum parietum, a lateribus est
 ascensus duarum se inuicem spectantium ias-
 nuarum, que tamen sedilium ordinem non in-
 terrumpunt. Inferior vero subselliorum series
 bellum Granatense, cælaturis sane natiuis re-
 fert. Media est ceterisque omnibus excelsior
 cathedra pontificalis auratis suffulta colum-
 nis: quam augustiorem reddit imago salua-
 toris nostri in monte Tabor se transfiguran-
 tis, ex alabastro nitidissimo niueque candidio-
 re summa arte fabrefacta. Adstant ibidem
 Moises & Helias quasi cum eo loquentes, atque
 apostoli, Petrus, Ioannes, & Iacobus, pre ni-
 mio inopinatoque splendore voceque e cœlo repe-
 te delapsa stupefacti ac pauentes. Ornata est
 etiam hæc sedes introrsus signo ex eodem alaba-
 stro almę virginis beatum Ildefonsum cœlesti
 chlamyde induentis, idque circulari libro deaur-
 rato ipsam imaginem ambiente. Ad eam vero sedem
 priuatis gradibus fit ascensus, quibus nemini li-
 cet scãdere; preterque archiepo et decano nec
 non Toletano archidiacono. Dignus profecto lo-
 cus, in quo archiepiscopus Hispaniarum primas utrinque

dignitatum antesignanorum canonicorum,
portionariorum aliorumque beneficiatorum
magna caterua circumseptus, sublimior cun-
ctis mediis presidet ut iure cautum est in cap.
episcopus el. 2, distinctione. 95. Ad cuius dex-
teram primum tenet locum archidiaconus To-
letanus, quem iura canonica episcopi oculum
appellant, precipue textus in cap. ad haec de
officio archidiaconi. Secundum vero archi-
diaconus Talabricensis, Tertium cantor siue
precentor, ut. c. clericos circa finem. 21, distinctio.
quem mesochorum seu capischolium vel pri-
micerium appellant. c. perlectis. §. ad primi-
cerium. distin. 25. Thesaurarius sacri erarii cla-
uiger quartum, Archidiaconus Oretanus si-
ue Calatrauensis quintum, Abbas sancte Leo-
cadi sextum Vicarius ciuitatis septimum. Ad
sinistram vero primus sedet decanus, qui in
absentia prelati tam in choro quam in capitulari
congregatione presidet omnibus Secundus
deinde sedet archidiaconus, quem Mantua-
num aut Madridium appellat, Tertius Scho-
lasticus Toletanus, scholarum prefectus.
Quartus archidiaconus Guadalaiarius; Qui-
tus archidiaconus Alcaracensis. Sextus abbas
sancti

sancti Vincentij. Septimus denique sedet sac-
 cellanorum (quem vulgus capellanum maio-
 rem appellat) prepositus. Sequuntur deinde
 canonici quadraginta numero, ordine prout
 quisque in præbenda obtinenda præcessit, in
 altioribus subsellijs considentes. Ad quæ
 binis utrinque scalis conscenditur; illis quidem
 que penitus ab aditu recedunt, antiquiores
 canonici gradiuntur, his vero, quæ magis
 ad aditum appropinquant, iuniores recentio-
 resque canonici, omnesque item portionarii, nu-
 mero quinquaginta, conscendunt. Viginti præ-
 terea canonici, qui extrauagantes cognominan-
 tur, & quadraginta septem capellani, infe-
 riores sedes occupant. Sunt etiam quatuor lectores
 (de quorum officio. c. lector. 23. dist.) & acolitus
 vnus mancipatus ad accedendos ecclesie cereos;
 vt in cap. acolitus eadem distin. alius itidem;
 qui curam habet aperiendi claudendique libros;
 quibus in choro cantatur. Quadraginta etiam
 clericuli stipendiarii; quos dicunt sacrificulos;
 ex quibus sunt sex electi ad musicam, qui no-
 men a numero sortientes; seises appellantur,
 ultra quos multi alij deseruiunt gratis, vt ris-
 tum ecclesiasticum doceantur; qui tamen in

emigrantium locum aut alio digredientium ordine antiquitatis sufficiuntur. Clerizelli autem a choro discedentes eiusdem antiquitatis iure, capituli approbatione in collegium sancte Chaterine coaptantur gramaticis rudimentis instituendi; cæterisque omnibus, quæ ad latini sermonis & liberalium doctrinarum cognitionem necessaria sunt. Liberum est tamen eiusdem collegii patrono, in quibusdam certis, quem libuerit citra ullum antiquitatis ius in deficientis locum subrogare. Huius vero collegii erectio (quod non mediocre ornamentum urbi huic Toletanæ attulit) opus est Francisci Alvarez Zapata scolastici Toletani canonici & apostoloci protonotarii viri & prudentia & morum honestate & splendore literarum clari; de cuius virtutibus & gestis si in præsentia esset agendum, integrum aliquod volumen exteteretur, nec obiter aut perfunctorie tractandum esset, sed præstet illi hoc officium collegii eius incolæ, quibus & ocium & facultas maior suppetit; nec patiantur viri dignissimi, & de eis ac urbe nostra tam multipliciter benemeriti, memoriam in tenebris delitescere. Sed

iam ad rem. Super vtrumq; huius chori la-
 tus factilis musicae organa & instrumenta
 quaedam musicae (quae choros vocant) collo-
 cantur. In dextro latere chori statua arma-
 ta Didaci Lupi de Haro domini Vasconum
 antonomastice inter proceres Castellae boni
 nuncupari flexis genibus deum videtur ora-
 re, qui inter alia elargitus est caereum diu no-
 ctuq; dum horae canonicae dicuntur; arden-
 tem. Est praeterea in medio chori erecta ma-
 gna quaedam enee aquilae effigies alis expan-
 sis librorum pluteum dorso efficiens, susti-
 nensq; librum, in quo orationes prophetias
 lectionesq; sacerdotes & ministri concinunt,
 ad quam quinque gradibus ligneis ascendunt.
 Huic adiacent ex utroque latere aliquantus-
 lum semote binae aquilae lignae duo plutea
 facientes: quae singulis chori partibus pre-
 stant, ut psallentium magna volumina tea-
 neant. Totus hic chorus extrinsecus super-
 ne historijs a mundi primordio vsque ad le-
 gis dationem Moyse gesta referentibus vna
 dique cingitur / auratisque hinc inde di-
 stinctus lineis longe nitet. Eius vero pau-
 mentum marmore cooperitur, distatq; a tri-

cande
 de D. de
 Lopez S
 Haro -

bus portis occidentalibus centum triginta pedes, a choro vero altaris maioris quadraginta duos. Quod interuallum albo nigroque lapide quadrato in modum tabulae latrunculariae stratum, femineus sex, ut horis diuinis assisteret, sibi vendicauit: ubi septem lampades semper ardent.

DESCRIP TIO CLATRI, QUI EST
ante chorum eucharistiae. Cap. xix.

Quoniam oportet promittentem memoriam esse: ante quae ab hoc loco discedamus, utriusque chori clatri nobis describendi sunt. Cum enim ex prisca materia & opificio rudes oli & squalore rubigineque obsiti haberentur, placuit hoc ipso tempore ecclesiae nostrae praesuli & proceribus in meliorem faciem mutare, qualis a me primitus nunc exprimitur. Vbi si operis difficultate victus fuero, ne mihi mirum videri debet, res est enim laboris plena, & quae virum in architectura peritissimum requirit. In porticu ergo siue ante

bulatione maxima huius sancte ecclesie clarus est, qui augustissimum sacellum a quadriualli structura seu quadriuo cameratorum, arcuatorumque porticum diuidit. Ferrum, arcuatorumque porticum diuidit. Ferrum misturaque cupri & orichalci constant celli: metallis miranda inter se statutis impagine. Qui eo quod impendio atque eleganti specie non cedant alicui operi, atque fere omnium opinione sint opus optime diffinitum, rectissimeque absolutum omnium (si des paria) in Christi urbibus erectorum; non absre duxi: singulatim de eorum ordinatione agere. Clat ergo (altissime princeps) a pauimento quadriuallis structure attollitur podio ex variegata iaspide doratis altitudine: quod socco totius operis per stereobata est. Huius socci extrema transuersaque de predicta sunt iaspide, media de marmore albo, ad rationem doricam omnia perfecta: si altitudinem, latitudinem, siue longitudinem spectes. Ecphoras habet & proiecturas soccus ad omnia membra ex se producenda, quibus ex hac et illa ostij parte; quod in medio ad usum sacelli relinquitur: bina & semis reduntur intercolumnia; quod si id, quod portae spacio conficitur numeres:

erunt vniuersa sex. Huius (quod appellamus transtrum) dispositio sic habet. Imo huius focci (vt discernantur inter columnia) exprimuntur stylobatę atticurgi sex iaspei sesqui pedali altitudine crassitudineq; debita. Procurrit super sūmos cymatiū proiecturis itē expressum Media inter iaspidis tenias (vt dixi) marmorea sunt; cęlata munitaq; orichalco igne inaurato. Signa in matmore cuprea aliquantulum quidem crassiora sunt: vt genus exigat doricum: ornatus tamen crassitudinem occulit. Illud de cęlatura: tali tanquā simplici distributione obtegi omnia: vt ex vnica & continua materia vniuersa deducta videri possint. Ad libramentum sex stylobatarum (quos in transtro locauimus) consurgunt columnę sex ferreę necnon & orichalceę, doriceę identidem & aliquantulum ad cōpositum genus accedentes, quadrate hę, ac vnaqueq; tetrautorum facies anconibus & sculpturis ad atticurges Vitruuij declinat. Quarum nec vniuersarum neq; singulorum tetrautorum opus perstringere animus est, ne nimis longo sermone pariam tuę celsitudini fastidium. Vnum hoc: argentum subtilius

signatum nunquam : quam nostrę sunt attia
 curge. Accipiunt vice capitulorum ; vel de
 ducuntur hę sex columnę ad sex humanas
 statuas nomine terminos; orichalcei hi, femo
 ribus tenus facti, vt quondam in deserto
 rum vel montuosorum triuijs locabatur in
 pila Mercurius, iusta pene sunt crassitudi
 ne, altitudine quatuor pedum & semis, in
 tegri sine iuncturis, caui, semel fusi. Hos
 maximi faciunt architecti, quod adeo abso
 lutis vultibus sint, brachijs, renudatis q̄
 membris (dicam?) ac natura rerum effin
 xisset. Columnę totę vndenos singule al
 tę pedes sunt; quibus imponitur ionici ca
 pituli cymatium, quod sequuntur episty
 lium, zophorus, corona, quę membra exa
 mustatim perfici non potuere ad exactio
 nem doricam; quia si rata altitudine prout
 columnę constituerentur: prospectum om
 nem cathedrę archipręsulis & canonico
 rum subsellijs obtegissent. Vniuersę par
 tes predictę altę sunt pedem. Celatus in
 teriacet zophorus opere cryptico, vel in
 tumulorum fornicibus adiuento (quod vi
 truius lib. septimicapite, 5. appellat mōstra)

tenui sculptura; admista et humana vultuū si-
gna modica, crassa cælatura. Expurgatur ar-
chitectonici moduli transgressio elegātia; de-
coro, ac singulorum cura, & subtilitate. Ter-
minorū intercolumnia clatrāt incerti siue no-
uę excogitationis styli: balastia a media simi-
litudine appellati, ea arte conditis dispositi-
tisq; spiris, limbis, ac armillis vel annulis, re-
liquoq; ornatu, vt lucē a deo trāsmittāt equa-
bilē et imperturbatā, æquisq; medijs peruiā:
huius vt sculptura alterius signis nil obstat,
omnia in ferro excauata, sublataq; celo ī fer-
ro solido. Orbiti sūt styli: sicque recti, vt per
multorum sit opinio ad tornū equati. Ad per-
pendiculū terminorū totidem cōsurgūt ope-
rosiora balastia; quorū nulla non pars nobili-
tatur sculptura sumptuosa, exactissima, sub
indeq; æstimāda, septenos pedes alta, rataq;
crassitudine; cōpositum genus, vt quibus do-
ricis vasib⁹ capitula superponātur corinthia.
Clatrantur & hęc media nouis columnis: vt
inferiora, idē construūt opus ac inferni styli:
quo ad claritudinē trāsmittendam intelligo:
structura enim corinthij sunt atq; compositi
generis: mira venustate illo huic ingesto. 14

nunc augustioribus hisce columnis & incertis stylis succedit epystilliū, zophorus; ac corona eorundē generum, vniuersa triū pedū insumunt altitudinē. Epistylum corinthium tantummodo est, tam rectū, tāq; adamussim; ac si constaret materie. Zophorus vero in cauis eloboratur fornicibus in rotunda forma: perficitur opere cryptico, frondibusq; et cauliculis aptissime dispositis. Caus etiam fornicū præfulgēt miro ordine humanorum vultuū effigies, prominentibus capitibus, proiecta sculptura: vultus verissimillimi pari cum representatis magnitudine. Ipsa caua floribus itidem implentur tornatilibus, pedali circiter proiectura: qui sic zophorū superbo crepantique opere attollunt: vt maxime deceat: quoq; venustetur ecphora, conflato ere mōstra adhibentur conuoluta, dispanfas alas tendentia. Succedit corona, cuius omnia mēbra consentiunt, committuntur, correspondent, serieque dispositissima locantur. ouatu in solido ferro tumentī, alijsq; celaturis subtilib; ac (si materiam respicis) magnificentissimis decoratur, huius proiectura sesquipēs. Epistylum cum hac corona ferrea sunt; zophorū

greus; aurolita vniuersa. Huic demum coronæ coronis innititur; quæ vniuersæ structure coronidem apponit; media (qua parte ianue clatri dirigitur) quatuordecim pedes alta est contrahuntur latera iuxta architectonicam rationem. Huius laboris summi, complementi, finitionis, siue apicis medium obtinent imperatoria insignia omnibus particulis vel stematis indiçis expressa. A quorum lateribus siue interuallorū impletione, nobiles adstant cælaturæ cryptico opere. Hinc inde archipresulis symbola. Haud longo distant spacio insignia ecclesiæ cum adiunctis tam egregijs; tamque diuite opere, vt templo claritatem possent dare vel siugula. Medium acroterium est simulacrum Iesu Christi crucifixi; cuius imaginī tota ciuitas religiosissime deuouetur: antiquissima effigies magni est artificibus perpendentibus quando excussa; humanam staturam vlna superat. Cum ergo sit aliquanto maior statua; subindeq; pōderosa: nam cruci ferreæ adheret identidem equa magnitudine, tanto appendet artificio: vt aerem pro basi premere dicas; Ab ima corona ad sūmum crucis vnus & triginta pedum est altis

tudo. Claudamus postremo inexhausti labo-
 ris opus ianua viginti vnius pedum altitudi-
 nis, vndecimq; apertionis vel interualli; dua-
 bus dimidijs valuis intro impulsis patefcit
 (meo iudicio) nobilibus, quod moles ferrea
 tantę magnitudinis non potest non & magni
 ponderis esse; hę autem versantur facillime.
 Imę valuę loco focculi iaspei, marmorei,
 greicę (de quo inter prima meminimus) fer-
 reis tabulis pro intercolumniorum clausura:
 facta duo celata habent: quorum alterum
 puerorum prelium equestre est, alterum an-
 tiquum sacrificium, singule tabule singulis
 valuarum subsunt. A factorum laterib; qua-
 dre patent, cum effictis leonum greis capiti-
 bus, relatorum magnitudine: que annulos
 mordicus tenent: forium vnaqueq; binis or-
 natur predictis simulacris; media extat lami-
 na cum facti celatura. Magnificentissimum
 opus; nec nisi duobus integris absolutum lu-
 stris; magno artificum numero sine inter-
 missione operante; aurata omnia; ac verius
 aurea: vt eruditorum iudicio requiri ultra
 nil possit.

DESCRIPCIÓN CLATRI PRO CHORO
beneficiorum. Cap. xx.

Cancelli chori huius symmetriate, magnificenter, ex amussimque elaborati sunt, quorum haec membra. Podium iaspente tessellatumque marmoreum duobus nos inuehit gradibus commodis ad introeundum, his inest ferreus soccus solidus, excussus, unde totus consurgit clatrus. Socco innituntur septem stylobatas equis discreti intervallis; qui quidem & quadrati sunt sculpturisque perfectissimis in quavis tetragoni parte conspicui; nec desunt scamilli, gulae, & cimacia. Ab stylobatis vero coniunctis hinc inde pilis siue lapideis columnis, quibus ferrum connectitur: ad stylobatas contiguos aditibus (duobus enim immittimur) tredecim sunt striati styli incerti siue noui generis vel excogitationis (quos Balastia nuncupant) hac arte perfecti; basibus decorantur, orbiculis; globisque in modum pensi, nec non & cordilis (seu maioris annulis) cum coronatis capitulis. Sequuntur fores, quarum singulae denis praesigniuntur incertis stylis eiusdem cum predictis forme. Intra forium spacium stylobatae sunt

tres duo reddētes interualla vel intercolumnia; decem paribus stylis clatrata. Succedit præcinctio toris, balleisq; deformata, quæ sūma stylobatarum ac incertorum styloꝝ ambiens procurrit. Vniuersa autē quæ huc vsq; sumus exequuti, a focco ad præcinctionem appellant nostratres architecti transtrum. Iam huic ferreæ tahulæ seu dislocatæ coronæ ad stylobatarū libellam septem incumbunt augustiores columnę mistę, quæ ad ipsum prouehūtur epistylium, varijs conspicuę ac exactissimis schematib9; Columnę singulę e modo relatis septem, bases habent ac orbes; medię in formam crateris nouę excogitationis eximię & ipsę magnificentissimis excussioni bus in ferro haud cauo. Carchesium nimirū cū fundo & operculo celaturis, sculpturis & coronis extat aduertendū; cui super est pensum ferreū late patentibus apte que intortis folijs pansum, striatumq; ad imum capitulū; ornatur & annullis supraq; capitulo corinthio. His septem columnis interiacent totidē maiores incerti styli ac in transtro. Inter stylobatas etiam interualla claudūtur nouis columellis; vt enim supra singulos stylobatas

eminent columnę singule; eodem pacto noui
generis stylis singulis paruis, singuli impos
nuntur magni styli, qui ipsis fulciantur. Ipsi
sane basibus constant ac armillis medijsque
crateribus paruis romana arte statutis; quos
alteri consequuntur orbiculi, postremo capitula.
His maioribus stylis insidet suis fascijs ex
pressum epistylium. Supra zophorum incer
tis stylis ac sculptis signis & vultibus vtraque
facie perfectis videre est. Singulorum vultuum
& stylorum numerus duodetriginta alter
natim partitus. Eiusdem operis balastia ac
quibus absolutum est transtrum. Collucet
inter hæc signa ac stylos sex veterum effigies
nomine termini. Medius zophorus insignia
cōtinet p̄fecti operū ecclie. Latera eiusdē duo
bus admonere vidtēur literaturis, externos,
Procul este profani, internos. Psalle, sile, inse
quitur corona proiecturis figurata, que am
bas, quas p̄diximus, lapideas columnas
tangit; supra quam totius operis est coronis;
hoc est candelabra decem iuxta artem roma
nam exactissima, interque & sunt cryptice
effigies eadem arte. Quatuor ex his candela
bris p̄signiunt literaturis Davidica senten

Cātabo domino, qui bona tribuit mihi. Vbi & medius est circulus continens presulis insignia foliis ac volutis vtrunque venustatus, necnon arietum effictis capitibus, fronsq; et cauliculis spacia ad cādelabra quā commodissime adimplentibus. Iam iam prescripto circulo imponitur corona, supra quā ferreę sirenes; age vero & altera parua corona, vbi & hemiciclus pro acroterij basi. Quę omnia aurata, vel potius aurea, & argento tecta deducuntur ad simulacrum diui Micę crucem tenentis, qui totius antipagmenti apex est.

CDE PAVIMENTO ET APSIDIBVS ecclesię eiusq; vitreis fenestris. **Cap. xxj.**

STratum est pavementum totius ecclesię, preter id, qđ de vtriusq; chori lithostroto diximus, alba nigraq; petra quadrata, valde polita, accuratiusque disposita; nisi qđ passim, propter defunctorum sepulchra inordinate posita, serie miscellanea deturbatur. Parietes albo lapide sunt muniti, habentes circa summum concavū qđ plurimas fenestras vitreas, plucentes varijs deliniatas scđorū magi

u. c. w.
carines
h. culu
nibus; numero septingentas quinquaginta,
vt Sículus racenset in tractatu de rebus me-
morabilibus Hispaniæ cap. de Lusitana prouincia. quæ machinam templi sua pulchritudine & claritate magis formosam reddunt. Circa fenestras exterius sunt deambulatoria quædam vsibus edificiij deseruiencia, quibus tota machina lustratur & reficitur: interi⁹ vero quædam & deambulatoria in prima abside semi circulum faciunt; quæ chorum maiorem ferme ambiunt. Ecclesiæ testudines candidæ sunt. Muniunt eas & ab imbribus alijsq; incommodis protegunt tabulata magna (siue contignationes) artificiose composita, fulcris statura hominis altioribus suffulta, testudinesq; partim tegulis, partim lateribus ac planis lapidibus. Turricule lapideæ in modum pyramidum erectæ e singulis (inquam) pilis per totum ædificium exeunt, quæ sacram basilicam extrinsecus pulcherrimam faciunt.

DE IMAGINE EQVESTRI STEPHANI
Illan in fornice ecclesiæ depicta.

Cap. xxij.

Cum

QUoniam sanctissimum hoc templum (cuius
 fastigia vexillum crucis mirabili quodam
 modo effigiant) tot sanctorum imaginibus
 redundet, ut quasi microcælum appellari me-
 rito possit, eius tamen culmina & apsidēs nul-
 la ornantur pictura, nulliusque aut sancti aut
 herois in eis reperitur effigies: præter quæ domi-
 ni Stephani illan splendidissimi equitis, qui
 armatus equo insidens vexillumque manu tes-
 nens in summis fornicibus trans chorum al-
 taris augustioris est depictus, cuius eximie
 virtuti & strenuitati præsertim ob defensionem
 huius imperialis vrbis, ob eamque a vecti-
 galium iugo assertam honos hic atque alius lō-
 ge cumulatio debet. Is enim clarissima stir-
 pe progenitus a vectigalium iugo seruili (ut
 passim fertur) urbem hanc immunē reddi-
 dit. Ex huius stirpe procedere aiunt illustrē
 prosapiam eorū, qui a Toletō nuncupantur;
 quorum est imprimis Dux Albanus noster
 atque alij ex summatis Hispaniæ. Quorum
 genus sunt qui referant ad quendam Constā-
 tinopolitani imperatoris filium; qui in Hispa-
 niam aduenerit, vnde Stephanus hic originē
 duxerit. Floruit autem sub Alphonso rege

h

huius nominis octavo, in cuius testamento,
Stephanus idē prętor vr̄bis Toleti nominat.

DE OSTIS HVIVS SACRI TEMPLI
Cap. xxiiij.

Octo ingētia ostia biforia templum hoc
sacrofanctum aperiunt: duo ad Austrū;
tria vero ad zephyrum, totidem autē ad Bo
ream respicientia. Quibus nomina sunt (ex
Australibus) imprimis porta Letitię: cuius
vestibulum mira artificum manu structum;
in exteriori parte indicat assumptionē beatę
virginis Marię circunseptę innumeris ange
lorum ac sanctorum imaginibus. Interiorem
vero ei⁹ partē ornat imago marmorea nr̄i res
demptoris ab inferis resurgentis, magno cla
ritatis fulgore. Supra hanc imaginem organa
magnitudinis stupēde sunt posita solēnio
ribus duntaxat festiuitatibus pulsanda. Se
quens porta olim dicta de Oliua, eo q̄ ad eā
oliua virebat, nunc Decani appellatur, quo
niam decani domus iuxta eam sita est. Prima
ex tribus portis, quę ad zephyrum expan
duntur, Inferni, Tabellionum siue David re

gis nominibus nuncupatur. Inferni, propter
 rea q̄ infernus, vbi damnatorum anime cru-
 ciantur, est in eius abside sculptus: cui & su-
 per est effigies terribilis futuri vniuersalis iu-
 dicij: quo. D. noster Iesus Christus fidelibus
 quidem gloriam, impijs vero poenas eternas
 impartietur: David vero, ob eius quondam
 statuam ad imam ostij partem adpositam: Ta-
 bellionum autem: quoniam tabelliones fre-
 quenter circa illam versantur. Qui etiã si ca-
 su quopiam ad eam portam stationem fece-
 rint: inteligant tamen ex consilio meo, perfi-
 de munus sum tractantibus inferni vindictã
 propositam esse. Supra has fores in interiori
 pariete scriptum, videre est hoc memorabile
 epitaphiũ. Enel año de mil y quatrocientos y no-
 uenta y dos: a dos dias del mes de Enero fue toma-
 da Granada con todo su reyno: por los reyes nues-
 tros señores, don Fernando y doña Ysabel, siendo
 arçobispo de esta sancta yglesia el reuerẽdissimo se-
 ñor don Pedro Gonzalez de Mendoza, cardenal de
 España. Este mismo año en fin del mes de Julio fue
 ron echados todos los iudios de todos los reynos
 de Castilla, de Aragon, de Sicilia. Media-
 gre cyprio vtrinq̄e munita, porta Venia

111.07
(Hispane del Perdō) appellatur: propterea
q̄ illa ingredientibus indulgentiē concedun-
tur plures, quas nostri maiores eo forsā im-
petrarunt, q̄ illac introisse diuum Alphons-
um pro comperto habuerūt, nocte illa, qua
beatissima virgo Maria eum, quasi in æter-
næ gloriæ pignus, cœlesti induit vestimento.
Quod testatur marmoreū schema, sacrosan-
ctę virginis Marię exprimens descensionem;
supra hanc ianuam foris insculptum. Eam
olim portam nō secus q̄ apes alueum; vterq̄
sexus frequentabat: nunc vero, aut quia cha-
ritas refrixit; aut propter innumeram peccas-
torum remissionem, non eo religioso ardore
ac deuotione celebrat. Ostium hoc ob reue-
rentiam sibi obseruatam, in festiuitatibus tā-
tum præcipuis referatur: maxime eiusdem al-
mę dei matris, aut quoties rex princeps, aut
prælatus primitus ecclesiā adeunt. Hac quin-
decim aditus patebat gradibus nō multis ab-
hinc annis: quos gradus (opinor) prisca strus-
xerunt in memoriam sanctissimę descensionis
beatę Marię in hanc basilicā: Salamonis for-
te imitantes templum: quod ipsa virgo quin-
decim scalarum gradibus ascendit, cum ter-

tium suæ ætatis agens annum eidem templo fuit præsentata: differt tamen, q̄ illud ascēdēdo, hoc vero descendendo sacrosancta dei genitrix petiuit: idcirco (aiunt) mulieres grauidæ, vt prosperos egerent foetus, hæc sc̄alas ascendere ac descendere consueuerunt. Vltima porta turris dicitur, quoniam ad eius calcem adiacet; Cymbalorum ianua ab alijs appellatur, eo q̄ iuxta illam cymbala sacris benedictionibus dedicantur; atq̄ in eandē turrim efferuntur. Ex illis tandem quas boreas ferit, duæ portæ aperiuntur ad claustrum, a quo & nomen accipiunt: tertia autem tū elegantis opificio, tum diuorum heroūq̄ statuis circumsculptis magnifica, ianua Regū quoniam regum Magorum Iesu infanti munera deferentium effigies lapideæ supra eā exteri⁹ adstant, appellatur: illam alijs vocant Sandaliorum, quia eregione hinc inde sandalia ac crepidæ venduntur: olim nūcupabatur Ollarum eo q̄ vbi nunc sandalia forsan ollæ venire solebant. Hanc mediam continent duæ paruulæ ianue a lateribus posite, quarum altera feruat ornamenta capellæ. D. P. Gundisalui de Mendoga, altera scandimus ad machinam

duorum horologiorum simul sonantium supra hanc Regum portam in quadam cellula fabrefactam: eorū quidem maius ab alta turri, atq; ingenti gigāteaq; statua ferro lucido munita & armata pulsatū, ciuitatī horas assignat: alterū vero paruum ecclesiæ tantūmodo deseruit: ac duobus armatis hominum simulachris contra ianuam Letitię positum tãgitur. Infra quod duę virorum imagines motum solis ac eius lineas, puncta & horas contemplari videntur, vt verum horologiū efficiant: nam tota illius perfectio in linea meridiei, potissimum consistit, quę scitu facilis si recte perpēdatur, difficilis autē, si vera ipsius cognitio ignoretur: at ne ab instituto digrediar; hec in arte peritis perpendēda relinquā.

DE EXTERIORI SACRARIO.

Cap. xxiiij.

Sacrū deinde erariū quis non admirabit? magnificū opus, immortalisq; memoria dignū: quē, obsecro, tã irremeabilis labyrinthus non per terre faciet; aut quis rerū, quę in hoc

sacrario continentur, varietatē abscq; Ariadnes
 (quod aiunt) filo audeat adoriri: cui explicā
 dæ non Ciceronis exuberantissima eloquen-
 tia, non Demosthenis facundia sufficeret. At
 ne opus tam illustre sub silentio pertranseā,
 pauca ex multis sub breuitate perstringere
 nitar: ac prius ea, quę sunt extra ipsum ady-
 tum exponam. Valuę ergo primę ligneę ante
 atrium sacrarij, interdium patent: reliquę ve-
 ro non semper. In ipso atrio olim erat sacel-
 lum; vbi diuorum Augustini & Pontij festa
 celebrabantur. Ibidem a quodam archidia-
 cono ordinis militię de Calatraua; Alphon-
 so Melendez, relicte fuerunt quinę missę,
 in qualibet hebdomada celebrandę: quę ho-
 die senatus consulto huius almeę ecclesię ali-
 bi persoluuntur: velut alię multę, quę iustis
 de causis diuersis quidem sacellis celebra-
 tur, quum in proprijs peculiaribusque non
 possunt: aut quia postmodum diruta, aut
 alijs sacellis incorporata, eorum memoria ve-
 tustate abolita sit. Quod sacellum, vt aditus
 ad sacrū ærariū tunc denuo structū pateret,
 (si fame creditur) deiectū fuit: nūc vero in dicti
 sacelli memoriam hoc vnum reliquum est; vt

in eorundem diuorum festiuitatibus comme-
morationes fiant. Ad sinistram intra dictum
vestibulum est aliud sacellū beatę Marine;
vbi singulis hebdomadis nouem perfoluuntur
tur mille; ex quibus quinq; primitus reliquit
pia foemina Maior Alonso nostro idiotismo
Carpetano nuncupata pro animæ coniugis
satisfactione. Quatuor postremo instituit Al-
phonfus Ortizius in sacra theologia doctor;
canonicus quondam Toletanus; qui etiā ora-
torium iuxta sacrarij ianuā exteriorē, in pa-
rietis crassitudine, dominicam resurrectionē
ostendens seris obstrusum reliquit; quod ar-
te mira elaboratum, paucis ex solennib; die-
bus patet. Huius egregij viri nonnulla volu-
mina sermone latino scripta habentur; idem
suam bibliothecam Salmantine librariæ do-
nauit. In hac capella diuę Marine iacet sepul-
tum architectoris huius ecclesiæ corpus; Pe-
tri Perez nuncupati; vt constat ex titulo in sa-
xo parieti occidentali eiusdem sacelli adhe-
re te inciso. obiit autem. x. die nouēbris æra Cę-
saris. 1328. Ad dextram repositorium est mul-
torum vestimentorum, pro quotidiano co-
muniq; ministerio; q̄ triginta capsis extractis

n.
tunc
vuz
iſi sed
melo -
no. Dis

libus, qualibet titulum ornamentorū habente custodiunt. Præter duos rīscos prope cancellos, quibus repositorium ab atrio distinguitur, in parietum crassitudine cauatos, vbi thura, thuribula, lebetes ministerij quotidiana, & alia id genus seruantur. Dicitum autem repositorium varijs historijs scite depictis ornatur; inter quas est imago diui Andree in cruce vīcti: quę eo ibi depicta est, quod olim hic locus eius fuerat capella; ac in ipsius memoriam ibidem recolitur festum. In huius repositorij meridionali pariete armariolum est vbi sub fida custodia factū chrisma, ac oleū infirmorum catechuminumq; per totum archiepiscopatū distribuenda, in vasis argenteis asseruantur. In eodem pariete sursum videre est epitaphia quorundam huius ecclesie præsulum in eo loco (vt creditur) sepultorū; cum olim diui Andree sacellum esset: quę hic libuit inserere eadem serie, qua illic legunt, quę talis est. Obit. D. Bernardus, primus archiepiscopus Toletanus, Hispaniarum primas; postq; ciuitas Toletana fuit capta per illustrem regē. D. Alphonsum: tertia die Aprilis, æra. 1166. Rē quidem miram: Bernardum præsulem dignissim

h v

D. 112

10107
Plado
Wled
mum annos. 65. in p̄sulatu vixisse: ni dixerimus, captam Toletum era. 1133 siue. 1123. ut supra retulimus. Obijt. D. Raimundus archiepiscopus Toletanus, Hispaniarū primas. 19. die Augusti era. 1188. Obijt. D. Ioānes huius nominis primus; Archiepiscopus Toietanus, Hispaniarū primas. 29. die Septēbris, era. 1204. Obijt. D. Celebrunus, archiepiscopus Toletanus, Hispaniarum primas. 12. die mensis Madij. era. 1218. Obijt. D. Gundisalvus primus, archiepiscopus Toletanus, Hispaniarum primas. 30. die Augusti. era. 1229. Obijt. D. Martius, archiepiscopus Toletanus, Hispaniarum primas. 28. die Augusti. era. 1246.

1100 de
bro. s. lu
re de
el re
arui
Obijt. D. Ioannes secundus, archiepiscopus Toletanus, Hispaniarū primas. 23. die Augusti era. 1283.

Obijt. D. Guterrius primus, archiepiscopus Toletanus, Hispaniarū primas. 9. die Augusti, era. 1288.

In septentrionali autem pariete dicti repositorijscale sunt, quibus ascendimus ad officinas & cellas tribus sacrarij edituis ac phrignibus (q̄ bordadores vulgo dicuntur) destinatas & ad solariū subdiale. Sequitur iā posticū ad impluviū oriētē vers⁹ positū: quo ingrediētibus prima se offert cisterna aque fluvialis & maluuiū, vbi sacerdotes celebraturi

ministrisq; lauant. Cōtinuo ad sinistrā archis
 uū duabus seris munitū, in quo oīa chirogra
 pha, priuilegia, ac monumēta ecclie, suis scri
 nis inclusa custodiūtur. Tū occurrit aula cō
 tra dictā cisternā, seruās suis pluteis ac repo
 sitorijs oēs libros cātus, quē simplicē vocāt,
 in celebratibus ac ferijs totius anni officijs
 diuinis deseruiētes.

DE INTERIORI SACRARIO, RELI
 quijs, ac ornāmētis, quæ in eo habētur. Cap. xxv.

HEc de ijs, q̄ sunt extra penetralia sacra
 rij, breuiter tetigi: nūc uero ad interior
 res ipsi⁹ pergam⁹ recessus, ad adytū uidelicet
 ubi reliquię vniuersę; & pleraq; hui⁹ ecclie p
 ciosiora; sub duplici ostio: altero ligneo alte
 ro ferreo clatrato, trib⁹ clauib⁹ obferato, reli
 giose cōtinent: q̄rū clauū vnā archip̄sul, aliā
 y⁹o capitulū, tertiā aut thesaurari⁹, aut eorū
 vicē gerētes, ex ecclie cōstitutiōe custodiūt
 qd adytū ob ei⁹ maiestatē et opulētā nemini
 sine copia p̄cerū ecclie uisere p̄mitit. Cui⁹ sup
 limē supnū cernit y⁹gīs imago; honestissimo
 iduta ornatu; dulcē natū ad vbera gestātis: q̄
 ī magna veneratiōe habet apud n̄ates. Ady
 tū ipm reliqarū repositoriū, pulchrū et spa

ciōsū est: multis diuorum imaginibus, præcipue Eugenij, Alphōsi, & Leocadię virginis exactissime depictum, fornicibus deauratis innixum, lacunariq; cæruleo aureis stellis vnde quaq; corruscās. Septentrionali parieti adheret reliquiarium ligneum; quod in vnis, ac vasis preciosis, capsulis, ac repositorijs argenteis seruat innumeras sanctorū reliquias: quarum potissimæ sunt; quę sequuntur. Tres paruule cruces ex sanctissimi patibuli ligno, in quo Christus seruator noster pro humana salute pependit: prima quidem affixa lamine argenteę, margaritis alijsq; vnionibus septem: qua euangelijq; sacris coram propositis prelati in prima post presulatus assumptionē visitatione, statuta huius sacrosanctę basilicę seruaturos esse iurant: altera in bractea magna & argentea, multis diuorum reliquijs gemmisq; non parui momenti circunvallata: tertia autem in media crucis parte celata est. Spina etiam dominicę coronæ intra paruam ex argento custodiam asseruatur: quam cū alijs preciosissimis reliquijs a sancto Ludouico Francorum rege ecclesia Toletana dono suscepit. Testatur hoc epistola ab eodem princi

4 crucis
ligno
cruce
ramen
3 pla
re

pe missa charitatis & religionis plena, que in
sacrario nostro sigillo aureo ob signata custo
ditur: eam hic subtexere placuit, que & plen
nam fidem dictis meis faciet, & curiosum le
ctorem oblectabit.

Ludouicus dei gratia Francorum rex, diles
ctis suis in Christo canonicis, & vniuerso cle
ro ecclesie Toletane, salutem & dilectione.
Ecclesiam vestram volentes xenio preciosi,
muneris insignire: per dilectum nostrum Ioan
nem ^{secundum} archiepiscopum Toletanum, & ad pres
ces ipsius, de venerandis & eximijs sanctua
rijs nostris, que de thesauro imperij Constans
tinopolitani suscepimus preciosas vobis par
ticulas destinamus videlicet de ligno crucis
domini syna de spinis sacrosancte spinee co
rone eiusdem domini de lacte gloriose virgi
nis beatę Merie de tunica domini purpurea
qua indutus fuit de lintheo, quo precingit se
dominus, quando lauit & extersit pedes di
scipulorum suorum de sindone, qua corpus
ipius sepultum iacuit in sepulchro de panis
infantie saluatoris. Vestram itaq; dilectione
rogamus & requirimus in domino, vt pre di
ctas sacras reliquias cum debito recipiatis &

Ludovicus
9.
Reliquias
s. luy
est rex
9. dese
Gre
Agustinus
suas
v. spena
lac s.
regerit
ep
tunica
Am ten
r. sin d
panis

~~1248. in scriptis huiusmodi et numeris~~

de quo de
pena
obscuro
transit
a. p. no -

custodiatis honore: necnō in missis & oratio-
nibus vestris perennem nostri memoriam ha-
beatis. Actum apud stampas anno domini
1248. mense Mayo.

faber
in bap
sebastia

Asservatur etiā in dicto sacrario corpus sanc-
ti Soteris pappę & martyris in arca argentea
repositum. Tria insuper religiose custo-
diuntur ex diuorum Ioannis Babbiste & Se-
bastiani capitibus fragmenta: que medię ipso-
rum imagines de argentate vmbilico tenus,

Blas

inclusa tenent. Aliud item diui Blasij segmen-
argentea nauicula seruat: quod. D. P. Tenor-
rius archiepiscopus Toletan. sacello suo do-
navit. Ultra hęc, quatuor capita, duo ex vno

quatuor
capita

decim mille virginum numero; tertium sanc-
cti Mauritiij, in eiusdem dimidiata statua; ex
argento efficta: vltimum autem caput sancti

s. germani
brachij
Eugenij

Germani. Brachium preterea argento vestitum
beati Eugentij, Toletanę vrbis patroni.
Manus sanctę Lucię argenteo brachio mu-
nita. Adhęc portiuucula veli sanctę Leocadię
vna cum alijs reliquijs, in custodia argentea,
nō in parua ueneratione habetur. Necnō
quędam diuę Catharinę ossa: ac nō nihil olei
ex eius sepulchro manantis: simul cum cesu-

romy
Lucię

Manus sanctę Lucię argenteo brachio mu-
nita. Adhęc portiuucula veli sanctę Leocadię
vna cum alijs reliquijs, in custodia argentea,
nō in parua ueneratione habetur. Necnō
quędam diuę Catharinę ossa: ac nō nihil olei
ex eius sepulchro manantis: simul cum cesu-

sa. s.
Eugenij

quędam diuę Catharinę ossa: ac nō nihil olei
ex eius sepulchro manantis: simul cum cesu-

ris indumentorum ipsius, in argentea custo-
 dia precij non exigui, latent. Item capilli Ma- *capilli Ma-*
 rie virginis matris. Corporalia etiam, que *s. marie*
 beata Clara proprijs digitis neuit, supra ma- *deiquit*
 gnium sita aureum calicem, a regina quadam *argentea*
 farracena donatum que contemptis Maho- *q. s. s. Ma-*
 meti impijs superstitionibus ad veri dei fide *Clara*
 fuit conuersa. Alię requie principum aposto-
 lorū Petri & Pauli, ac reliquie diui Augus- *reliquia*
 tini in custodia crystalina auro munita cus- *reuo. p.*
 todiuntur. Sunt etiam due statue argenteę; *argentea*
 quedam diui Alphonsi, dextra quidem ba- *crystalina*
 culum, sinistra vero vnum ex ossibus eius- *argentea*
 dem Alphonsi crystalino vase sustinens in- *argentea*
 clusum. Alter a diui Eugenij, que paruulam
 thecam manibus tenet, sancti Dionisij alio- *argentea*
 rumque diuorum reliquias habentem. *argentea*
 Tres præterea argentei scyphi: in primo *argentea*
 quidem sancti Nicolai reliquie habentur; *s. nicola*
 alter vero lapillo Agatha in modum pomi *s. agatha*
 cinctus fragmentum crucis, cui alligatus *s. andr*
 diuus Andreas passus est, cum alijs reli- *argentea*
 quijs custodit; tertius autem sancti Euge- *argentea*
 nij reliquias seruat. Item septem crystalina
 vascula; quorum primum reuerendissimus

frater Franciscus Ximenez Toletan̄, elargi-
tus est, habetq; faculam sanctissimi vere cru-
cis ligni & segmen habitus beati Francisci,
cum nonnullis alijs reliquijs: secundū habet
segmentum scilicij beate Marine Aegyptiace
tertium costam sancti Sixti pape & marty-
ris; quartum aliam costam sancti Theodori
tria vero reliqua diuorū Stephani, Processi,
et Martiniani martyrum sacra ossa. Reliquie
alie sancte Ursule virginis i custodia medio-
cri argentea seruatur. Sunt preterea reliquie
sancti Bartholomei apostoli in porphiritico
reliquiario. Item reliquie sanctorum Philip-
pi & Iacobi, necnon cercis beate Leocadie;
quam Philippus Hispaniarum p̄ssim⁹ rex
ex Flandria in hanc basilicam misit; q̄ quide
asseruantur in curriculo argenteo quatuor
rotulas habentis. Due tandem lamine argen-
teę, montis Caluarie, & diuorum Stephani,
Georgij, Iuliani, Antonij, Fabiani, Cosmae,
Barbare, aliorumq; sanctorum affixas conti-
nēt reliquias. Bonam omnium reliquiarum
partem ecclesia nostra debet. D. Egidio de
Albornoz, p̄suli quondam suo, viro illu-
stribus natalib⁹ claro, toga pariter & armis
insigni.

Regnum
Cruce
abys.
anisi
silibus
uegypt
ice
s. fructu

Leocadia
Curiculo

Dongil
albaro

insigni. Is enim ecclesiasticę immunitatis pro
 puginator adeo egregie operam nauauit, vt
 dux ecclesię declaratus, innumera loca eidē
 restituerit: quę tyrannice a quibusdam tene-
 bantur: qua de causa occasionem habuit has
 sacrosanctas reliquias mittendi. Inter quas
 misit mucronem Neronis cęsarıs, quo diuo *elalfan*
 Paulo caput amputatum est: qui quidem in *Ang. sue.*
 cœnobio ordinis diui Hieronymi, extra mu- *publ. dego*
 ros huius vrbis sito magna veneratione cus- *du*
 toditur, cui is insculptus est titulus. Mucro
 Neronis Cęsarıs, quo Paulus capite est obtrunca-
 tus. D. Egidij archiepiscopi vita quoniam a
 Genesio Sepulueda, viro in vtraq; lingua
 æque doctissimo, luculenter scripta est, illuc
 studiosū lectōrē remitto. Hactenus de his,
 quę ad reliquias pertinent. Nec me præterit, *Itaque*
 principum clarissime, ante Toletanę vrbis ex *quod vr*
 pugnationem in hac sacra basilica innume- *entia de*
 ras reliquias obseruatas fuisse: eas tamen Vr *quod*
 banus Toletan, archiepiscop⁹ in Asturicam
 (ne a sarracenis irriderētur) detulit, vt refert
 D. Rodericus lib. 4. cap. 3. Subtus reliquias
 rium latent triginta sex loculi, vbi ornamen-
 ta preciosiora custodiuntur; a quibus omnis

b⁹ recensēdis supersedere par erit; cū de ipsis
superius generatim verba fecerim. In crasitu
dine parietis dicti adyti occidentalis tres risci
habentur : in quorum primo septem vulgas
res ex serico raso cādido tiarię seruāt: ex qui
bus vna antistiti deputata, funiculis deaurat
tis, quatuorq; eximijs magnitudine et precio
lapillis, ceteris ditior est: aliaē autem sex; qui
bus huius almeę ecclesie dignitates (cū archie
presul pontificali apparatu celebrat) siue ex
priuilegio, seu vetusta consuetudine ornant,
albe ac simplices auri & vnionum expertes
sunt; non inopia sed potius iuris obseruātia:
vt disponit cap. Vt apostolicę de priuilegijs
lib. 6. quod fere in nulla Hispaniarum eccles
sia reperietur: maiestas enim huius tēpli hæc
& maiora meretur. Est & ingens manica cru
cis argentea; natalis & passionis Christi figur
is in ipsa effigiatis, circumdata. Tres insuper
torques aurei magnifici sumptus (colli orna
menta & summi pectoris) multis vnionibus;
Margaritis, Hiacinthis, Smaragdīs, Saphi
ris, alijsq; lapillis supra modum referti. Item
lamina orbicularis aurea, cui plurimi itidem
diuersi lapilli inseruntur, quorum medium

tenet Topazius pregrandis, refulgēs, subina
 deq; æstimandus. Habetur ibidem lignum,
 quod olim in domum Iudei Garbalis nomi-
 ne deportatum; foco etiam (vt solet) futurū,
 cum nullo modo comburi posset; nullisq; fla-
 tibus aut folibus accēdi; tandem Iudeus &
 familia admirati, lignum protinus dissecan-
 dum curarunt, causam nouitatis in eius visce-
 ribus scrutaturi; nec defuit conatui successus;
 nam statim vt lignum dissectum est, imago
 saluatoris nri cruci affixi in ægide apparuit.

Quod, siue ita natura obuenerit (vt plerūq;
 alias figuras lapidibus aut metallis alijs ve-
 materijs videmus innasce) siue potius ob dei
 consilium ita Iudeum seruare volentis; in vr-
 be nostra peruulgatum fuit. Et adhuc domus
 illa prope huius vrbis macellum præcipuum
 sita, notissima est, & crucis cognomen in po-
 sterum retinuit. Hęc in primo risco. Secunda
 dus seruat septem eximias tiaras, a quibus-
 dam ecclesię presulibus relictas. Pręter has
 vero alia habetur sumptuosa, a munificen-
 tiss. cardinale domino, P. G. de Mendoça ecc-
 lesiæ donata. Adamantibus, ac Rubi-
 nis magni precij, multisq; vnionibus re-

fertissima : cuius precium maximum , cæterarum omnium aut superat , aut certe adequat valorem. Est ibidem effigies seruatoris nostri ex auro purissimo confecta , aurea rotundę figurę lamina inclusa , multis preciosis margaritis irradiās , ab eodem archiepiscopo. D. P. G. Mendocio donata. Item corona aurea olim sereniss. reginæ. D. Elisabeth cognomine catholicę , tuę celsitudinis proauię , lapillis plurimis ornata : quę in assumptionis sacrosanctę virginis Marię festo capiti virginei simulachri solet imponi . Quatuor etiam calices aurei : quorum tres Sanctius de Rojas. P. G. Mendocius. Alphonsus de Fõseca , archiepiscopi Toletani ecclesię reliquerunt : Alium autem , qui quondam reginę. D. Catarina fuerat ecclesia ipsa comparauit. In tertio riscalco custoditur vas satis magnum ex monocerotis cornu fundo aureo suffultũ , variatũque tribus aureis virgulis : quod (vt aiunt) cuius cumque generis venenũ a se procul expellit : donatum est ab illustrissimo. D. Frãcisco Ximenez archiepiscopo Toletano : quod illi sereniss. rex Philippus , celsitudinis tuę auo dono dederat. Biblia itidem in tres tomos diuisa

sa, varijs imaginibus & historijs absolutissima
 me depicta: pro ea (vt fama est) ciuitas Guas
 dalfajara a quodam rege mutuo ecclesie no
 stre offerebatur. Sunt Preterea intra parietē
 septentrianolem dicti adyti duo alij risci **In**
 primo continetur admirandę crux magnitus
 dinis argento & auro decora: quam rex Al
 phonsus Portugalię donauit (vt fertur). D.
 Alphonso Carrillo, archiepiscopo Toletan.
 tempore suę cōfoederationis, quę tãti est pō
 deris, vt a duobus tribusue ecclesię ministris
 in lectica baiuletur: in solennitatibus tantum
 corporis Christi, & assumptionis, natiuita
 tis q̄ beatę Marię. Et quanuis multę cruces
 precij non exigui in hoc sacro templo habeā
 tur, de hac tamen propter eius potissimū ex
 cellentiam miramq̄ ponderosiratem memi
 nisse placuit. In secundo autem risco quidam
 baculi cū reb⁹ alijs nō exigui p̄cij adseruant.
 In ipso adyto ad dextram se offert recessus:
 vbi vasa aurea, & argentea, necnon alia plu
 rima ornamenta, ad diuinorum ministerium
 pertinentia custodiuntur, p̄sertim arca li
 gnea, argenteo extrinsecus munita, ac figur
 is Christi mortem indicantibus, gemmisq̄

*Cruz
 do the
 de p̄rij*

varijs ornata: in qua die coenę dominicę & parasceues sacrosanctũ eucharistię sacramentum tanq̃ in sepulchro recõditur. Huius monumenti operosum apparatus (quod iuxta Mozarabum sacellum hoc nostro tempore extrui consuevit) si in presentia recẽsere vellem: opus esset longiori oratione. Sat sit dicere testudines quasdam subitarias & in tempore structas, easq̃ operosissimas surgere: quę nec mausoleis, nec pyramidibus decantatis olim int̃ mũdi miracula (iudicio meo) cedũt; in his arca sacramenti collocatur hinc & inde innumeris cereis incensis & loci inumbrationem facis illustrantibus: quorum viginti. D. Fernandus Cerezuela archidiaconus Toletanus legauit. Assistent ibi octo beneficiarij, binis horis, ex vniuerso beneficiariorum certu, duo canonici, quatuor portionarij; et duo capellani, a prima hora, qua clauditur dominicum corpus, donec in aram precipuã honorifice defertur, diuinum sacramentum obseruantes sũmissã voce, alternis choris, psalterium incessanter concinentes. Hanc vero celebrem memoriam instituit, D. Fernandus a Fonseca, canonicus Toletanus, ex huius vrbis

stirpe nobili & antiqua oriundus. Ascendit
 tur ad arcam noui testamēti per aliquot gra-
 dus, in quibus, quicquid opulentię & diuiti-
 arum in erario sacro seruatur, repositum
 cernitur: adsunt etiam sanctorum reliquię,
 illę potissimum, quę maiorē antiquita tem-
 et venerationem obtinent. Aequum est enim
 vt, vbi sūma reliquiarum est (nempe sacro
 sanctum domini nostri Iesu Christi corpus)
 quicquid vspiam diuorum habetur, sti-
 patoris vice fungatur. Aditus ad testudines
 aliquot ante vestibula continet, quorum
 interius clatris ligneis non admodum lon-
 gis circumseptum est, quibus nimirum vul-
 gus arceatur. Attoniti redduntur vniuersi
 si spectatores, aciem oculorum loci splen-
 dore prestringente. Sed illuc, vnde abij, res-
 deo. Habentur in dicto sacrario sacratissi-
 mę virginis Marię, & duodecim aposto-
 lorum ex argento puro celatę effigies.
 Alia item imago beatissimę Marię virgi-
 nis argentea magnę æstimationis. Est &
 arca grandis in ipso recessu cum quinque
 ordinibus capsularum / in quibus multa
 preciosa ornamenta & vasa argentea sunt

recondita, cruces, calices, candelabra, lebetes
argentei, ad aquam benedictam populo as-
pergendam. Ultra hæc habentur alia plurima
vasa argentea (& ea non parua) suis capsulis
inclusa, supra magnum abacum reposita, in-
ter quæ sunt duodecim adeo subtiliter elabo-
rata, ut materiam opus superet, quingentas
sebras ponderis argenti pustulati pendentiæ,
ab illustrissimo, D. meo Ioanne Martino Si-
liceo Toletano archiepiscopo ecclesiæ, cum
primum eam visitaret, (arrarum vice) die na-
tiuitatis dominicæ anno. 1546. simul cū alijs
eximijs ornamentijs donata, cuius muneris ma-
gnitudinem mirari iam desinat, quicumq; mu-
nificētissimum auctoris animum cognouerit.
Quem ob præclaras eius virtutes & literarū
eminentiam Parisijs primitus liberalium ar-
tium præceptorem; in Salmaticensi deinde aca-
demia liberalium itidem artium, ac summæ
philosophiæ diu optimum magistrū; clarissis-
mi præterea principis nostri Philippi dignissi-
mum institutorem, auditoremq; poenitentia-
rium cōspeximus: ac foelici tandem auspicio
in hac Toletani archiepiscopiatus sede præsi-
dere cernimus, Ceterum quia si de morū eius

sanctimonia, ac doctrina, singularique in dicēdo ac disputando facundia, necnon illustribus gestis, sigillatim in presentia agendum esset, & ab instituto longe traheremur, & vires nostre ne utique suppeterent; ad ea, que magis operi instant stylum conuertam. Est & crux argentea deaurata, quam illustrissimus cardinalis. P. G. M. quocunque, etiam extra Castellę regna, peteret, primatię iure pre se ferri iubebat. Eademque Granata vrbe et eius arce (que vulgo Alhambra dicitur) Catholicis regibus Fernando & Elisabeth deditis, in excelsiori illius arcis turri prima omnium est posita. Ut constat ex clausula testamenti eiusdem illustrissimi presulis: quod quidem propria subscriptione & sigillo obsignatum, in hospitalis sanctę crucis (ipsius met etiam archiepiscopi iussu & impensis post eius obitum structo) adseruatur; eam vero clausulam, ut pote curioso lectori non iniucundam, hic inferendam decreui.

Otro si porque la nuestra cruz; que en señal de primado, nos emos traydo. a te nos por las prouincias de Santiago, Seuilla, Granada Caragoça, Valentia, Tarragona, e Narbona, y por las dioçesis delas yglesias (q se dizen exēptas

*Cruz de
patron*

delos metropolitanos susodichos) adonde nos auemos estado: es la primera cruz que se puso sobre la mas alta torre del Alhambra dela cibdad de Granada; al tiempo que fue ganada, e quitada de poder de los moros, infieles enemigos de nuestra sancta fe catholica, adonde, y en la toma delas mas principales cibdades del dicho reyno de Granada nos fallamos, con la dicha cruz, en seruicio de dios nuestro señor, y del rey y reyna mis señores, con nuestra gente y estado. mandamos que la dicha nuestra cruz, cõ su asta guarnida de plata; assí como la nos traemos, sea puesta en el sagrario dela dicha nuestra sancta yglesia, en memoria de tan gran victoria, y por decor y honor della, y de los perlados della: e alli queremos que este perpetuamente: e que no pueda ser sacada dende sino alas procesiones. Et quoniam nihil est, quod magis hominibus debeat, quã vt supreme voluntatis post quã iam aliud velle non possunt, liber sit stylus in lege. i. de sacros. eccle. C. propterea dicta; crux, vt pia tam illustris presulis voluntas obseruetur, nisi in solẽnibus pompis e sacrario minime educitur. Multa adhuc recenseri poterant, quibus aliarum ciuitatum templa nõ vulgariter potuissent commendari, ea tam

men silentio traduntur aliorum, quibus ecclesia nostra excellit, fulgore obscurata. Verum huius amplissime ecclesie diuitie, quanquam multe videantur, paucę tamen & exigue sunt, pre vasis illis; que Cyrus Persarum rex per Mithridatem templo Salomonis iussit restitui. Fuerunt enim quinque milia quadringenta vasa aurea & argentea, ea vero tulerat Nabucho Donosor ex Hierusalem, & posuerat in templo dei sui. Hęc ex primo libro Aesdre ad prim. cap. finem. Sed ampliora dona dedit Salomon, cum dei templum consumauit. Struxit enim altare aureum, mensam vnam auream, decem argenteas phialas aureas centum, candelabra decem, forfices, thuribula, ac morteriola ex auro purissimo, vt habetur tertio regum capite septimo. Iosephus tamen libri octauo primi tomii capite tertio de eiusdem templi opibus scribens, multo his copiosiora refert, cuius verba non grauabimur subnectere, vt miranda illius sancti templi diuitiarum opumque multitudo magis lectoribus innotescat. **O**btulit rex (inquit ille) multitudinem

lib. 8
 cap. 3
 p. p.

mensarum, & vnam quidem valde precipuam
auream: super quam ponebant panes dei, &
huic proximas decem mille altero modo factas,
super quas vasa iacebant. s. phiale & paterę,
aureę quidem decem mille, argenteę vero
quadraginta mille. **Fecitq;** candelabra
decem millia, secundum precepta Mosy; ex
quibus vnum in templo recondidit, vt per diem
luceret secundum legem: & mensam vnam
super quam positi erant panes, ad partem
templi respicientem ad aquilonem; e diuerso
positam candelabri, quod in australi parte
constituit. **Aureum** vero altare inter hec
medium erat. Hęc enim omnia domus
habuit quadraginta cubitorum ante
velum adyti, vbi erat arca recondita.
Fecit itaq; rex vasa vini fusilia
octoginta millia, & phialas aureas
decem mille, argenteas vero duplici
numero. Pateras vero aureas (ad
offerendam in eis simillam
consersam ad altare) octoginta
mille, & argenteas duplici numero.
Crateras autem, in quibus
simillam cum oleo fermentabant,
aureas quidem quinquaginta mille,
argenteas vero duplici numero.
Mensuras autem (similes
eis, quę mosaice vocabantur & asserones)

*que
item
de
mensuris*

aureas quidem viginti mille, argenteas dupli-
 citer. Thuribula vero aurea, quibus offertur
 incensum, viginti mille: similiter & alia thuri-
 bula, in quibus portabantur a maiori altari ignem
 ad minus altare, quod erat in templo, quin-
 quaginta mille. Stolas autem sacerdotales po-
 tificibus, cum his, quae pendeabant ad pedes,
 & super humerales, & rationales, ex auro &
 gemmis mille. Corona vero, in qua deum Mo-
 ses scripserat, una fuit, & ad hanc usque diem
 permansit. Sacerdotales autem stolas ex bysso
 contextas, & zonas purpureas cum cingulis
 decem mille. & tubas secundum precepta Mo-
 sy ducetas mille. Item stolas leuitarum hym-
 nos dicentium ex bysso ducetas mille. & instru-
 menta musica, & ad hymnos dicendos adinu-
 uenta (quae vocantur nabla & cinnira) ex ele-
 ctro constituit, quadraginta mille. Haec enim
 omnia ad honorem dei Salomon copiose &
 magnifice fabricatus est, in nullo parcus exi-
 stens: sed circa ornamenta templi usus est pre-
 cipua largitate: quae etiam in thesauris dei re-
 condidit. Hactenus Iosephus, Quae licet
 incredibilia videantur: nobis tamen miracu-
 lo non sunt: qui nostra tempestate ex Indicis

doziernt
 mill fro
 petor

regionibus, non ita pridem occidentem versus
si industria nostrorum patefactis, adhuc plu-
ra in Hispaniam deportari vidimus: vt inter-
rim taceam ea, quibus in Peru (sic eam par-
tem vocant) auspicijs inuictissimi Cesaris Ca-
rolis, potiti sunt nostri; omnem prorsus fidem
excedentia.

DE HIS QVÆ INTER SACRARIVM
& capellam (quæ dicitur) nouorū regū continentur.
Cap. xxvj.

IN exteriori sacrarij pariete contra chorū
altaris augustioris erecto nomina preter-
itorum huius alme ecclesie archiepiscopos
rum extrinsecus in marmore sunt incisa. In
hoc eodem pariete lata fenestra ferro reticula-
ta solet aperiri; cum festiuitas diui Andree
celebratur: vt eius imago; quæ intra sacrarium
lateret, conspiciatur.

Prope est augustum sacellum, vbi recolitur
memoria tormentorum & cruciatuum,
quæ dominus noster columnæ alligatus per-
pessus fuit. Supra quam columnam visitur
facies Christi, quæ vulgo Veronica graphice

depicta, cuius deuotionem femina quędam
 nomine Teresa, cōiux viri cuiusdam Alba
 ri Lupi appellati, ita religiosissime colebat,
 vt nullus intermitteretur dies, quin audita
 missa, quę sub auroram in sacello sancti Al
 phonsi quotidie cōcinitur, eam veneraretur
 atq; adoraret, coramq; ipsa deum maximum
 (cuius vultum Veronica exprimebat) pres
 cibus placaret. quod religiosum officium mi
 raculo postea diuina benignitate declaratum
 est ipsi namque mulieri egrotanti iamq; mo
 riture, extrema vnctione recepta, die Iouis,
 quinto Ianuarij anni seruatoris nostri. 1469;
 facies pulcherrima, quam Christi speciosis
 simam formam referre, omnes ad portenti
 spectationem concurrentes censebant, sus
 pra eius caput ad dextram apparuit, in lin
 teo ad parietem pendenti. At cum expectan
 tes propius / vt specularentur; accederent,
 euanescebat ab oculis, cum rursus secede
 rent / statim sese ostendebat. Quod mira
 culum per notarios exceptum, in capituli hu
 ius sacri templi quadam capsula seruatur.
 In quo etiam sacello veneramus natale di
 ui Bartholomei, atque ibidem decem misse

mi Cas.
Tela be
ronica

per hebdomadam a duobus capellanis cele-
brantur, alteri a Pascasio Garfia thesaurar-
rio, alteri a Vincētio Perez portionario red-
ditu constituto

¶ Sequentis facelli, quod beatę Leocadię sa-
cratum est, iam vetus edificium instauravit
Ioannes ruiz de Ribera iunior, protonota-
rius, collector apostolicus, & canonicus To-
letanus: vt titulus in occidentali facelli pariete
in marmore incisus lati⁹ indicat his verbis.
Hoc uenerabile sacellum fuit per reuerendissimum
D. cardinalem, D. Ioannem Taueram archiepisco-
pum & per .R.D.P. decanum & capitulum huius
almę ecclesię Toletanę dono concessum reuerendo
patri, D. Ioanni Ruiz de Ribera sedis apostolicę
protonotario, canonico Toletano, ac collectori ap-
postolico, eiusq; successoribus: qui vasis argenteis,
miroq; fornice; ac tabulato aurato; & alijs q; plu-
rimis ornamentis; in hoc pulchro (quem cernitis)
ornatu illud magnifice decorauit. Perenni etiã me-
moria missam vniam singulis diebus celebrari vol-
luit: necnon aniversarium solenne annis singulis de-

cantari: Kalendam quoq; uatiuitatis Chrtisti; ob
cuius singularem deuotionem plenariam interesse
tribus indulgentiam perpetuo duraturam obtinuit;

in choro

ren allan
v El Zub
pa lot
castrum
la calonda ?

in choro dictæ ecclesiæ instituit festiue agi; ac ea omnia ex proprijs redditibus dotauit. Obijt anno salutis. 1539 10. K. Aprilis. Præter ea vero, quæ in epitaphio habentur, aliud anniuersarium a clericulis chori. 5. idus Februarij dictus. D. Ioannes Ruyz de Ribera concinendū instituit; necnon duas missas solennes cum suis sacris vespertinis, alteram die post beatæ Leocadię festum, alteram post festum itidem sancti Sebastiani assignata mercede celebrari iussit: atq; ab eisdem clericulis decantari. Ea autē missa, quam singulis diebus peragivoluit, a duob; capellanis hebdomadatim eiusdem institutione celebratur. Huius viri corpus in antro ipsius sacelli honorifice sepultū est; vbi & Ioānes Ruyz de Ribera senior eiusdem auunculus reconditus iacet.

DE SACELLO QVOD REGVM NO-
uorum appellatur Cap. xxvij.

Contiguum est regium sacellum opere
& prouentu opulentissimum: cui forsan
in orbe terrarum par nō reperietur, ministro-
rumq; cultu magnificentum. Quod reuerēdissi-

K

mus Alphonsus de Fonseca archiepiscopus
Toletanus bo. me. transferendis ex antiqua
capella regijs corporibus summo studio edi-
ficandum curauit. At si vnq̄ mihi scripturo
facundia exoptanda esset, nūc maxime; cum
tuorum progenitorum munificentiam exi-
miam opusque splendidum commemorare
velim. Sunt igitur in illius primo vestibuli
īgressu duo scutiferi lapidei; clauas regaliaq̄
insignia gestātes aurata. Ianua prima ferrea
est clatrata; inter quam & secundam alteram
ligneam, atrium apparet arte elegantī conca-
meratum; cuius testudo in summitate habet
coronam concauam specularibus fenestellis
vndiq̄ circumseptam. Introeuntibus sacellū
eregiōne visitur septentrionē versus ara fan-
cti Iacobi a regina, D. Catharina erecta. In
pariete vero occidentali arma quēdā suspen-
sa cernūtur, qb̄ signifer Lusitan⁹, in pugna
inter Hispanos Iberos, Lusitanosq̄ ad Tau-
rum comissa, spoliatus fuit a nostris. Alia au-
tem tria patent altaria ad orientem sita; quo-
rum principale & medium dicatum est descē-
sioni deiperę virginis, ornatumq̄ plurimis di-
uorum effictis vultibus ac signis deauratis;

*estomda
real del
de por
gal.*

dextrum etiam descensionem, sinistrum vero eiusdem virginis matris assumptioni sacrum. Regum monumenta & effigies ex alabaistro nitidissimo extant in parietibus: quorum cadauera translata huc fuere ex antiquis monumentis, 13. calendas Junij anno, D. 1534. permissu et iussione invictissimi cesaris nostri ut supra dictum est. Primum, D. Henrici secundi monumentum in meridionali pariete visitur; supra quod hec legitur literarum series. *Aquí yaze el muy aventurado y noble cauallero rey don Enrique de dulce memoria, hijo del muy noble rey don Alfonso que vencio la de Benamarin: y acabo muy gloriosamente a treynta dias de Mayo; año del nascimiento de nuestro saluador Iesu Christo de 1379. años. Mox sequitur in eodem pariete sepulchrum regine Ioane cum hoc epitaphio. Aquí yaze la muy catholica y deuota reyna doña Iuana, madre de los pobres; muger del noble rey don Enrique, hija de don Iuan, hijo del infante don Manuel; la qual en vida ni en muerte no dexo el habito de sancta Clara se fino a veynte y siete dias de Mayo año del nascimiento de nuestro saluador Iesu Christo. de 1381. años. Ioannis præterea primi dicti domini Henrici filij monumentum*

*traslat**fuert an**153**~ n ~**epitaph**os del n**pilla de**24 n**vos*

tum in pariete septentrionali proximum est
altari maiori: supra quod huiusmodi habet
epitaphium. Aquí yaze el muy noble, y muy ca-
tholico y virtuoso rey don Iuan, hijo del buen rey
don Enrique de sancta memoria, y dela reyna do-
ña Iuana, hija del muy noble don Iuan, hijo del in-
fante don Manuel: y fino a. 9. dias del mes de Otu-
bre. Año del nascimiento de nuestro saluador Iesu
Christo de. 1390. años. In meridionali aut parie-
te apparet. D. Leonore vxoris dicti. D. Ioan-
nis sepulchrū; cui iscriptus est titulus. Aquí ya-
zela muy esclarecida y catholica reyna doña Leo-
nor, muger del muy noble rey don Ioan, hija del
muy alto rey do Pedro de Aragón, madre del muy
justiciero rey don Enrique y del infante don Fer-
nando: fallecio a. 13. dias de Septiembre, año del
nascimiento de nuestro saluador Iesu Christo de
1382. años. Deinde sequitur Enrici tertij mo-
numentum in septentrionali pariete structū
huiusmodi habens epitaphium. Aquí yaze el
muy temido e iusticiero rey don Enrique de dulce
memoria que dios de sancto para y so, hijo del ca-
tholico rey don Iuā, nieto del noble couallero rey
don Enrique, en. 16. años que reyno fue Castilla res-
mida y honrada, nascio en Burgos dia de sant Frā

cisco murio dia de nauidad en Toledo, yendo ala guerra delos moros cō nobles del reyuo, fino año del señor de. 1407. años. In hoc etiam pariete visitur regine Catharinæ dicti Enrici cōiugis sepulchrum, cuius titulus sic habet. Aquí ya zela muy catholica y esclarecida reyna doña Cathalina de Castilla y Leon, muger del muy temido rey don Enrique, madre del muy poderoso rey don Iuan tutora y regidora de sus reynos: hija del muy noble principe don Iuã primogenito del reyno de Inglaterra, duque de Guyana, y Alencastre y dela infanta doña Costança, primogenita y heredera delos reynos de Castilla, duquesa de Alencastre, nieta delos iusticieros reyes el rey Aduarte de Inglaterra; y del rey don Pedro de Castilla: por lo qual es paz y concordia puesta para siempre. Esta seüora fino en Valladolid a dos dias de Iunio, de. 1418. años. Ad angulum dextrum est statua marmorea regis Ioannis secundi: qui adauxit redditum sacellanis. Eius corpus sepultum est in monasterio Miraflores: apud *de Carbay* Burgos habetq; sub statua hoc epitaphium. Este vulto es del muy virtuoso señor rey don Iuan de esclarecida memoria, que hizo y doto el monasterio de Miraflores de Burgos, y esta en el sepulta

do e su señoria doto por priuilegios esta capilla de
la renta que tiene: y por esso su seruidor y capellán
el bachiller Arias Diaz de Ribadenebra capellan
mayor de aqui le hizo aqui poner, porque los ca-
pellanes dela dicha capilla ay an memoria de ro-
gar por el anima del dicho rey en todos sns sacri-
ficios y orationes. Hæc epitaphia Hispana lin-
gua referre non absre visum fuit, ne antiqui-
tas negligeretur: indeq; lectores considerent
quantum prisca illa tempora differant a no-
stris in cognominibus & titulis prestandis.
In quolibet autem horum sepulchrorum sta-
tua tumulati est super imposita, e marmore
niue candidiore, mira lapicidarũ arte incisa.
Regũ monumētis sacellanorũ sedilia subsũt:
qui a populo diuiduntur paruis cancellis fer-
reis. Hic viginti quinq; sacellani maiori cas-
pellano parētes a regibus cōstituti sunt. Qui-
bus pariter quotidie cura incumbit duas mis-
sas decātandi. primam beatę Marię, alteram
pro defunctis: exceptis solennibus dieb⁹: qui
in hac alma ecclesia vulgo de gratia dicũtur:
quippe quib⁹ gratia hac potiri capellanis cō-
cessum fuerit. s. nullã ex obligatione missam
peculiarẽ celebrare. Gratia hæc vnde processit

rit, licet plurimi religiosi viri quæsierint, & præcipue reuerendissimus, D. Alphonsus de fonseca præsul Toletanus flagranti animo id vestigauerit (vt pote cui ex pastoris officio iussa testatorum impleri facere incumberebat) nil tamen certi reperire potuerunt. **S**alua tamen meliori sententia videtur originem duxisse ex cap. Et hoc attendendum, **d**e consec. dist. i. vbi sic habetur, Et hoc attendendum, vt missæ peculiæ, quæ per dies solènes a sacerdotibus fiunt, non ita in publico fiant; vt propter eas populus a publicis missarum solenniibus, quæ hora tertia canonicè fiunt, abstrahatur, sed sacerdotes, qui in circuitu vrbis aut in eadē vrbe sunt, & populus in vnū admissarū publicā celebrationē cōueniāt. nā & si argumēto quodā posset aliquis impugnare, nō ob illū textū missas peculiæ illis diebus licere relinquere, eo q̄ facellani possent in secreto ante horā tertiā canonicā aut post peractum missæ solennis sacrificiū celebrare: neutrum tamen fieri permittitur, alterum quia oēs templi capellæ sunt patentes, alterū eo q̄ his diebus prope meridiem sæpe diuina in hoc templo peraguntur: cum sane difficile foret,

officijs diuinis facellanos conuenire: ideo ar-
bitror gratiam omnibus factam fuisse. Dies
vero solennes: quæ in hoc sacro tēplo de gra-
tia appellantur, sunt pascha, natalis & ascen-
sio domini, natalis sancti Ioannis Baptistæ,
atq; alij huiusmodi, vt in cap. Si quis etiam,
de conf. dist. 1. Quæ si vera sunt, male agūt sa-
cellani, qui gratia fungentes, neq; in supplica-
tionibus, quæ per hos dies solennes habētur;
neq; in choro diuinis officijs interfunt. Singu-
li autem facellani huiusmodi facelli in qualibet ter-
tia anni parte sexaginta quatuor missas tenē-
tur celebrare. Preclara vero regina. D. Cat-
tharina Enrici tertij vxor octo alios sub pres-
cipuo instituit facellanos: qui etiam obnoxij
sunt singuli singulis anni tertijs quinquagin-
ta sex missas celebrare; citra cōmunem, quæ
per aliquem ex facellanis vicissim quotidie
alijs psallētibus, ad primum cymbali sonum
(quod de prima dicitur) hoc ordine decanta-
tur; Dominica de trinitate, feria secunda de
spiritu sancto, feria. 3. de sancto Dñico, feria
4. de diuo Ioanne, feria. 5. de sancto sacramē-
to, feria. 6. de cruce, die sabbati de beata Ma-
ria, Incumbit præterea eisdem nocturnum de

fuctorum psallere, sine laudibus, ad primam
 vespertinarum precum pulsationem, præter
 decem & octo anniuersaria, quæ quotannis
 pro animabus dicte regine & coniugis cele-
 brantur. Sunt & alij duo capellani Enrici ter-
 tij nuncupati, quorum quilibet ceterum nona-
 ginta duas missas tenetur vnoquoque anno ce-
 lebrare; quibus stipendium prædictus capel-
 lanus maior persoluit ex ordinatione & mā-
 dato illustris. D. Ioannis secundi eiusdē En-
 rici filij. Omnes vero triginta quinque sacella-
 ni habent sacrarium commune; vbi asseruan-
 tur ornamenta; interque omnia potissimum
est crux quedam aurea, magno quidem pre-
cio æstimanda, varijs gemmis inserta; quam
 regina Catharina Christiani cultus studiosissi-
 ma lubenter donauit. Adstant quoque diuinis
 officijs duo clauigeri regalia sceptrā tenētes;
 totidemque editui; alter quidem dicitur regū,
 alter vero regine, cum tribus sacrificulis.
 Hanc insuper pulchram capellam pulchrio-
 rem vitree fenestre pellucentes reddunt. Eius
 lapidee testudines totę fere cum sepulchris
 & parietibus lineis distincte sunt aureis.

DE SACELLO BEATI IACOBI

Cap. xxviiij.

Quod sequitur diui Iacobi magnifici templi instar habet edificium; solū ex toto basilicę ambitu tribus aditibus peruiū. Quod olim arte & structura eleganti conde re cœpit, dum fata manebant, D. Aluarus de Luna magister militię Spathe & Castellę comestabilis; fecitq; sibi monumentum æneum & eidē propriam eiusdem materie statuā affi xit. Quæ iussu infantis, D. Enrici, filij tertij Ferdinandi Aragonū regis, qui comestabilē maximo prosequeretur odio, diruta sunt. Hispani enim filios regū post primogenitū infantes appellāt. Ex monumēto autē & sta tua sacrum baptisteriū huius sacrosanctę ec clesię fuit conflātū; seu duę bombarde, vt ha betur in chronicis Hispaniarū, quas citat cō mentator metrorū Ioannis de Mena linguae nrę vernacule insignis poetę, in metro. 264. & 265. de eo enī ab eodē poeta in eo loco mē tio fit. Nonnulli tamen & forsan rectius præ dictū baptisterium, ac etiam pulpitiū, e quo contiones ad populum fiūt, esse conflata asse

uerant. At dictus Aluarus de Luna infausta
acerbaq; morte preceptus facellum hoc im-
perfectum sine prouentu reliquit. Postea. D.

Ioanna Pimentel illius vxor redditum cōsti-
tuit tribus facellanis, qui singuli quolibet mē-
se vndecim missas pro eius & mariti anima-
bus celebrarent. Eorum corpora latēt in hu-
ius facelli antro, vna cum cadaueribus paren-
tis Aluari de Luna & Petri de Luna patru-
toletani archiepiscopi; necnon Ioannis Ceres-
zuela fratris vterini eiusdem Aluari de Lu-
na archiepiscopi etiā Toletani; in cuius antisti-
tis tumulo hoc distichō inscriptū est ex Boe-
tio lib. de consolatione desumptū, quod qui-
dem magis comestabili congruere videtur.

Quid me fœlicem totiens iactastis amici:

Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

Non tñ absre distichon est monumēto super
additū: prima enī ruina comestabilis Aluari
de Luna eius fratris e regia curia in exiliū eie-
cti paucis diebus ante archiepiscopi obitū ac-
ciderat. Monumēta autē eorū marmorea, ex-
trenueq; excisa: duo comestabilis et. D. Ioā-
nē Pimētel coniugum in medio facelli pau-
mento, reliqua vero intra concaua parietum

apparent. D. etiam Eluire de Fuensalida in
stitutione in eodem sacello quinquies vna
quaque septimana diuinum peragitur sacrifici-
cium ab vno ex portionarijs non aliene capel-
le astricto; cui pariter et alijs; quos p̄diximus
vnicus ædituus exhibet ministerium.

DE SACELLO SANCTI ALPHONSI
Cap. xxix.

HVic connexum est Diui Alphonsi sa-
cellum: vbi sub aurore exortum missa
ea de re celebris in honorẽ sanctissime virgis
nis dedicata peragiẽ: quæ vulgo a sacelli no-
mine diui Alphonsi appellatur: a. D. Roderic-
co Toletano archiepiscopo, qui historiam
Hispanicam cõscripsit instituta. Iacet in hoc
sacello corpus. D. Egidij de Albornoz cardi-
nalis; Toletani archiepiscopi, ducisq; genera-
lis ecclesie Romanę: qui patrimonio beati Pe-
tri vrbes multas & municipia (vt diximus)
restituit. Cuius cadauer ex Assisio humeris
piorum hominũ concessa indulgentia in na-
tali sancti Bartholomei huc euectum: in me-
dia sacelli parte marmoreo monumento sitũ

est. Eodem vero die singulis annis per D. de
 canum & capitulum anniuersariū in memo-
 riam tanti p̄sulis agitur: cui ob eius inclyta
 facinora ecclesia nostra hoc p̄stat beneficiū
 Die enim solenni nullū anniuersarium in hoc
 sacro tēplo celebrari consuevit. Corpus p̄
 terea. D. Ioannis a Contreras p̄sulis itidē
 Toletani in concauo parietis septentrionalis
 eiusdem facelli conditur; obiit autem, 16. die
 Septembris anno a Christo nato, 1434. Est
 & aliud sepulchrum admodum celebre in pa-
 riete meridionali, vbi iacet cadauer. D. Al-
 phonsi de Albornoz, episcopi Abulensis, ne-
 potis. D. Egidiij de Albornoz. Cuius episco-
 pi impensis duo facellani singulatim centum
 quinquaginta sex missas quot annis celebra-
 re tenētur. Alius itidem tumulus in pariete
 eodem meridionali cernitur; vbi iacet, D. Ini-
 gusa Carrillo atq; Mendoc̄a. Sardinie insu-
 le prorex. D. Egidiij de Albornoz nepos; fra-
 ter dicti episcopi Abulensis. Cuius statua ar-
 mata tumulo super imposita est: obiit enim
 in castris Granatensibus anno. D. 1491. Alia
 etiā capellania est in hoc facello ab Aluaro de
Jaraua scolastico cōchēsi & a Petro ramirez

150
missas

Episcopus

scholastico Toletano dicti cardinalis familia-
ribus cum officio trium missarum in qualibet
hebdomada instituta; quorum cadauera in eo-
dem sacello sepulta sunt. In quo duo editui, alii
primae lucis missae, alter ceteris omnibus deseruiunt.

DE SACELLO SANCTISSIMAE TRI-
nitatis. Cap. xxx.

Sanctissime trinitatis sacellum huic pro-
ximum iam ruinosum, viuens refecit ad-
modum reuerendus Guterrius diaz canonis-
cus Toletanus: sub statua propria in pariete ibi-
dem tumulatus. Vbi quotidie missa peragis-
tur aduobus sacellanis hebdomadati celebra-
tibus, per eundem Guterrium Diaz assigna-
to redditu instituta. Qui prudentia & pietas-
te insignis in suo testamento annuum censum
reliquit, ad emendum frumenta quotannis
per duos ex canonicis, egenis verecundis dis-
tribuenda: addidit tamen, nequis ad id depu-
tatus plures octo, aut pauciores quatuor ter-
feras frumentarias (quas hanegas vulgo di-
cunt) pauperibus hisce tribueret: vt ex titulo
in pariete meridionali inscripto constat: idem
literis apostolicis roborauit.

Grego-
rianti

DE CAPELLA SANCTI NICOLAI

Cap. xxxj.

Prope est paruula quedam ianua, supra
 cuius limen structa eminent ædicula di- *crana*
 uo Nicolao exacte sanctitatis & fidei sacra, *la puer*
 ubi legitur epitaphium Nuñij Didaci archi- *por bon*
 diaconi Talauereñ, in marmore parieti infer- *alae que*
 to literis versicoloribus incisum huiusmodi. *de los leu*
 Hac tumba tectus Nuñij Didaci iacet reclusus.
 Dogmate prouectus, virtutū culmine vectus.
 Nomine fabilis, est qz amabilis, opere charus.
 Genere, munere, fœdere, funere, indole clarus.
 Archidiaconus nobilis Talauera vocatus,
 Qui pius populis migravit ad alta beatus.
 Nobiles sapere habiles opere hicqz dilexit,
 quos prædicatores orbis deus sine direxit.
 Obijt Augusto mense dies ante triginta,
 Mille trecentis annis ceto quadraginta.
 In hoc facello duo sunt facellani, quorū qui-
 libet quinque missas in septimana celebrare te-
 netur, alter pro cardinalis domini Gundis-
 salui, alter vero pro archidiaconi Mantua-
 ni animabus. Dicta autem paruula ianua
 aditus est pueris ad scholam, ubi sub ma-

XXV
gistro musicae dant operam: ad aliasque plu-
Secreta res cellas ecclesie ministerio destinatas. Nam
iuxta scholae ianuam schalae assurgunt, quibus
ascendimus ad locum, in quo cera duntaxat in
hac alma ecclesia distribuenda conficitur, &
praeparatur in aprico quodam magno, quod
fenestris latericis orientem solem spectantibus
extrinsecus pulchrum apparet. Intra scholam
puerorum latet cubiculum, ubi hebdomati-
ci clericuli noctu ad matutinas horas surre-
cturi dormiunt. Inferius iuxta aditum se offert
rationalium huius sacri templi cellula; qui reddi-
tus & chirographa ad fabricam pertinentia
fabricaeque impensas fideliter scribit. Non lon-
go abhinc tractu quibusdam scalis descendimus
ad impluuium, ubi lapicide ecclesiae ar-
tem suam exercent. Estque ibi posticum viam
publicam versus ad lapidarium ingressus in-
gressusque copiam.

DE CAPITULO SEU CONGLAVI
ubi archipræsul & canonici ad ecclesie guberna-
tionem congregantur. Cap. xxxij.

Conclauē seu (vt nostri volunt) capitulū
 deinde sequitur: vbi illustrissimus archi-
 presul decanus & canonici ad ecclesiæ guber-
 nationem et ministeriū suo ordine confident.
 In quo iam nō vt in reliquis edificiū partibus
 artificum manus laudemus: sed prouidē ad-
 ministratiōis commoda admiremur. At si
 quis velit exteriora (quę patent) contempla-
 ri: inueniet imprimis vestibulum, vbi quon-
 dam fuit beatę Elisabeth de Vngaria sacellū:
 quod forsan nobilis quidam vir nomine Cī-
 prianus cum cōiuge proprijs ædificauit sum-
 ptibus: de quo titulus ad sacelli fornicem in
 hunc modum scriptus quodam modo testifi-
 catur. Cebrian e su muger fecieron estas bobadas.
 Quę verba quem admodum se illic habent,
 referre volui, vt in eis maiorum simplicitatē
 consideremus. Cum enim Cīprianus hic di-
 ctum sacellum erexerit: seu verius hanc tem-
 pli partem suis ipse expēsis concamerauerit,
 cognomen inscribere in titulo noluit, nomi-
 ne tantum baptismali contentus. Huius vide-
 tur esse sarcophagū marmoreum; quod iuxta
 valuas capituli parieti meridionali adherens
 porphiriticis columellis innititur. Inter hoc

Breue
 epitafr

monumentum ac primum conclauis ostium
apparet cellula: vbi quidā facellanus crebro
adsistit: vinum & hostias omnibus ferme in
hoc sacro templo celebrantibus expensis do
minorum decani & capituli impartiens. Pro
pe conclauis primum ostium, residet sceptri
fer (qui & perticarius) recipiēs venientes ad
negocia, et nunciat Dominis decano & cano
nicis vt de illorum mādato, cum expedierit,
eos intromittat: aut vocet quoscunq̄ iuss⁹ fue
rit. Sceptriferi vicē (eo absente) alter pro ec
clesiē ministerio agit: ac citationibus alijsq̄
negotijs tribunalis archiepiscopi inseruit. In
limine superno exterioris ianue visitur effi
gies beatę Marię virginis redemptorem no
strum in suo gremio fouentis. Continuo se
offert atrium pulchrū speculari fenestra me
ridionali illustratum: eius vero parietes intri
secus varijs fruticum figuris virent. Deinde
sequitur senatus alia etiam fenestra meridio
nali illustratus: eiusq̄ parietes vndiq̄ sancto
rum imaginibus & historijs mirifice depictis
vestiti apparent admodum speciosi. Laquea
ria senatus atq̄ atrij per pulchro artificis ope
re elaborata auro splendescunt. In huius se

naculi frōte contra valuas locum tenet subli-
 miorem archiepiscopi sedes : quam hinc inde
 circumstat canonicorum geminus ordo sedi-
 lium. Supra quæ, imagines præteritorum ar-
 chipræsulū perq̃ graphice sunt depictæ : adeo
 vt spirare protinus credat is, qui non prius
 pictas cognouerit. Horum sancti ab alijs au-
 reo diademate mitra archiepiscopali incluso
 distinguuntur.

DE NOMINIBVS ARCHIEPISCO-

porum huius sacri tēpli ad nostra vsqz tēpora.

Cap. xxxiiij.

NE tuam celsitudinem lateāt nomina ar-
 chipræsulum nostrę ecclesię ad vsqz no-
 stra tempora præteritorum, dignum duxi, ea
 dem serie, qua in capitulo sunt posita recense-
 re. A diuo igit̃ Eugenio martyre, qui prim⁹
 huius almæ ecclesiæ fuit antistes exordia

n.
 Serie
 pontifi-
 cæ

mur; ac de ceteris deinceps prout ordine suo
 post ipsum sunt secuti. Pelagius. Patrunius,
 Turibius, Quintius prim⁹, Vincentius. Pa-
 uiatius, Natalius, Audentius, Asturias, Isi-
 dius, Maiorinus, Castrinus, Campeius,

! ij

Sintatio, Praumatius, Petrus primus, Ceisius
uis, Montanus, Iulianus primus, Bachadus;
Petrus secundus, Eufemius, Excipius. Adel
phius, Aurasius, Sanctus Heladius Iustus,
Eugenius secundus, Eugenius tertius, Et quā
uis dies natalitius huius Eugenij a nostra ecc
lesia non celebretur, propterea forsan q̄ cas
talogo sanctorum adscriptus non fuerit. Dia
dacus tamen de Valera historicus in. 3. parte
chronicorum cap. 3. Ioānes Iason in vitis san
ctorum, cum de sanctimonia, moribus & vi
ta diui Alphonsi tractaret, crebro Eugenium
tertium sanctum appellant: et comunis sermo
inter Toletanos ciues habet: Eugenium agna
tum diui Alphonsi candidissimæ virginis sa
cellani fuisse sanctum: quem; cum sanctissime
vixerit, diuina fruitione letari non ambigen
dum est. ¶ Sanctus Ildefonsus obiit anno
664. Quintius siue Quiriacus aut Cyriacus;
Sanctus Iulianus obiit anno, 680. Foelix, Si
sibertus alias Sicarius / Guterrius / Sinderes
dus primus, Sugifredus, Concordius Exilas
nius. Eupandius, Hini trentius, Sinderedus
secundus. Opas Hispalensis fuit hoc tempore
re: cuius prodicione & astutia, vt in nostris

*l. Euge
nio. 3.*

*l. q. ubi
por. vestm
la casu
delictis*

Opas se bilano fuit el troyoz q̄ bendro aq̄ p̄m̄

*a qui fa
lor p. l. d.
de h. l. v.
huo En h.
zela cap.
ad. scilicet
vz Gang
v. h. l. y. om.
c. y. illa
Sanctius
este fue
re p. p.
m. r. o.
una bat*

historijs habetur, vtracq; Hispania in barbarorum ditionem venit. Bernardus qui fuit primus archiepiscopus huius ecclesie postq; Toleletum restituta fuit christiano cultui; Raimundus antea Oxomensis episcopus, Ioanes primus, Celebrunus, Gundifalvus primus, Petrus de Cardona, Martinus, Rodericus, Ioannes secundus, Guterrius primus, ~~Petrus~~ filius regis Castellae, Pascasius, Sanctius filius regis Aragonum, claruit tempore Alphonsi regis cognomine sapietis, qui composuit septem partitum opus (quod Hispanice dicitur siete partidas) Hic presul inclytus in humanis agens fidei zelo contra Sarracenos inconfinitibus Bethice tribunus maior militum regis Alphonsi fuit. Qui dum incautus in hostes irrumpens milites suos antecederet captus obtruncatus fuit. Nam cum singuli duces vellent captivum presulem in triumphum habere, ne inter ipsos dissensio oboriretur, quidam ex eis caput antistiti ense falcato amputavit. Postmodum vero huius primatis corpus delatum fuit Toleletum: sepultumq; prope regum veterum monumenta, quae (vt diximus) in proprio sacello erat illic, vbi nunc altare basilice precipuum est.

Supra cuius tumulū hęc erāt inscripta carmina,
na, iure regib⁹ p̄ncipib⁹q; memorię mādāda,
Sanctius Hesperia primas ego regia proles
Aragonum; iuuenis sensu feror hostis in hostes.
Turbidus, incautus, mihi credo cedere cuncta,
Nec minimum fallor, quia credens vincere uincor.
Sic quasi solus ego pereor; dat dogma futuris
Mors mea, ne dominus p̄cedere Marte sit ausus.
Cōtinuo successit Gūdifaluus secūdus, cardina-
nalis. Ximenez, Gūdifaluus tertius, Guterris
secundus, Egidius de Albornoz cardinalis,
prius archidiaconus Calatrauensis, Blasius,
Vascus a Toletis, Gometius Manricus, Pe-
trus Tenorius tertius. Petrus de Luna quārtus,
Sanctius de Rojas secūdus, Ioānes de Cōtre-
ras tertius; Ioānes de Cerezuela quartus, Gu-
terrius a Toletis tertius, Alfonso secūd⁹ co-
gnomēto Carrillo. Petr⁹ de Mēdoça quītus,
cardinalis sancte crucis in Hierusalē, patriar-
ca Alexādrinus, &c. Fr̄ Frāciscus Ximenez
a Cisneros cardinalis sc̄te Balbine, Hispanię
gubernator; Africęq; debellator; obiit octa-
uo Nouembris āno. D. 1517. Guillelmus de
Croy primus, Cardinalis, ep̄s Cameracēsis,
natione Flādrus, obiit in Germania nō visa

Hispania, II, Ianuarij āni, 1521. Alphonsus de
 Fōseca tertius, vir pius et clemēs, obiit quar
 to Februarij āni, 1534. Ioānes Tauera quint⁹
 cardinalis tituli sancti Ioānis ante portā latia
 nā, vir prudētia & tēperātia eximi⁹, obiit Ka
 lendis Augusti āni, 1545. Cui reuerēdissimus
 D. Ioānes Martin⁹ Siliceus, tuę celsitudinis
 magister; cōfessor; et maior sacellanus, p̄ quā
 digne successit; qui in hac archiepiscopali gu
 bernatione (nisi interim te autore ad summū
 pontificatus fastigiū peruenerit) Nestoreos
 foeliciter uiuat annos.

DE CONCIONIBVS QVAE IN
 hoc sacro sancto tēplo habentur. Cap. xxxiiiij.

Sed priusq̄ ab hoc loco discedam⁹; admo
 nere lectores volumus, statis quibusdam
 diebus quotānis in hoc amplissimo capitulo
 cōciones publicas latine haberi; quib⁹ priua
 tim beneficiarij & postremo vniuersa turba
 ad honestatē & virtutē admonent. Prima cō
 cio. 16. Cal. nouēbris habetur (q̄ dies sacer di
 uo Luce est) a grāmaticę artis p̄fessore; ad bo
 nas artes capeffendas vniuersi auditores inci

tantur: quoniam ab eo die publico studiosorum
forum consensu studijs & literarijs vigilijs
acrius incumbitur, ac proinde oratio in laudem
scientiarum dicitur, consensu suggesto: si
forfan presul adesse contigerit, sin minus in
secundo gradu archiepiscopalis sedis, puluere
no purpureo desuper strato. Secunda postri
die festi omnium sanctorum, defunctorum me
moriam tribuitur, quam decanus aut ab illo sur
rogat, quemadmodum & reliquas: de qui
bus dicemus, habiturus est. Tertia die cinerum
sibi vendicat, ubi de rerum humanarum contem
ptu agitur: habetur haec statim ut preces ora
rie, (quae primae in choro dicuntur) finite sunt.
Suscipiunt hanc alia, quae ad diei religionem
pertinent, & demum altera hispana concio,
quam uniuersus populus congregatus audit
in loco ubi demore fieri consuevit. Hoc ideo di
xerim: ut ecclesiae nostrae pietas innotescat; quae
ferme sub eodem tempore duabus concioni
bus, alterae latinae, alterae hispanae operam dat.
In hebdomada sancta duae itidem, die Iouis,
& die sabbati recitantur quarum altera vlti
mam domini nostri cenam, qua augustissimum
illud sacramentum institutum est, altera sepulchrum

turam dominicam cōmendat. Feria secunda post resurrectionem leuitia de Christo uiuente concepta, & spes futuri seculi concionatoꝝ ri declamanda est. Claudis numerum de ipere & intemerate virginis assumptio, nam postri die eius diei de ea re concio habenda est. Cōuenitur ab omnib⁹ beneficiarijs ad eas audiēdas, neq; abesse sine multa licet. Et quoniā concionum, que latino sermone habētur; mentionem fecimus, nō abs re erit & de hispanis non nihil recensere; ad quas adeo frequēti & assidua turba conuenitur, vt facile quisque coniecturam inde faciat huius vrbis deuotionis & pietatis. Que pꝛefinite & state habentur, omnes numero quinquaginta nouē sunt: ex quibus triginta septem loco publico & celeberrimo, ad eos vsus nimirum structo, recitantur: is est eminentis illud & porphiriticum suggestum, quod a parte sinistra maioris sacelli collocatum esse diximus. At quæ super sunt viginti duo summo mane ad primū cymbali sonum priuatis sacellis, aut locis alijs sacris dicuntur, quales permulti in columnis templi sunt: nam cum olim pilis eisdem altaria adhererent, maioribus nostris templi spa-

ciū prudenter dilatantibus, monumēta solū remansere diuorū memoriā tātūmodo obseruātia; vt cap. de oratorijs patebit. Rursus ex illis triginta septē, quę magis publicę & grauiores sunt nec quibusuis temere commisse, viginti sex monachorū cœnobia; quorū magna copia in vrbe nostra est, more maiorū olim sibi vendicāt. Series vero (prout annus voluitur a dominicis aduētus inchoantibus) talis quędam prescripta est: prima aduentus dominica cœnobia diui Petri Martyris; qđ predicatorū est, cōcedit: secundā deinde diui Frāncisci asseclę obtinēt: tertiā monachi diui Augustini: q̄rtā Carmelite; quo ferme ordine vsq; ad virginis sanctissime natiuitatem, q̄ sexto idus Septēbris recolitur, a viris eorūde cœnobiorū doctis pariter & religiosis ad dei laudē tādē eloquia sacra absoluuntur. Vnde cetera alia festis aliquot de more diebus a viris theologis, quorū vita & doctrina spectata sit recitātur. His poteris & aliā numerare conditionē, quā vniuersū capitulū singulis hebdomadibus quadagesimę tēpore commendat, quę certo quodā (prout ipsis videtur) die publico illo suggesto pronunciatur, preter has

adhuc singulis quadragesime hebdomadis, ferijs, secūda, quarta, & sexta, in clauistro, matutino tēpore, ad tertiū cymbali ictum, a diuorū Dominici, Francisci, & Augustini assedis (iuxta prescriptū superius ordinē) conciones non minori frequentia habentur, vt vrbs nra populosissima est, qnā quæ postea p rostris pronunciantur; hoc est loco illo amplissimo et grauissimo, vbi suggestum porphyriticum cernitur. Dominicis vero eiusdē quadragesime diebus statim post meridiem spatio, quod inter portā indulgentiæ & chorū beneficiariorū est, sanctę trinitatis monachi (qui cruce insigniti sunt) concionaturi de more accedunt ligneo suggesto ad tempus appposito: maioribus nostris, quibus magna pietatis cura fuit, hoc vnum contendentibus, vt omnium ordinum hominibus, omnisque sexus, & cuiusuis tribus euangelica doctrina ferme omnibus diei horis declaretur.

DE SACELLIS DIVORVM EGIDII
Ioannis baptistę, ac beatę Anę matris sanctissimę virginis Marię. **Cap. xxxv.**

proa efa
nobada
zel omi
lpo m
hildin

STatim sequitur diui Egidij sacellum: vbi
quatuor capellanie habentur: prima a foe
mina quadam Hispana lingua doña Sol nū
cupata instituta, cum quinq; missarū occur
rentis diei officio in qualibet hebdomada: al
tera, a. D. Raimundo canonico Toletano sub
cura centies & quinquies annuam peragēdi
celebrationem: tertia ab Alvaro Lupo Tole
tano canonico, cum officio centum nonagin
ta quinq; missarum quot annis celebrādarū:
quarta deniq; sub duarum & quinquaginta
quot annis missarum cura a Petro Fernādez
de Villalobos canonico itidem Toletano re
licta est. ¶ Continuo se offert sancto Ioāni
Baptiste sacer locus, vbi. D. Gundisaluo bo
me, archiepiscopus Toletanus: qui ex omni
bus huius almæ ecclesie præsulibus primus
(vt fertur) apicem cardinalatus obtinuit, qui
quies pro defunctis in hebdomada rem diui
nam faciendam iussit. Deinde doctor Fernan
dus Diaz, archidiaconus Nehulensis, ac To
letanus canonicus, prefectus sacello, quod no
uorum regum dicitur, quatuor instituit hic
missas hebdomadati celebrari: pro animabus
regum & reginarum in sacello sitorum, cui

ipse presuerat, necnon Fernandi Aragonum
 regis & Leonore illius coniugis. Duodecim
 præterea quot annis anniuersaria: quæ postea
 autoritate apostolica ad duas tantum missas
 in septimana, anniuersaria vero ad octo dum
 taxat redacta sũt. Tria adhuc festa, s. diui Gre
 goriũ sancti Fernandi alias sancti Antonij de
Padua nuncupati, et conuersionis beati Pau
 li celebranda reliquit. Item in vltimis mensiũ
 quorumlibet sabbatis missam defunctorum
 solennem per facellanos nouorum regum ad
 pellatos cereos albos in manibus habentes in
 censos celebrandam instituit. Tandẽ quouis
 anno tertia die Octobris anniuersariũ in me
 moriam dicti Fernãdi Diaz archidiaconi ab
 ecclesię proceribus agitur. Ipsius vero archi
 diaconi celebre monumentum in cõcauo pa
 rietis orientalis huius facelli clatris ferreis cu
 stoditur. Quod sacellum obseruãdis eius or
 namentis recessum continet: in cuius ara ibi
 diuo Britio dicata quatuor missę singulis he
 bdomadis a Catharina domina oppidi de So
 lera dicti institute pro anima eius & suorum
 recitantur. Aedituus autem huius capellæ a
 primo sono tintinabuli, quod dicitur de prima

altaris mediꝝ cernit̃, redēptoris nostri a mortuis resurgentis imagine, & sub eius pedibus regijs stemmatibus decora: altera in pariete meridionali spiritus sancti aduentus in discipulos imagine effigiata splendet. Sedilia vero facellanorum ex nuceis tabulis confecta parietibus herent eregione ararum. Supra sedilia eminent aquila Cæsarea, biceps seruās in pectore insignia regū Castellę & Legionis. Continet dicta capella sacrarium, vbi omnia eiusdem facelli ornamenta, atq; alia ad diuinum cultum spectantia custodiuntur: in quo schalæ habentur: quibus ascendimus ad quoddam impluuium subdiale ministerio sacerdotum destinatum. Ipsi autem facellani missam quotidie solennem ad primū cymbali ictum, quod dicitur de prima, celebrare tenentur: vbi & clauiger adsistit regia sceptratenens. Ordo vero missarum huiusmodi est: dominica missa quicq; plagarum. ferijs. 2. 3. 4. & 5. pro defunctorum regum animabus peragitur; feria. 6. de sancta cruce; dies abbati de matre virgine: & hic modus per totum annū habetur, exceptis solennibus diebus, qui (vt superius cōmemorauimus) de gratia appellātur. Preter

tur. Preter eam vero missam, que ab omnibus simul peragitur, quiuis facellanus tenetur p eisdem regibus & reginis quot annis cetum triginta duas missas celebrare. Post meridia nū autem tempus nullum hic diuinum dicitur officium, dempta omnium sanctorum solennitate; in qua pro dictis regibus & reginis ad primam pomeridianam horam officium defunctorum vespertinum cum tribus nocturnis & laudibus decantatur: quo peracto, praeunte sceptrifero; puerisque togatis ctucē cereosque deferentibus, presbyter veste amictus funebri procedit: quem reliqui sacerdotes horarias psallentes pro defunctis preces sequuntur vsque ad chorū augustiorē vbi sub mausoleis iacet corpora regia, quibus aqua lustrali aspersis omnes suo ordine ad facellum reuertuntur. Porro facellani (qui tredecim cum precipuo sunt) sola prouisione regia, absque vlla apostolica vel ordinaria collatione admittuntur. Clauditur denique facellum clatris ferreis vtrinque circa verticē deauratis; in cuius culmine media est crux ferrea mediocris magnitudinis vndique etiam deaurata: infra quam videre est insignia ecclesie, s. virgineę descensionis figura

ram in dextro latere, & in sinistro. D. Alphō
si de Fōseca antistitis, regijs interpositis stem
matibus. Inter extremos cancellos et arā con
tiguam scutum cernitur epitaphium memo
rabile continens huiusmodi. *Aqui yaze don
Martin martinez de Calaborra arcediano de Cas
latraua y cānonigo de Calaborra e fue electo en cō
cordia para ser obispo dela yglesia de Calaborra
y dela Calçada e no lo quiso rescebir por honra de
la yglesia de sancta Maria de Toledo: e fino nue
ue dias andados del mes de Abril año de .1368.
años.* Ex quo (si animaduenteris) & templi
Toletani maiestatem excellentem, & dicti ar
chidiaconi bonitatem insignem facile agnos
ueris: qui, ne huic celebri ac sacrae basilicę in
iuriam aliquo modo irrogare videretur, ar
chidiaconatu, nec ex vberioribus huius ecc
lesiaē, contentus, tam illustrem tamque opu
lentum episcopatum (eius gloria minime ille
ctus) acceptare noluit. ¶ Prope est ara pi
le cohærens Marię virgini (quam de consola
tione appellant) dicata per dominum Go
meziū Manricū erecta, quę multis mi
raculis claruit: præcipue resurrectione puelli
& foemine infectoris cuiusdam (vt ferunt)

^a
za. s. de
colacum
—
puyito
—
—
—

cōiugis: quorum lignei loculi in perpetuam
rei memoriam iuxta hanc aram pendent ad
parietem.

DE CAPELLA SANCTAE LUCIAE

Cap. xxxvij.

Sanctæ Lucie sacellum mox sequitur: in
quo reuerendissimus dominus Rodericus
archipræsul duas instituit capellanas: alteram
ram quinque missarum in hebdomada pro ani-
ma regis domini Alphonsi: qui Toletum ab
Agarenorum manibus eripuit / alteram
cum totidem missis pro eius deuotione.
Acceserunt insuper alia due capellane, pri-
ma quidem a domino Ioanne de Morales
archidiacono Guadalfajario cum officio ter
in septimana rei diuinæ faciendæ: altera ve-
ro a Francisco Fernandez Cantore Seconti-
no sub cura centum quinque missarum sin-
gulis annis constitutæ. Dicitur Ioannes
de Morales apud Toletum Pentem de
Guadajaraz nuncupatum proprijs struxit

*alguno
s. missa
cada semana*

*chant
de figura*

expensis: quem capitulo huius almae ecclesie
reliquit. Quatuor in hoc facello habentur se-
pulchra, vnum in ipso ferme ingressu ad la-
tus sinistrum breuibus e iaspide suffultū co-
lumellis super addito hoc epitaphio.

G. miles Didaci iacet hic heu morte rapaci.

Ob cuius letum tristatur tota Toletum.

D. psilis, & charus, humilis, prauis bene rarus:

Omnibus hic gnarus, præclaro sanguine clarus.

Mitibus hic mitis, tamē hostibus esse studebat

Hostis; fulgebat propter certamina litis.

Militiæ semper hic suspirabat ad vsum,

Ad requiem torpebat: ad arma volabat:

Moribus ornatus, simul alloquioq; beatus!

Marmore sub solido iacet hic miles tumulatus

Christe redemptor ei præsta solium requiei.

Nostræ vita spei parce redemptor ei.

Iste die prima fuit Aprilis tumulatus,

Aera millena tricentenaq; tricena.

Necnon & terna tulit hūc manus ipsa superna.

Alia duo monumenta hærent orientali parie-

ti, quorum alterum ligneum. D. Petri Barro-

si episcopi Secontini corpus habet recōditū:

qui obiit. 4. Kl. Augusti era. 1324. alterū mar-

moreū est: vbi (vt aiunt) cadauer Dominici

Paschali canonici Toletani iacet: qui in cruce
 in conflictu portus, quem Hispanice dicunt del
 Muladar vexillum sancte crucis manibus fe
 rens, coram archiepiscopo, D. Roderico ferri
 solitum, per Agarenorum acies miraculose
 illesus transiit. Hæc olim sita erant in capel
 la spiritus sancti: quæ dum sacellanis regis co
 lenda daretur, in hanc translata sunt. In parie
 te aut meridionali ad dextram altaris hoc epi
 taphium legitur.

*domini
 paschali
 xadal*

Hoc positus tumulo fuit expertus improbitatis.

Intus & extra fuit immensa nobilitatis.

Largus, magnificus fuit, & dans omnia gratis.

Et speculum generis; totius fons bonitatis.

Cuius larga manus ignorans clusa manere;

Cunctis dans cuncta cunctos novit retinere

Cuius porta domus non claudebatur egenti:

Neque alij cuique, sed aperta stabat venienti.

Nec dare cesabat, dare cunctis semper amabat.

Nulla dedisse putans, augebat munera dando.

Sic augens vixit: Christum requiescit amando

Obijt Ioannes Garcia, 14. de Octubre 1326.

Alium itidem tumulum intra occidentalem pa
 rietem prisco modo elaboratum videmus cum
 suo titulo, quod ita se habet,

m iij

Vallisoletanus abbas iacet hic tumulatus,
Nomine Gomezius quondam fuit ipse vocatus,
Toletinatus, cuius generosa propago.
Moribus ornatus fuit hic probitatis imago.
Largus, magnificus, electus Mendoniensis.
Donis immensis cunctorum verus amicus.
Et quamuis fuit abbas dotatus in istis,
Et multis alijs: potuit sic dicere tristis.
Quã sit vita breuis hominis, quã sit breue posse
In me cognosce, qui mea metra legis,
Qui quondã potui, qui quodã magnus habebar;
Iam modo nil possum, puluis & ossa manens.
Nil mihi diuitiæ, mihi nil genus atqz iuuentus
Profuit, hæc vita nihil est aliud nisi ventus.
Ergo tibi caueas, ne te deceptio mundi
Fallat, nam poteris cras (sicut ego) mori.
Obijt. iiii. K. Augusti æra. M. ccc. xxiiij.
Et inferius hæc inscripta sunt carmina.
Hic iacet æde breui clausus mortis dominæ vi,
Abbas electus, prudensqz notarius, altus
Vt Legionis, Mendoniensis, Vallisoleti
Diues, famosus, largus, iuuenis, generosus;
Toletanorum speculũ, protector eorum,
Quem deus ijs dederat, vt præfulgeret in ipsis,
Nam lux vrbis erat viuens.

Portam quam diximus letitie huic sacello adiacentem a lateribus circundant duo intra parietem concaua sepulchris destinata. Continuo adest ianua parua, qua per coclides scellas in pila intrinsecus ad p̄dicta ingentia organa ascendimus. Statim occurrit diui Christophori effigies magna membrorum proceritate depicta.

EDE SACELLO DIVI EVGENII

Cap. xxxviii.

DIui Eugeniī sacellū deinde suscedit: q̄d olim Hispane sant Pedro el viejo dicebatur, fuitq; ibi parochia diui Petri: quā Sanctius de Rojas archiepiscopus alio trāsserēdā curauit, vt suo loco referemus. In hoc sacello quondam etiam corporis Christi nuncupato, eo q̄ eucaristia egris parochianis administranda ibidē seruabatur, quedā capellania a D. Roderico archiepiscopo cū officio quinque missarū in hebdomada occurrētis diei instituta est. Alię preterea duę habent: altera triū missarū in septimana, feria. 2. pro defunctis; feria. 6. de sancta cruce, die sabbati de beata Maria a D. Francisco Fernandez de Cuēca

m iij

S. ped.
El Viejo

archidiacono Oretano ac Toletano canonico
relicta; altera a Ferdinãdo de Acitores nobili
decurione huius vr bis, cum munere singulis
hebdomadis trium missarum. Tres deniq; ca
pellanias ab illustri. D. Fernãdo del Castillo
episcopo ~~Baiorensi~~, qui hoc sacellum refecit;
institutas esse reperimus; quarũ cuius hebdo
madatim quatuor missarum munus adiungi
tur, pro institutoris et suorum defunctorum
animabus. Huius episcopi tumulus splendi
dus intra parietem oriẽtalem eiusdem sacelli
cernitur. Balneoreyensi

DE CAPELLA SANCTI MARTINI

Cap. xxxix.

Ioannes Lupus de Leon canonicus Tole
tanus sancti Martini sequẽs sacellũ semis
dirutum restaurauit, ac prouentum duobus
diuini officij ministris ex portionarijs assi
gnauit; qui quidem alternis dieb9 (etiam ijs,
qui de gratia appellãtur) vnicã missã cele
brare tenentur, nisi nota obstet valetudo,
nam tunc sacellanorum vices alij gerũt eorũ
dem sumptibus. Mandauit etiam anniuersa

rium singulis annis postridie solennitatis sancti Martini ab ecclesie proceribus celebrandum. Item alia duo anniuersaria; alterum per sacellanos chori, alterum per sacrificulos decantanda. Nec silenda est huius viri ardens charitas: siquidem amplum censum sortito diuidendum triginta superque pupillis virginibus maritandis legauit: inter quas natrium confratrum confraternitatis sancti Petri etiam viuis parentibus admittuntur ad sortitionem. Ac pauperibus viris centum quinquaginta etiam sorte togandis vestibus quibusdam (quas dicunt capuzes vulgo) redditum per duos canonicos erogandum reliquit. Hę autem vestes in tribus anni solennitatibus: natiuitate, resurrectione domini, & festo assumptionis beate Marie (in singulis pari numero) distribuuntur. Verum puellę antequam dotis portionem (quę est quicque millia numerum) accipiant, benedictionibus nuptialibus in hoc eodem sacello decorantur. Quod nulli mirum sit, canonicum tam amplum prouentum reliquisse: nihil enim consanguineis legauit, dicens bona clericorum pauperum esse in cap. fin. 16. q. 1. redditusque obtinuit vberrimos &

triginta
Quar

150
capuz

cinquaginta
realis

centesimum annum longissimum hominis vi-
tæ tempus excessit: in. l. Vt inter diuinum de
epif. & cler. C. Fuit namq; altissimi regis Ioã-
nis abauicelsitudinis tuę scepterifer: descessit
q; anno. D. 1529. ad mensis Decembris finem.

DE SACELLO CONCEPTIONIS IN
temerata virginis. Cap. xl.

SI libeat ab ecclesia exire: adest tibi ianua
predicta: que dicitur decani, alio nomine
de la Oliua, si vero pergas vltterius cõceptio-
ni beate Marię virginis sacellum dicatum vi-
debis, quod olim. D. Ioannes Salcedo archi-
diaconus Alcaracij, canonicus Toletanus
regum nouorum sacellanis prefectus, proto-
notarius apostolicus erexit, multisq; benefi-
cijs & prestimonijs ditauit, mercede duobus
cum edituo sacerdotibus relicta, decies in he-
bdomada rem diuinam facturis, dominica
de trinitate, feria secunda pro defunctis, feria
tertia de sancto Antonio, feria quarta de con-
ceptione virginis, feria quinta de sancto sas-
cramẽto. Quindecim item anniuersaria pro
regum expiationibus, quorum sacello fuerat

ipse prefectus a regijs sacellanis in eodem sacello peragenda. Insuper festum conceptionis sanctissimæ virginis: & anniuersariū per pceres ecclesie solēniter celebrādū instituit.

DE SACELLO EPIPHANIE

Cap. xli.

Quod hinc se offert sacellum epiphanię fundase dicitur Petrus Fernandez de Burgos cum coniuge, qui duas ibidem instituit capellanas, quantlibet cū officio duarū in hebdomada missarum, vna pro defunctis; altera occurrentis diei; quas per duos ex portionarij se ecclesie disposuit celebrari. Qui antiquitus ex institutione accipere solebant, pro quavis missa eleemosynā mercedis nomine quatuor dūtaxat dipondios, scilicet octo minutulos nūmos vel (vt sic dicā) ereas blacas. Ex hoc intelligit nō fuisse apud maiores nros eā numerū copiā que nunc est, quādo pro retributione vnus missę cōferenda quatuor solū modo dipōdij tribuerent. Hoc sacellū post modū reedificauit Ludouicus Daça canonicus Toletanus, qui alias etiā duas capellanas

*Antiqua
Iohann
Sa
quatro
za bedis*

in eo cōstituit (vbi etiam est editimus vtrisque
facellanis inseruiens) vnamquancq; quinque
missarum in hebdomada. Hic Ludouicus
ex ventre matris, quam pregnantem Pantes
ra occidit, natus fuisse dicitur; vt iam non sit;
q; miremur, Iulium Cæsarem cæso matris
ventre natum fuisse vt. glo. in verbo Cæsar
re refert in proœ. ff. veteris, non attendens
rei gestę historiam. Plinius enim naturalis hi
storię libro septimo capite nono tradit; quod
memoratu dignum est. Scipionem Africas
num primum fuisse dictum Cæsarem a cæso
matris vtero, cuius verba sunt, Auspicatus
eneclia parente gignuntur. Sicut Scipio Aphri
canus prior natus; primusq; cæsar a cæso ma
tris vtero dictus. Non igitur Iulius Cæsar,
(qui dictator perpetuo epitheto dicitur ab eru
ditis) natus est cæso vtero materno, qui ma
trem habuit Aureliam foeminam primariam
quam eo tempore amisit (vt Suetonius in vi
ta Iulij Cæsaris autor est) quo in galia bel
lum gerebat; eiusq; pater etiam fuit Cæsar ap
pellatus. Hanc circa Cæsaris nomen digressio
nem magnanime princeps non tibi inamœnā
fore arbitror; siquidem pater ipse tuus impe

rator inuictissimus multo quam vniuersi Cęsares fælicius multoq; iustius Cęsar semper Augustus appellatur.

DE CAPELLA MOZARABVM ET
horum sacrorum origine. Cap. xlijs

Summus vix Ioannes de Vexara auctor est

IN extrema templi parte, vbi cœpte turris ^{hujus} fundamenta surgebant, sacellum visitur ^{capitis,} clatris septum deauratis, olim corporis Christi ^{quod e-} dicebatur, nunc Mozarabum capellā vul ^{ruditi} gus appellat. Memoria nostra cum hic esset ^{faten-} capituli cogendi locus. D. Franciscus Xime ^{tua, me-} nez archiepiscopus translato in eum locum, ^{libri} vbi hoc tempore canonici congregantur, ca ^{partem} pitulo, hoc ibi sacellum extruendum sacrisq; ^{esse.} illis faciendis dedicandum curauit, que dicuntur Mozarabum. Horum sacrorum originem, quo q; ea modo ad nostra vsq; tempora in hac potissimum vrbe permãserint; quoniam locus poscere videtur haud ab re fuerit paulo altius reperere. Gens Visigothica hoc est occidentales qui dicebantur Gotthi, quo tempore Hispaniam pene vniuersam Honorij imperatoris permissu occupauit, cū esset

Arriane impietatis persuasioni dedita, non
mediocrem catholicis eius prouincię ecclesijs
perturbationē inuexit. Hinc cultus diuini ri-
tibus varijs ceremonijsq; distracti orta confu-
sio, vt nec inter Orthodoxos quidem ipsos
vna esset, vel sacrificandi, vel horarias preces
(quę canonicę dicuntur) psallēdi cōsuetudo.
Deinde cum gens tota post cētesimū circiter
quadagesimum aduentus sui annū, antiqua
impietate abdicata: Orthodoxam fidem vna
cum rege suo Recaredo cupidissime accepis-
set: iam inde pace ecclesijs reddita; de sacris re-
bus cōmuni consilio constituēdis agitari cō-
tum est. Idq; potissimum in vrbe regia sic enī
Toletum cognominabāt, q̄ eā vrbe Gotthi-
ci reges, tum q̄ opulentā maximeq; munita,
placido preterea cœlo vberiq; agro esset, tū
q̄ Hispanię vniuersę vel vt vmbilicum quē-
dam referret, caput regni sedemq; constitue-
rāt. Hic igitur episcoporū conuentu indicto
(quod concilium quartum Toletanū fuisse
memoratur) patrum decreto sancitum est; vt
idem ordo orandi atq; psallendi in omnibus
Hispanię ecclesijs seruaretur. Porro de ordi-
ne ipso placuit deinde, vt is de quo agimus

Toletum
regia

potissimū eligeretur, ab Isidoro quidem pō-
 tifice Hispalēsi viro summa id temporis tum
 sanctimonie, tum doctrinę opinione instituz
 tus: cui Leandrum nonnulli adiungunt His-
 palensis itidem ecclesię antistitem sanctitatis
 & ipsum laude preclarum: quasi vtriusque
 opera confecta res fuerit: sed illud cōstat: ab
 Isidoro eum ritum Isidorianum officium a
 plerisq; nuncupatum. Perseueravit hec sacro-
 rum consuetudo in ecclesijs Hispanię, quam-
 diu res Gothorum in ea floruerunt, hoc est
 centum viginti circiter annos, vsq; ad exitia-
 lē illā calamitatē, cū per Mauros Arabesque
 Sarracenos vniuersa pene regio cede incen-
 dijsq; vastata fuis fugatisque Hispanorum
 copijs, Punico cessit imperio. Cum autem in
 publica clade vrbs quoq; ipsa regia in hostiū
 potestatē (idēq; ea conditione) venisset, vt op-
 pidanis liceret Christiano ritu, legibus, mori-
 busq; suis in ea viuere: pleraq; quidē ciuium
 multitudo spontaneum exilium Arabice pre-
 tulit seruituti. Non nulli vero, quibus patrij
 domesticiq; lares chariores libertate fuere; cō-
 ditione accepta sub Arabū Sarracenorū im-
 perio sacris suis retentis ī vrbe māserunt. Ergo

eiusmodi homines non in hac modo, sed in reliquis etiam vrbib9 opidiscq; Hispanie sub hostium ditione degentes : quorum quidem numerum Oppę illius proditoris impulsus hortatusq; adauxerat, a reliquis Hispanis Mixtarabes, q; cum Arabibus permixtim viuerent, dicti sunt. Vnde illorum ritus ecclesiasticus officium Mixtarabum nuncupatus. Quæ vox tum temporis diuturnitate, tum stridula ipsa Barbarorum pronunciatione corrupta in eam degenerauit, qua nunc vulgus vtitur Mozarabe. Vnde nimirum fabula orta de Muza nescio quo Arabum duce, cuius videlicet beneficio, is ritus inter hostes seruatus, Muzarabis appellationem inuenit. Verum hoc sane cōmentum, cū nullo quidem testimonio duntaxat idoneo nititur, tūquam attulimus opinio receptę fidei historicorum autoritate fulcitur, & vetustissimorum etiam monumentorum documento. Igitur qui sic inter Arabes Toleti māfere, ijs sex vrbis ecclesię, vbi rem diuinā facerēt, a barbaris permisse sunt diuorum Marci, luce, Sebastiani, Torquati, Eulalie, Iuste nominib9 dedicate, in quibus ritum illum Isidorianum qui

(qui incolumi florentiq; civitate in tēplis oī
 bus canebatur) captiua etiam quadringētos
 ferme annos Mixtarabes illi conseruarunt.
 Quo factum est, vt Toletanum iam officiū
 appellaretur. At vero vrbe ipsa diuina tandē
 benignitate Alfonsiq; regis Fernandi magni
 filij foelicibus auspicijs recepta; cum de sacris
 in ea instaurandis restituendisq; ageretur: Ri
 cardus Massiliensis abbas apostolicę sedis
 legatus: cōstituēde eccl'asticę disciplinę cau
 sa in Hispaniam rege ipso postulante missus;
 ritum sacrorum a diuo Gregorio olim insti
 tutum, quo nunc vulgo vtimur, quoq; iam
 tum Gallica vtebatur ecclesia (vnde et Galli
 canum officiū ea tempestate dictum) His
 panis ecclesijs omnibus, de regis ipsius sentē
 tia obseruandum tradere fatagebat, antiqua
 to, abolitoq; Toletano. Urgebat hominis cō
 siliū summo studio Constancia regis vxor
 nationis mulier Gallicę, quę viri animum in
 eandem sententiam alioqui pronum incredi
 bili cōtentione stimulabat. Sed aduersus hūc
 regis, regine, legatq; consensum, Toletan
 elentis, populuscq; vniuersus ritum suum sa
 crorū: tot seculis inter medios Barbaros con

900
 cap. 9
 vniuers
 vna
 tot mor

seruatum mordicus (vt aiunt) retinentes: primo indignari, fremere, tumultuari; deinde liberis etiam vocibus clamitare, vim religioni sue afferri, patrijs se sacris per summum nefas deturbari, externis ignotisq; addici: deniq; pro suis tuendis, que absq; piaculo relinquere nō possent, extrema pati paratos esse. In eo tumultu accensis vtrinq; studijs, cum res ad apertam seditionem spectare videret, visum communi cōsilio est, rem dubiam singulari armatorum certamine, de eius temporis more, recepto illo quidem magis q̄ probato, terminare. Delecti itaq; milites, alter p̄ Toletano ritu, pro Gallicano alter dimicaturi; dicitur certamini dies, apparatus locus, ingens omnium expectatio; par metus, vtraq; parte pro se timente, vtraq; pro suo milite superis vota nuncupante. Igitur pugne dies cū aduenisset, frequenti admodum mortalium turba spectaculi locum vicinaq; circū tecta complente, in medium armati processere. Signoq; dato obuersis cominus armis ī mutua vulnera ruentes, sūma vterq; vi, summa virtute rem gerūt. Accendebat illorum animos circumfuse multitudinis dissonus clamor ad

issal
admo
fricep

singula pugne momenta sublatus. Tandem
 qd multis opus, victoria haud ita diu anceps
 penes Toleranum, militem fuit. Ingens tum
 subito populi vniuersi lætitia, ingens plausus
 excitatus: omnis ætas, sexus; ordo, voce, manibusq;
 in cœlum sublatis profluentibus per
 ora lachrimis deo gratulari, militis sui virtutem
 laudibus ferre, bonaq; illi omnia certatim
 comprecari: deniq; ad diuorum aras frequenter
 concurrere, concepta pro religione vota, illis
 ipsis sacris, a quibus illi steterant soluturi.
 Interim rex vehementi dolore percussus,
 obfirmato nihilominus animo, in sententia
 persistebat. Itaq; euentum certaminis negare
 satis idoneum fuisse, diuini cōsiliij argumentum,
 Quin pernicioso potius adeoq; impio exemplo
 factum, quod de re sacra iudicium funesto
 gladiatorum certamini permissum fuisset.
 Sibi quidem nefarium consilium initio displicuisse;
 cessisse tamen publice temeritati, ne dum
 certaminis abnuic discrimen, causę suę
 diffidere videretur. Nunc cū res ipsa
 vrgeret, non permissurum, vt incertū
 temerariumq; periculum, pro cōperto, atq;
 adeo cœlesti iudicio reciperet. Regis orōni;

cum proceres omnes, non solum vltro assensissent, sed multis illam quoque rationibus, argumentisque confirmassent, abrogatum tandem pugnae iudicium, resque de integro agitari inuito simul consilio coepta est. Vbi cum sententijs variaretur, ad extremum in eam dicuntur vniuersi conuenisse, vt diuini numinis voluntas precibus imprimis ieiunijque placati miraculo exquireretur innocuo: supplicibusque ab eo votis peteretur, vt coniectis in accensam pyram Toletano Gallicanoque codicibus, quem maxime diuinum ipsius consiliu probaret, cuiusque vsum e republica christiana magis futurum prospiceret, vt huc ab ignis iniuria seruare dignaretur illesum. Cum placuisset omnibus sententia, decernuntur continuo publice supplicationes, indicitur ieiunium, vota praeterea priuatim pro cuiusque affectu suscipiuntur. Tandem statuto die accensa in medio foro ingenti pyra, densissima turba ad prodigij expectationem inter spem metumque suspensa, afferuntur codices: coniectisque ad deum precibus, vt quod maxime ea de re fieri plateret, ostento illo testatu hominibus facere vellet, in medios crepitans

tium flāmarum globos vterq; coniectus est. Ibi tum (dictu mirabile) Gallicanus codex e medio rogo dicitur expansis folijs liber ab incendio sponte profiliisse, Toletanus vero itidem incolumis, quo loci coniectus fuerat permansisse; Quod portentū regē regioſque proceres ita interpretatos fuisse credere par est: quasi Gallicanum ritum publice emitendum inuulgandumque deus admoneret, porro Toletanum illis ipsis ecclesijs Toletanis, vbi tunc canebatur: relinquendum.

Certe ita regio decreto ex legati pontificisq; autoritate sancitum fuisse constat. Nec ignoro scriptoribus nostris nullam fieri de prodigiū interpretatione mentionem, atq; adeo Rodericum Toletanum neque interpretamento quidem locum vllum reliquum facere.

Quippe qui (modo fides sit exemplaribus) Toletano codice integro, Gallicanum omnino conflagrasse: regem vero nimium propositi tenacem contempto miraculo in sententia perstitisse tradat. Verum profecto nec regi quidem viro cum omnibus regijs dotib⁹, tum eximia in deum pietate, laudatissimo tā insanam, impiamque proteruiam tribuere,

nec seditiosam multitudinem tanto edito p
se miraculo facile conquieturam fuisse, crede
re fas existimo. Nam de prouerbio ex regis
peruicaci contentione nato, trahi leges, quo
velint reges: quod Roderic⁹ ipse affert: illud
certe multo aptius ex regia illa portēti expli
catione, pro commodo videlicet excogitata,
ortum videri posset: quod licuisset nimirum:
in diuersam quoq; partem illius interpreta
tionem trahere. Sed de prodigio quidē haete
nus. Illud certe satis constat, Gallicanū illum
seu potius Gregorianum ritum, q̄uo nūc ec
lesia ferme omnis latina vtitur, hac tempestate
in Hispania, nec sine contentione, receptum:
Toletanum vero sex illis Toletanis ecclesijs
fuisse permissum. Porro cum in vrbe nuper
recepta, inter varias basilicarum; fanorum,
ædiumq; sacrarum dedicationes, parochias
les imprimis (quas dicunt) ecclesiæ regiona
tim constituerentur, ad quas populus rei di
uinæ causa potissimum conueniret, sui que
cuius limites per vicos domosque circun
quaq; vicinas præfinirentur: solis illis sex ec
clesijs fines quidem nulli præstituti sunt: sed
sui cuique Mozarabes, illorumque posteris;

vbi vbi illos intra extra ve urbē in agro Tole
 tano morari cōtingeret, pro parochianis assi
 gnati. Quib⁹ etiam immunitates date, priui
 legiaq; irrogata minime vulgaria. Hi igi
 tur primum, horumque deinde posterī suā
 quisque ecclesiam, sacraq; gentilia frequen
 tabant: & interim quidem dum frequens po
 steritas illa fuit, sacra perinde ipsa in eccle
 sijs illis assidua, celebriaque fuere. Postea ve
 ro q̄ hominum illorum soboles (vt res mor
 talium sunt) imminui indies, atque deficere
 cœpisset; simul & illorum ritus ecclesiasti
 cus sensim labi, cōcidereq; apparebat, ac vul
 garis sacrorum consuetudo in eorum etiā ec
 clesias paulatim irripere; adeo quidē, vt me
 moria nostra non nisi paucis quibusdam sta
 tis festisq; diebus, eo ritu in illis sacrificaret.
 Ita cū ritus totus in occasum iā procliuis pro
 pediemq; interiturus videretur, Frācisc⁹ Xi
 menez archiepiscopus (quē superius cōme
 morauimus) vt erat vir ille feruens admodū
 religionis cultor, priscarūq; ceremoniarū stu
 diosissim⁹, illi⁹ instaurandi curā cogitationē
 q; suscepit. Adhibitisq; viris quotquot extra
 bāt; eius rei peritis; primū libros oēs quib⁹ sa

tra illa continerentur, Gotthicis illos quidē
characteribus cōscriptos, vix paucis quibus
dam sacrificis, eo tempore cognitos: in vulga
ris literaturę formam redigendos, impresso
rijque formis excudendos curauit. Erant ve
ro characteres illi non omnino a latinis nos
tris abhorrētes, sed partim quidem illorum
eadem forma; qua nostri; partim vero quadā
tenus differenti: quos per Gudilam quendā
episcopum genti Gotthorum vna cum fidei
Christianæ rudimentis traditos ferunt: quæ
postea quidem Toletana litera, deinde etiam
Mozarabum dicta est. Libris ergo restitutis
facellum; de quo agitur, elegāti structura cō
didit: inq; eo collegium instituit tredecim sa
cerdotum, quos Mozarabum capellanos ap
pellauit; adiūctis tribus præterea sacrorū mi
nistris. Hoc collegium idoneis prouentibus
ānuis instructum, sub capituli Toletani pa
trocinio constituit. Ipsis porro sacerdotibus
perpetuam horum sacrorum curationē man
dauit, ita vt illis eo ritu quot diebus sacrifi
care, horariasq; preces diurnas nocturnasq;
concinere solēne esset. Ad quos & sex illarū
Mozarabum ecclesiarum sacerdotia (que di

euntur beneficia) pertinere voluit, per ipsos
 quidem pro sacerdotiorum antiquitate; quo
 ties vacua esse contingeret optanda, per archie
 piscopū vero conferenda. Porro ex eo nume
 ro cum deficere sacerdotem contingeret, vti
 alius reliquorum suffragijs sufficeretur, ex
 ijs potissimum candidatis electus, qui sacra
 dotio ecclesie cuiuspiam Mozarabis pre
 ditus esset: quod si extra collegium nemo eius
 modi reperiretur, ex alijs eius ritus peritioris
 bus. Electum instituendi ius penes capitulū
 esse sanxit. Ita sacra illa; quę (vt cætere nimit
 rum res mortalium) senium iam ipsum ferre
 vix poterant, restituta, & ab interitu vindica
 ta sunt. In cuius restitutionis memoriam, cor
 noraphium restitutori in medio sacello hono
 rifice erectum cernitur: impendente de super
 coccineo galero: cardinalitij honoris; quo ille
 preditus fuerat, insigni. Multa preterea alia
 ab hoc pontifice egregia sumptuosaq; ope
 ra extructa videmus. Imprimis gymnasium
 literarium Complutense, vbi liberalium disci
 plinarum studia, potissimum vero sacrarum;
 ignauia temporum apud nos neglecta, susci
 tauit, constitutis amplissimis vectigalibus

annuis in professorum omne genus stipēdia;
inque pauperum scholasticorum alenda so-
dalitia. In quorum sodalitiarum maximi am-
plissimiq; fano illius cadauer marmoreo mo-
numento situm est. Templum præterea in eo-
dem oppido, sanctorum martyrum Iusti &
Pastoris diuorum eius loci tutelarium vetu-
state, ruinisque collapsum a fundamentis res-
fecit atque ampliauit: numerūque in eo aus-
xit sacerdotiarum: que sacerdotia in literatos
viros, quasi studiorum præmia vti perpetuo
conferrentur, instituit. Cœnobium quoque
ibidem condidit religiosarum foeminarum
sancti Ioannis de Pœnitentia, adiuncto gynecæo,
educandis castissime sanctissimeque vir-
ginibus, quibus adultis liberum esset, vel in
ipsam religiosam societatem gratuito transi-
re, vel certa, dotis nomine, accepta pecunia
nuptiis iudulgere; Cœnobiū rursus aliud fo-
eminarū eiusdem & appellationis & instituti
in vrbe Tolerana, cū suo itidem virginū gynecæo
longe amplissimū atque opulētissimū.
Illiescis municipio proxime agrū Toletanū,
monasteriū quoque eiusdem ordinis femina-
rū. Turrilacunę oppido, natali illius solo vi-

rorum monasterium ex diuī Francisci aſſe-
 clis, ex quibus & ipſe fuit. In quibus locis
 omnibus cœnotaphia illius extant, ſacraque
 funebria tum anniuersaria tum quotidiana p
 manium illius expiatione frequentia celebrã-
 tur. Nec vero extruendis modo publicis ope-
 ribus operam dedit; quin varijs quoque ra-
 tionibus ſtuduĩt, de re Chriſtiana deque re-
 publica ſua bene mereri. Nam Sarracenorũ
 Granatenſium multa millia ad fidei cõfeſſio-
 nem adduxit, quos aquis ipſe luſtralibus cõ-
 ſperſos Chriſtiano ritu initiauit. Sacrarum li-
 terarum veteris nouiq; teſtamenti libros He-
 braico, Græco, latinoque ſermone adiectis in-
 terptationib; atq; annotationib;, magna ſua
 impẽſa cõpoſitos, excuſosque primus in lucẽ
 dedit. Hiſpanã rē publicã regia gubernatio-
 ne ſemel atq; iterũ ſuo t̃pore deſtitutã cõpres-
 ſis tumultibus pacatã reddidit, incredibiliq;
 ſeueritate adminiſtrauit. Expeditionem in
 Aphricanos Sarracenos magno exercitu; ma-
 iore aĩo ſuſceptã preſentia ſua pſequut; Ora-
 novrbe (cuius expugnationẽ aĩo deſtinarat)
 in poteſtatẽ redacta, belloq; mira celeritate
 confecto; de hoſtibus trũphauit. Cuiusquidẽ

pictura expeditionis in aduerso facelli huius
pariete conspicitur. Toletanam, Compluten
sem, Turrilacunensemque rempublicam dona
to magno frumenti numero annonę difficul
tatibus perpetuo subleuandis iuuit. Quo
tidianas largitiones in egenos profuse admo
dum exercuit, quos nunc gratuitis frumen
tationibus, nunc veste, nunc pecunia viritim
distributa prosequeretur. Vir prisce seueri
tatis atque sanctimonie, & cuius memorie con
secrande nihil omnino deesse videatur præ
ter etatem.

DE SACELLO SANCTI IOANNIS
Baptiste. Cap. xliii.

Sacellum præterea, quod reuerendissim
us cardinalis Ioannes Tauera huius eccles
iæ præsul sub inuocatione sancti Ioannis Bapti
ste in calce turris excelsioris curauit struendū,
sine prouentu adhuc, et sine ministerijs sacro
rum extat. Vbi ipsum, D. cardinalem sepelis
ri velle, ab aliquibus ferebatur, re vera tamē
non in hoc (de quo agimus) sacello, sed in au
gustissimo potius ad sinistram maximi altaris

ris monumētum sibi fieri (idēq; obtēto regio
 permisso) animo destinarat. Postea vero (vt
 sunt mortaliū ingenia) in hospitali diui Ioan
 nis Baptiste, quod eiusdē illustrissimi archie
 piscopi opera & impensis extra muros hui⁹
 vrbis cœptum, assignatis deinde operi perfici
 endo ac egris pauperibus curandis redditis
 tibus, adhuc etiam magno artificum numero
 operante, ædificatur, cadauer ipsius sepelien
 dum, ibiq; pro eius anime expiatione sacrificia
 celebrāda mādauit. Obijt. 31 die Iulij. āno
 D. 1545. Vallisoleti, vbi in maximo templo
 eius corpus sequestratum est, inde ad dictum
 hospitale transferendum. Hoc autem sacellu
 lum, quod olim capelle regie sacrarium fue
 rat: missis priuatis interdicatorum tempore de
 seruit: quo diuinum officium (vt sacri cano
 nes in cap. Alma mater, desent. excom. lib. 6.
 discernunt) secretius peragatur.

DE SACELLO CRUCIFIXI ALIAS
 D. Teresa de Haro. Cap. xliiij.

Non longius abest sacellū ab illustri D.
 Teresa de Haro in Boreali parte cona

structum prope locum vbi quodam notiorū
regum sacellum fuit, tria continens altaria.
Hæc præclari mulier generis memorabile
charitatis & misericordię opus exercuit; vir
ginibus enim pupillis maritandis, atque ege
nis hominibus nobili genere natis subleuan
dis, perpetuos redditus annuos quadringen
torum nummorum aureorum, quindecim
sestertia constituentium, ex æquo per qua
tuor ex sacerdotibus canonicos distribuens
dos instituit; quorum duo virginum dotib9,
duo vero eleemosynis pauperum præficiun
tur. Quamuis in prima ordinatione elemosy
nam hanc captiuis redimendis proposuerat,
vt ex titulo in eadem edicula inscripto constat.
Qui redditus pro cuiusque locandę fo
mine conditione, dictorū canonicorum sen
tentia, distribuunt. Virgines autē benedictio
nes nuptiales cum sponsis in hoc eodē sacello
ante dotē oblatam accipiunt. Tres præterea
instituit sacerdotes, qui singulis hebdomadi
b9 quinquies per vices rem diuinam facerēt;
& dū horis canonicis in choro adsunt, equa
lē cum alijs cappellanis distributionum quo
tidianarum portionē capiunt. In missis vero

celebrandis hic est seruandus ordo: die Veneris de cruce cum passione, die sabbati de virgine Maria, reliquis diebus pro defunctis: nisi festi fuerint, de quibus tunc missa est celebranda, pro dicte dominæ Teresæ de Haro & Didaci Lupi de Padilla coniugū suorūq; defunctorum expiationibus. Si vero sacellani aliquo morbo impediti predicta sacrificia deo exhibere nequiuerint: dimidiū ac si exhibuissent mercedis accepturi sūt. Voluit item; vt ædituus huius sacelli cunctis diuinam ibi rem facere cupientibus omnia sacro cultui necessaria gratuito præberet.

DE ARA DEL ANTIGVA VVLGO
appellata. Cap. xlv.

INde gloriosissimæ virginis Marię ara se offert, del antigua vulgo appellata, eo quod vetusta quedam virginea effigies, que olim (vt fertur) i profundo putei prope ipam aram magno operti lapide reperta fuit: supra eam sita est, quod aliunde euenisse credi non decet / quam ab illa exitiali Hispaniæ calamitate; qua sanctorum simulachra;

cum minime Christiani alio deportare potuis-
sent, ne a Barbaris irriderentur, abditissimis
in locis ingenti mœrore reposuerunt. Id quod
a nostratibus sacrarum literarum peritis ad
exemplum Hebreorum factum videtur: nam
vt in lib. 2. Machabeorum scriptum est cap. 1.
cum Hebrei captiui in Persidam traherentur,
sacerdotes, qui tunc cultores dei erant, accep-
tum ignem de altari occulte absconderunt;
in valle, vbi erat puteus altus & siccus. Prisi-
ca tamen tranquillitate Christiane religioni
restituta, multa ex illis patuerunt, quæ pro-
inde maiori quadam deuotione colebantur.
Cuius plane rei causa effigies hæc virginis ve-
tustissima apud nos in mira est veneratione.
Eademque de causa plures, non modo ciues
Toletani, sed etiam alij ex diuersis prouinciæ
partibus crebra sacrificia, in ea celebranda mā-
darunt: quod quidem hucusq; identidem effi-
citur. Et ne hominum viuentium seu defun-
ctorum, qui missas ibi voluerunt suis impen-
sis celebrari, deuotio fraudaretur, diuinis illis
rebus portionarius ecclesie, vt veram haberet
rationem, ex capituli decreto prefectus est
qui numerum eleemosynarum & missarum
supputationem

supputationē visitatorib⁹ q̄ expeditā ānuā
 tim reddere teneretur. Numerus autem sacri
 ficiōrum, quę quotānis ibidem recitāda sunt
 quinq; circiter milliū est. Quo fit, vt vicina,
 quę sunt circum altaria ad tot missarū copiā
 soluendarum, quum in hac sacra ara adim
 pleri non possint, requirantur. Quapropter
 nostrates exteriq; vndecunq; venerint sacra
 dotes, sacro in hoc templo rem diuinam, si lu
 bet, mercede accepta celebrare valent. In eo
 dem altari tres alię missæ Guterrij Cardenē
 sis institutione comendatarij maximi quon
 dam militię, Spathę prouintiæ Legionensis
 in hebdomāda recitantur, cuius vxorisque
 ei⁹ statuæ marmoreæ ad pedes virginis ad
 sunt, ipse filium, ipsa filiam, quasi virgini
 offerentes.

*sermo
 mille m
 sap —*

DE SACELLO BAPTISMATIS

Cap. xlvj.

A Ngusta baptisterij edicula p̄xima est,
 in qua residet dictus portionarius missa
 rum rationem habens. Ideo autem dicitur
 baptisterij, quia infantuli in sacro fōre ex gre

o

fusili subtilibus cælaturis conflato eiusdēq;
metali operculo munito ibidem abluuntur.

At non ita frequentabatur olim hæc spiritua
lis ablutio, cum bis duntaxat in anno, in pas
chate scilicet & in aduentu spiritus sancti fie
ret, vt in capitulo. Duo tempora, & in capitu
lo de catechuminis, de cōsecratione distin. 4.
cuius verba sunt. De catechuminis baptizā
dis id decretum est, vt in paschali festiuitate
vel pentecoste veniant ad baptizandum, cæ
teris solennitatibus infirmi tantum debent
baptizari. In cuius memoriā nunc clerus To
letanus Sabbato, quod in albis dicitur dictū
fontem baptismalem adit concinens; Isti sunt
agni nouelli, qui annuntiarūt alleluia, modo
veniunt ad fontes, repleti sunt claritate allelu
ia, in conspectu agni amicti stolis albis; et pal
mæ in manibus eorum. ¶ Insuper & feria
quarta ante dominicā de Passione alia anti
quitas obseruatur vt congregatis infantibus
in ecclia cum candelis accēsis diaconus quas
tuor euangeliorum principia decantet scili
cet Mathei capite octauo. Lucę cap. 11. Mar
ci capite. 7. Ioannis cap. 9. & statim puelli
abeunt. Quę omnia tempore catechuminoꝝ

unus

theu
nem

nota
hoc

rum solebant fieri, nostra vero tempestate,
cum nullus sit catechuminus, in typum tan-
tum ne antiquitas hæc pereat, obseruantur.

Et quia posset etiam dubitari, qui dicantur
catechumini, sunt illi qui rebus euangelicis
nuper instructi et nondum baptizati, missam
catechuminum dictam, que est ab introi-
tu vsque ad offertorium audiebant: amplius
autem illis non licebat interesse. *missa*
Catecum
noy
Immo dia-
conus alta voce clamabat catechumini exe-
ant foras, propterea quia nondum sacro
baptismate regenerati, nec membra eccle-
siæ erant; ita refert. D. cardinalis de Turre
cremata in cap. Iacobus de consecra distinc.
1. Postmodum tamen ecclesia diuino affla-
ta spiritu infantes ad octauum diem nati-
uitatis suæ aqua regenerationis baptiza-
ri consuevit, Christi exemplo Luce capis-
te. 2. idque etiam vt pericula fane multa euis-
tarentur.

DE SACELLO SANCTAE MARIAE
de pietate. Cap. xlvij.

Nec silentio dignum apparet Alphonsi
Martinez thesaurarii & canonici To-
letani sacellum appellationem virginis Mar-
rie de pietate obtinens, quod licet angustum
sit pulchrum tamen & elegans vtrinque patu-
lū videre est; ad claustrum albario opere mul-
tiformi breuibus cancellis ferreis superposi-
tis munitur; ad faciem ecclesie albario itidem
opere clauditur elegantissimis apicibus, quibus
paruule ianue subsunt ferree. Habet ista
capella vnicam aram ad solis ortum erectam
insuper tabulis pictis sculptisque imaginibus
ornatam apprime, quarum mediabeatissima
virgo Iesum seruatores nostrum a cruce de-
positum gremio suo continet. Est etiam sacra-
riolum; quo aliqua sacelli ornamenta reponū-
tur: tria preterea dolia ad aquam in festis assum-
ptionis & natiuitatis sanctissime virginis ad-
seruandum, qua omnium agricolarum et cui-
uscunque conditionis hominum tam agrum
Toletanum quam extra incolentium sitis sedat,
quorum maxima his diebus ad pernoctandum
in hoc templum concurrit multitudo. Dicitur
autem Alphonsus Martinez huius sacelli fun-
dator ædituo atque sacellano mercedem insti-

tuit; vt hic tres in hebdomada pro fundatoris
 anima recitaret missas, ille vero facellano &
 omnibus sacrificis ibi pro deuotione celebra-
 turis cultui diuino necessaria ministraret. Et
 ne curiosū lectorē pia hui⁹ nobilis viri opera
 lateant, hoc epitaphio, quod pariete occiden-
 tali eiusdem facelli in saxo literis deauratis in-
 scriptum inueni, optime poterit agnoscere.
 Aqui yazen enterrados padre y madre de Alfon-
 so Martinez thesorero, y canonigo, y obrero que
 fue de esta sancta yglesia, el qual hizo esta capilla
 a su costa y mission: y la ordeno con licencia del ca-
 bildo; y esta en medio enterrado; el qual ordeno e
 fundo al seruicio de dios y dela virgen sancta Ma-
 ria el monesterio de Monte syon, dela orden de
 sant Bernardo; y compro todo el sitio en que esta
 assentado desde el camino que va a corral ruuio;
 hasta el camino que va a peña ventosa, e la viña
 donde nasce el agua, e la sierra; el qual monaste-
 rio comenco a fundar el dia de sancta Ines; del
 año de mil e trezientos y veynte y siete: fallecio
 año de mil. cccc. e leian veynte y cinco de junio; su
 alma sea en parayso nuestro señor aya misericor-
 dia della.

mones-
 terio de Monte syon
 fundado
 año
 1327

EDE PAROCHIA SANCTI PETRI,
Cap. xlviii.

Sacellorum, quę in circuitu ecclesię iuxta
parietes situantur, vltimum occurrit diui
Petri parochiali iure decoratum. Quod, D.
Sanctius de Rojas egregius p̄sul Toleta-
n̄⁹ erexit, & sacrosanctam eucharistiam, quę
olim in sacello diui Petri veteris nuncupato
custodiri solebat, huc transtulit. illudque se-
ptem lapideis ascendimus gradibus. Inq̄ su-
perno limine mirifico lapicidarum opere cō-
fecto effigies visitur marmorea diui Petri in
cathedra sedentis. Sub cuius pedibus statuę
pectoribus tenus, D. Sanctij de Rojas archie-
p̄sopi, dignitatumque (hoc est qui primas
partes post p̄sulem in choro obtinent) pe-
ne in gyrum p̄sulem comitantium sunt scul-
ptę. Ab eo vero loco, vbi dignitates desin-
nunt, carmina hęc supremum gradum con-
tingentia scripta sunt, probos dicti antistitis
mores vitamq̄ laudabilem referentia.
*Hic iacet in sacra, suaq̄ rutilante capella,
Conditus in tumba primatum gloria fulua;*

Sanctius ecclesie huic archiepiscopus alta,
 Hesperiae primas, multum ac famosus in orbe,
 De Rojas heros generoso in sanguine magnus,
 Pollens ingenio, sollers, reuerendus in aeuo,
 In mauros rigidus, animosus, ac ferendis
 Consilijs pulchra quaedam perfulgida stella,
 Acceptus regi Castellae valde Ioanni,
 Tum quia tam fide ipsi seruire coronae
 Illustri semper nimium pro posse studebat,
 Tum quia vivebat (vt pastor) prorsus ab omni
 Crimine longinquus cuiuslibet criminis atri,
 Praesertim caste, mite, omni ac tempore honeste,
 Militibus placidus, ipsis sine fine benignus,
 Ac clero gratus, cuius deuotio tanta
 Obssequiumqz dei fuit, ac eleemosyna in arctis
 Carceribus positis, viduis, necnon egenis,
 Atqz monasterijs sacris, mæstisue pupillis
 Nobilitate sua, sua sic laudandaqz vita,
 Quod magis gratus, q̄ nec par tempore ullo,
 Fulsit in Hispania penitus regione tiara.
 Pergit ad excelsa primatis tam ardua mitra,
 Mille quadringentis vndenis protinus annis,
 Bis simul adiunctis, decimo sed mense supremo
 Octo ter ac deni residebant transtra diei.

o iij

Ostium vero ipsius sacelli clatris ingentibus obturatur ferreis. E regione cuius cōspicimus altare maximum ad septētrionem, vbi sacrosanctum Christi corp⁹ perpetuo custoditur, desup tabulis absolutissimo penicillo depictis ornatum, atq; a pavimento quinque gradibus sublimius tessellis vndiq; adoperatis. Prope admodum adiacet dicti domini Sāctij de Rojas marmorea imago exactissime excisa, viuidisq; coloribus deliniata, super lapideum monumentū imposita: quę plerūq; ligneo tegumento ferreis filis contexto coriaceo velamine (quod vulgo guadamecil appellant) superstrato obtegitur. Inter sepulchrum & altare candela cerea ab archiepiscopo domino Ioanne patriarcha (vt aiunt) relicta noctu diuq; iugiter ardet. Iuxta altare hoc, multis sacre pagine historijs ornatū capellani stationem (quam dicunt chorum) cancellis ferreis a populo diuisā sibi prescribere. Quibus dictus dominus Sanctius de Rojas sex duntaxat capellanis quinquies per hebdomadē singulatim rem diuinam facturis prouentum reliquit. Crescentibus vero deinde redditib⁹ annui cēsus capitulum (ad

N.
Candela
cerea
reliqua

quod pertinet huius capellæ administratio) numerum ad viginti sacerdotes auxit, eisq; canonicus preponitur. In quorum numero alter duorum rectorum curam parochie gerentium habetur. Nam cum vnicus esset huius parochie rector, reuerendissimus cardinalis P. G. M. alium constituit. Hi igitur sacellani quotidie, præter dictas missas, communem aliam diei ad secundum cymbali tactum de prima dictum pro fundatoris anima omnes vna tenentur decantare. Officiūq; defunctorum itidem ad secundam vesperorum pulsationem dicturi conueniunt. At cum aliquod occurrit diuorum festum; quibus sacella aut oratoria pilis basilicę adherentia dicata sunt, in cuius festi laudem omnis cętus beneficiorum decantatis in choro vespertinis horis suo ordine eius sacellum seu oratorium preces ex more soluturi ad eū, facta cōmemoratione, suscepti statim in illorum locum huius diui Petri basilicę capellani in sacello vel oratorio illo vespertinas eiusdem festiuitatis horas, ac sequenti die missam cum concione sollempniter celebrare eiusdem presulis institutione tenentur. Ad dextram arę precipuę po

sticum adest, quo sacrarium huius parochie
adimus. Vbi duodecim capsę iuxta parietem
septentrionalem positę ornamenta omnia
custodiunt, alięque duę preter has habentur
quarum prima ad vasa sacra sacelli:
altera item ad cereos confraternitatis sacra-
menti aſſeruandos destinatur. Præterea ad
parietem meridionalem duę alię sunt capsę
libros ad sacramenta conferenda aliaque ad
eorum ministerium necessaria: reddituum in-
super & possessionum parochie & sacelli chi-
rographa continentes. Sunt etiam hic plutei
qui libros per totum annum officijs diuinis
inſeruientes ſuſtinent. His adiacet altare eni-
gro marmore ſtructurum vbi tempore interdi-
cti diuinum peragitur officium. Continuo ſe-
quuntur coclides ſcale, quibus duas cellas
custodi ſacelli destinatas ascendimus: que lu-
cent pulchris vitreis ſtēmate domini Sanctij
de Rojas inſignitis. Extra chorum a lateribus
sub parietum arcubus alia duo collo-
cantur altaria, ad quoduis eorum tribus aſ-
cendimus gradibus. Dextrum Marię vir-
gini dicatum Petrus Alſonſus abbas ſan-

Sti Vincentij extruxit : in quo instituit ca-
 pellaniam trium in hebdomade missarum,
 ædituoque redditum , necnon vasa plurima
 argentea huius sacelli ministerio reliquit.
 Sinistrum vero diuo Nicolao sacrum Guns-
 disaluus Sanctius de Madrigal archidia-
 conus Oretanus / Toleti canonicus , regis
 consiliarius erexit . Huius lapidea effigies
 prope hoc altare prominet in orientali pa-
 riete . In occidentali autem non longius ab
 altari post cellulam , vbi minutę res asser-
 uantur / recondita est arca varijs circun-
 quaque variata coloribus , in quam eleemo-
 syna ad emendum cęram sanctissimi sacra-
 menti confertur / quę ferreis cuspidibus
 munitur / vt latrunculos abigat . Herent præ-
 terea huic parieti duo plutei ferrei , qui sin-
 gula breuiaria membranæ ecclesiastica suis
 catenulis innixa (ne ab aliquo surripiant)
 sustinent . Hisque clerici mercenarij ho-
 ras canonicas persoluunt / ne librorum pe-
 nuria tam sanctum opus omittatur . De-
 nique iuxta valvas præcipuas huius paro-
 chiæ alię sunt scale / quibus organa super

numq̄ chorum, his valuis super impositum
petimus, in quo diebus tantum solēnibus de
cantantur diuina.

DE CAPELLIS, CHORVM BENEFI
ciariorum circūstantibus: ac primo de sacello
sanctæ Mariæ Magdalena. Cap. xlix.

HActenus recēsuimus sacella intra eccle
siam parietibus inherētia, nūc vero ad
ea quę in ambitu chori beneficiariorum loca
ta sunt: regrediamur. In exteriorē igitur eius
parte ad meridiem est edicula beate Mariæ
Magdalene contra diui Christophori imagi
nem. Vbi pro anima reuerendissimi, D. Ro
derici Toletani archiepiscopi quinq̄ missarū
solēnia singulis hebdomadibus peraguntur.
Quoniam vero frequenter hoc in opere de
illustrissimo, D. Roderico Toletano antistite
bo, me mentionem facimus; æquum quidem
erit, omissis alijs, quę eum virum satis com
mendant & extollunt: vel illud vnum enarra
re: quod omnibus (ni fallor) maximū ac pul
cherrimum facinus videbitur. D. videlicet.
Rodericum summo ingenio prædictum, do

Arina ac variorū idiomatū peritia insignem
 in concilio Lateranensi; cui Inocentius tertius
 pontifex p̄fuit, cōgregatis omnium ferme
 ecclesiarum p̄sulibus, infinito deinde dissimilium
 gētium numero, orationem habuisse in qua (ne quempiam eius verba laterēt) sex
 idiomatibus (hoc est Romano, Teutonico,
 Gallico, Anglico, Nauarriensi; & Hispano
 vsus fuit. Huius rei testimonium mihi p̄stāt
 multi viri docti, & postremo codex quidam
 vetustus ex diuersis antiquorum patrum
 voluminibus, atq; priuilegijs compositus,
 cui titulus est, de primatu nobilitate ac domi
 nio ecclesiæ Toletanæ, eadem verba, quę in
 ipso volumine habentur, quoniam scitu quis
 dem digna hic subtexenda decreui.

¶ Anno. D. 1215. mense Nouembris celebra
 ta est sancta & vniuersalis synodus Romę in
 ecclesia sancti saluatoris, quę Cōstantina vo
 catur, p̄sidente. D. Inocentio papa. iij. pon
 tificatus eius anno. 18. in qua fuerunt patriar
 chę duo Constantinopolitanus & Hierosoli
 mitanus. Antiochensis autem patriarcha gra
 ui langore detentus venire nō potuit, sed mi
 sit pro se vicarium Antaroden, episcopū, Ale

oro en
 G. Lengua
 vasque?

170
xandrinus vero patriarcha sub dominio sar-
racenorum constitutus similiter venire non
potuit, sed misit vicarium suum Petrum dia-
conum germanum suum. Fuerunt autem in
eodem concilio primates & archiepiscopi nu-
mero. 71. episcopi vero. 412. De abbatibus; &
alijs religiosis personis, & decanis, & prioribus,
prepositis, archidiaconis, & alijs clericis
secularibus, & procuratoribus principū
conciliorum, & comunitatū de diuersis mun-
di partibus congregatis non fuit numerus.
Et in hac generali synodo Rodericus archie-
piscopus Toletanus & Hispaniarum primas
de licentia pontificis proposuit verbum dei;
incipiens & finiens in Latino sermone. sed
quia de diuersis mundi partibus tam clerici
quam laici ibidem conuenerant, vt omnibus
satisfaceret, suas in predicando pausationes
& interpolationes faciendo easdem autorita-
tes & rationes propositas in latino expos-
suit laicis & illiteratis in linguagijs maternis,
videlicet Romanorum, Teutonicorum, Frā-
corum, Anglorum, Nauarrorum, & Hispa-
norum. Huiusmodi autem predicationis ex-
positio placuit in conspectu omnium; non so-

lum subtile, sed potius admirabile reputan-
tes, cum a tempore apostolorum vix credes-
retur, seu ab aliquo audiretur, vel scriptum
reperitum fuisset, aliquem alicubi sub tot mo-
dis idiomatum seu linguarum in vno & eos-
dem sermone verbum domini predicando ta-
liter exposuisse.

**DE SACELLO BEATAE ELISA-
beth, de Vngaria. Cap. I.**

VLterius vero sanctę Elisabeth de Vnga-
ria sacellum e vestibulo capituli huius al-
me ecclesię huc translātū inuenitur. Vbi Ioā-
nis Alphonsi institutione singulis hebdoma-
dis quinquies res diuina occurrentis diei reci-
tatur.

**DE SACELLO SANCTAE CATHA-
rinae. Cap. Ij.**

LVcas delas peñas canonicus Toletan⁹ i
honorē sc̄te Catharinę cōdidit sacellū e
vestigio sequens; stipēdiūq; sacellano. p̄ trib⁹
i quibet hebdomada missis reliqt feria secūda

pro defunctis, feria quarta de trinitate: die ve-
ro sabbati de beata Maria, in eodē itē sacello
tres alię missę p̄ anima doctoris Ioānis Mar-
tini de Herrera Toletani canonici dicuntur,
quibus vnus edituus inferuit.

CDE ARA DIVAE MARIAE QVAE
Hispanæ del estrella dicitur. Cap. liij.

DEinde Fernandi Perez de Ayala cano-
nici Toletani liberalitate fūdata est edi-
cula in memoriam Marię virginis, quæ del
estrella vulgariter dicitur: quōdam del pilar,
eo quod ibi fons factitius exquadā pila olim
fluebat, vbi populus præcipuis festiuitatibus
hinc inde magna deuotione in hanc sacrā ba-
silicam veniens, bibere solitus erat. In sacello
hoc tria in hebdomada dicti Ferdinandi im-
pendiis sacra persoluuntur. Primum pro de-
functis, secundum de angelis. Vltimū de san-
cta Maria. Hic præterea dominus Fernāndus
de Illescas Cantor ac Toletanus canonicus
rem diuinam singulis diebus per duos sacel-
lanos alternatim fieri iussit.

ante
antiqua

Illescas

DE ALTARI DEPOSITIONIS

sanctissimi corporis Iesu a cruce. Cap. liij.

Proxima est edicula pietate & splendor
re decorata, a Nicolao Ortiz canonico
Toletan, erecta a Roderico vero Ortiz eius
nepote, eiusdemq; templi canonico reditu in
stituto. Vbi eximium opus Nichodemi et Io
sephi ab Arimatia, q; Iesum a cruce deposue
runt, sculptis mirifice eorum imaginibus ex
cisum recolitur. In hac ara eiusdem Roderi
ci sumptibus duo sunt instituti sacerdotes cū
reditimo, qui alternis hebdomadis ibi pro
fundatorū manibus rē sacrā soluere tenent.

DE SACELLO DIVI MICHAELIS.

Cap. liij.

TRia proxima sacella nominata sunt i ter
go chori contra ianuam; que dicitur del
Perdon. In sinistra vero parte ad septentrio
nē fundata est edicula sancti Michaelis, vbi
quatuor qualibet hebdomade missarum sa
crificia pro aīa Petri Nuññ portionarij Tole
tani celebrare, interesseq; officijs in choro ca

p

pellanus tenetur. Hic etiam Didacus Perez
presbyterum cum ædituo, qui centum quin-
quaginta sex missas annuatim celebraret, præ-
posuit.

DE SACELLO BEATI PETRI OXO-
mensis. Cap. lv.

Succedit deinde ædicula sancti Petri epis-
copi Oxomensis e regione parochiæ diui
Petri posita, in qua due sunt institute capella-
niæ: alteram Didacus Rodericus de Ouiedo
portionarius Toletanus cū officio cētū quin-
quaginta sex missarum singulis annis, alter-
am vero quidam Sanctius fernandez por-
tionarius etiam cum cura duarū missarum in
hebdomada instituit.

DE AEDICVLA QVAE DOMINI
cū sepulchri dicitur. Cap. lvj.

NEmpe ex ijs, quæ passim per ecclesiam
visunt; nihil augusti9 videtur esse cōve-

nerabilis seruatoris nostri sepulchri memo-
 ria: quæ in subterranea ædicula sub altari ma-
 iori structa; quatuor validissimis colūnis sus-
 fulta colitur. Vbi olim erant regum veterum
 cadauera, quæ nunc ad latera eiusdem maxia-
 mi altaris (vt diximus) sita sunt. In hoc sacro
 loco duæ sunt aræ: altera diuo Iuliano, altera
 vero sancto Sebastiano sacræ. In hac tres ca-
 pellanias Rodericus Tenorius; Egidius de
 Rojas; Ioannes cognomento duque de Stra-
 da canonici Toletani mandarūt, primus qua-
 ter in hebdomada celebrari missã instituit, se-
 cūdus ter, itidem & tertius: quorum quilibet
 suum sacellanum præfecit. Egidius vero ad-
 huc ædituum adiunxit. Sunt hic etiam duo
 armariola ad asseruandum vestimenta & om-
 nia diuini cultus ministerio necessaria. In cō-
 finio igitur prædictarum ararum medium est
 dominicum sepulchrum accuratissime excia-
 sum clatriscq; ferreis septum. Est præterea
 alius editimus sepulchro destinatus: q; oibus
 chori sacrificis pro deuotione celebraturis or-
 namenta cū alijs diuinę rei faciēde necessarijs
 præstat. Binis in hunc specum descendimus

... n.
 entu
 angyu
 lot 22

detalau

scalis; alteris ad meridiē, ad septētrionem alte-
ris spectātibus septione ferrea munitis. His
septentrionalibus si quis fuerit egressus in ex-
teriori parte chori, contra sacrarij ostium, in-
ueniet altare marmoreum a Petro Gundisal-
uo Mendocio erectum, in quo tres missę sin-
gulis diebus eiusdem institutione soluuntur.
Quod patet ex titulo supra hanc aram inscri-
pto his verbis. Illustris Petri cardinalis, patriar-
chæ Alexandrini, Toletaniq; Archiepiscopi cele-
bris institutio: pięq; deuotionis memoria, sæculis
perpetuis futura, ter quotidie missarū solennia sol-
uentur sub lucem prima, ad tertiam altera, in no-
naq; tertia. Hic magnificentissimus archipre-
sul inter alia pietatis opera, dotauit oēs missa-
sas quę in choro præcipue basilicæ celebran-
tur & completorij quadragesimalis præmiū
auxit, vt beneficiarj deuotione aut præmio
allecti illis adessent.

DE AEDICVLA VIRGINIS MATRIS
descensionis sacra & oratorijs huius ecclesie pilis
adherentibus. Cap. lvij.

Quis autē plurimas sanctorum deauratas imagines pilis fere omnibus affixas enarrabit; quibus sua quondam adiacebant altaria. Quę cum eis deambulantium turba debitam reuerētiam non exhiberet, & ne eorum multitudine ecclesia impediret, penitus amota sunt relictis modo imaginibus binas circiter vlnas a pavimento altioribus, ne eius rei saltem memoria periret.

Dignum tamen fuit, vt altare descēſioni virginis dicatum, iuxta quod sedit ipsamet dei genetrix non sūmoueretur. Quod desuper ornatū schemate ex limpidissimo alabaſtro exciso, exprimente virginem Mariam induentem suum sacra veste Alfonso, intrātes portam cymbalorum; si ora ad Aquilonem vertant, e iaspide confectum videbunt intra exiguam ediculam tertię pilę adherentem, ab utroq; latere cancellatam clausamq; valuis ferreis meridiem versus positis. Quę licet angusta, structura tamen augustissima. Eius namq; testudinem cęruleo colore deliniatam; stellisq; plurimis fulgentem quatuor porphiriticę sustinent colūne. Illamq; pulchriorem reddit turricula pinnis elegantibus circunda

ta in sublime tendēs instar pyramidis, supra
eam mira venustate elaborata: cuius acrote-
rium tenet imago quædam lapidea, subtus si-
nistrum cornu altaris asseruatur saxum retis-
culo ferreo munitum exterius; in quo steterūt
beatissimę Marię virginis pedes, super quod
huiusmodi metrum petra sculptum legitur.

¶ Quando la reyna del cielo

Puso los pies en el suelo,

En esta piedra los puso,

De besarla tened uso:

Para mas vuestro consuelo.

*m lo tempo
si que wa
rope de
memoria de
nigui yia
de memo
ia de otada
na Copara
plata
namielot
lebraun
ella de cor
naw.*
Quare ciues Toletani magna deuotione las-
pidem hunc, utpote scabellum sacris Marię
virginis tactum pedibus, deosculantur. In
hoc altari celebratur quotidie missa per reue-
rendissimum Alphonsum de Fonseca archie-
piscopum Toletanum instituta, deputatis ad-
id duobus capellanis hebdomadari celebran-
tibus; idq; post peractum missę maioris offi-
cium. In festi huius sanctissime descensionis
vigilia beneficiarij chori cum solēni pompa
aram hanc adeunt, iuxtaquam cum commes-
moratione vespertini psalmi finiuntur. Quis-
bus peractis ex institutione Alfonsi Sanctij

huius ecclesie portionarij, sacellani chori vesperos & sequenti die missam, quo Toletana ecclesia dictum miraculum recolit, stipendio consignato solenniter decantant.

DE EDUCATIONE INFANTIVM
expositorum. Cap. lviii.

DEinde pile parochie diui Petri e regione positæ adheret ingens instar cunarū lapis, vbi infantes paterno relegato pietatis officio publicę misericordie ob pudorem seruandum furtim exponuntur. Educanturque expensis hospitalis sanctę crucis ab illustrissimo cardinale. P. G. Mendozio in hac vrbe conditi annis singulis quadringenti et amplius infantes. Sed non satis tot infantium multitudinem hospitali sustentare valente, in eorum educationis subsidium & piam subuentionē tria millia argentorum vel regalium numorum ex æquo ab archiepiscopo ecclesie, & fabricę prouentu, & capitulo quouis anno offerunt. Pueris autem puellisque necessaria tribuuntur / donec ab aliquibus pijs hominibus adoptantur / aut ad seruiendum,

quisque prout obuenit, eliguntur; certam de-
mum mercedem ab ipsis suscepturi. Op⁹ hoc
infantię huiusmodi alende omni sane cōmen-
datione dignum a Francisco Ortiz canonico
Toletano in hospitali; quod ipse curadis
amētibus seu insanis hominibus construxit,
primo coeptum est. Quod postea a prædicto
cardinale. P. G. M. crescente pro hominum
malitia expositorum numero, adeo vt non-
nunq̃ quingentos fere lactari contingat, aus-
cta vectigalium quantitate illuc, vbi nūc est;
fuit translatum. Nutrices vero in festo natas-
lis beatę Marię eo ordine, quo in supplicatio-
nibus fieri consuevit, præeunte cruce et ve-
xillis insignia illustrissimi cardinalis indicant-
ibus, a prædicto hospitali ad sanctissimum
vsq̃ templum veniunt, quælibet alumnum
suum cęruleo alboq̃ indumēto vestitum bai-
iulans. Dicitur autem Franciscus Ortiz in in-
fantium alendorum locum tredecim senes, q̃
e secūda fortuna in egestatem incidissent; suf-
ficiendos instituit.

C DE CLAVSTRI DESCRIPTIONE
vsq̃ ad. D. P. Tenorij sacellum. Cap. lix.

Ventum est ad vltimam partē operis nō
 minus difficilem, vbi de connexis eccle-
 się aliqua debent explicari. Claustrum impri-
 mis adeo amplū, magnificum, sublime; atq;
 superbum est: totq; rerum pictarum varia-
 te nitescit: vt hoc vnum per se ecclesię nostrę
 membrum cum aliarum vrbium templis de
 magnitudine & elegancia possit contendere.
 Non longe a tibicine saxum expositorum in-
 fantium continente illius patet aditus præci-
 puus capelle diui Petri contiguus: per quem
 si quis intrauerit, statim ad sinistram videbit
 ingētes quasdā cumeras ligneas; vbi panis co-
 ctus singulis diebus pauperibus per vnum
 canonicorum distribuendus asseruat. Hanc
 quidē eleemosynam; hoc est sexcētas tesseras
 frumentarias (que vulgo dicuntur hanegas)
 prælatus fabrica & capitulum equalibus por-
 tionibus conferunt, habent enim mensas dis-
 cretas, quod iure nō improbarur: vt in. c. edo-
 ceri de rescrip. Ad dextram vero gymnasiū
 se offert cathedraq; ibi sacre pagine: dotata
 (proh dolor) & deserta (rare enim lectiones
 leguntur cum quotidie essent legende) & in
 eo gymnasio scale sunt, quibus itur in biblio

thecam vetustam quidem, sed vtilem copiosamque, cui affideret custos stipendiarius; qui eius ostia claudit & aperit volentibus libros euoluere: eidemque cura est mundandi aulam ac puluerem librorum excutiendi. Continuo est officina, vbi multa instrumenta seruitio ecclesiae & representationibus actuum, qui festis solennioribus fiunt, reponuntur. Inter quam & cappellam subsequenter quoties gradus magistristerij literarij per scholasticum conferendi sunt (is enim est qui academiam Toletanam moderatur) tabulata quaedam extruuntur omni ornamento & splendore referta, atque illic de more conuenitur, & studiorum labores & vigiliae premijs dignissime cohonestantur.

DE SACELLO. D. PETRI THENORij Toletani antistitis & eius praecclaris operibus. Cap. lx.

Domini Petri Thenorij archiepi Toletani monumenta quis maxima admiratione non prosequatur? Ipse enim sumptuosum hoc claustrum aedificauit, iecitque pri-

mum lapidem pridie assumptionis candidissi-
 me virginis anno domini. 1389 ibique sacellum *domus*
 quod quinque albo nigroque lapide structis *oro fer*
 gradibus ascendimus, eleganter struxit; con- *ru -*
 tra dictam claustrum ianuam aditum habens cla- *13. 8. 9*
 tris quidem ferreis necnon ligneis valuis obtu-
 ratum. Omnes eius parietes interius sancto-
 rum historijs animisque ethnicorum tarthareis
 flammis ardentium vndique depicti sunt.
 Sacellum hoc tria ad orientem posita conti-
 net altaria: sacrariumque vbi omnia eius or-
 namenta cum alijs ad diuinum cultum facien-
 tibus custodiuntur. Dicitur archiepiscopus
 septem capellanos idoneis redditibus insti-
 tuit, quibus singulis quatuor missas vna-
 quaque hebdomada celebrandas adiunxit,
 praeter comunem aliam, que ab vno ex sa-
 crificis, alijs ad secundum sonum cymba-
 li de prima congregatis officiumque canen-
 tibus quotdiebus celebratur. Vespere autem
 secundo campanae vespertinae pulsatu ad ho-
 rarias preces defunctorum omnes conueniunt.
 Cuius institutionis patronatum capitulum obti-
 nere voluit. Cumque redditus ab ipso assi-
 gnati indies augerentur; decreto patronorum

eisdem ex prouentibus additi sunt alij nouē
facellani totidem oberati sacrificijs. Sancis-
tumque est insuper; vt quouis anno vnus ex
canonicis presbiter in vniuersis administran-
dis præcipui gerat vices facellani. Fundato-
ris vero corpus sepulchro sub marmoreo/
eiusdemq; statua super effigiata mediam ca-
pellæ partem occupat. Iuxta quod paulo hu-
milis est alterum monumentū episcopi Pla-
centini Vincentij arias de Balboa dicti, optis-
mi & religiosi viri, eiusdē archiepiscopi quō-
dam capellani. **A**lia sane plurima hic magnifi-
centissimus archipresul celebria pulchraque
opera effecit; quæ scitu vt pote dignissima; vt
in exemplaribus ecclesiæ annotatum repe-
ri, huic opusculo adnectere visum est. **I**ple
enim in Tago fluuio, qui Toletum ferme am-
bit, pontem diui Martini appellatum, antea
exiguū nimis & angustum, vbi multi discrimi-
mina vite patiebantur, altum munitumque
(vt cernere est) edificauit. **C**astellum præter-
rea sancti Seruandi nominis trans pontem de
Alcantara situm pro huius vrbis defensio-
ne ac munitione pene dirutū refarciuit. **C**œs-
nobiū ordinis diui Hieronymi in oppido

Grat de
p. 20
no. 10
ab. 10
F.
ante de
omn.
allo de
serba.

de Talauera condidit. Oppidum quoque de Villafranca a primordijs fundauit, ibique ecclesiam sex sacerdotum assignatis vectigalibus struxit. Atque hospitale duorum impluuiorum, quorum alterum feminarum, alterum virorum est. Omnesque aduenas pauperes ac peregrinos vnus duntaxat diei naturalis spacium comorari, ac eisdem alio profecturis ex prefecti hospitalis sententia viaticum erogari iussit. Pontem rursus iuxta dictum municipium erexit geminis turribus validissimisque munitum, ab ipso quidem autore archiepiscopalem nuncupatum, a quo oppidum etiam ipsum pars Archiepiscopi appellatur. Porro tria castra ecclesie Toletane scilicet Canales, Alhamin, Almonazir, que iussu regis, D. Petri diruta fuerunt, instaurauit. Nec vero his tantum acquieuit, quin castellum etiam munitissimum iuxta oppidum, quod Alcala regia nuncupatur, in confinibus regni Granate struxit: ut illud captiui Christiani qui manus Sarracenorum euasissent, in protectione suffugiumque haberent. Inque sublimi eius turri mirande magnitudinis olei lampadem collocauit, cuius lux et splendor, tres circiter leucas

.i. lapu
del area
p u

tres
Castilla
Canales
vallam
Almon
3 id.
Castilla
de alba
larea

not

fulgebat, ne illuc confugientes dispendium
vllum erroremve paterentur. Vir profecto
sanctissimus, & qui vite huius dubie illece-
bras contemnens, ad perpetuam se toto ani-
mo parare videretur. Cæterum hisce paucis
ex ijs, que ille inclyte gessit, prelibatis, ad in-
ceptum nostrum reuertamur. Hic ergo absol-
uitur facellorum numerus, nam prout nobis
institutum fuit, ab erario sacro exordium sum-
mere, ac deinceps per gyrum procedere; ad
hanc partem tandem deuentum est; qua nimirum
facella clauduntur; vbi mihi gratulari li-
bet; quod quemadmodum in prælijs contingit,
vt extremi quicque in fine collocentur; ita etiam
in presentia obuenerit / vt vltimam manum
ecclesie adponenti hoc, D. Petri Thenorij fa-
cellum occurrerit; quod multis nominibus
celebrari dignum existit.

DE NUMERO BENEFICIATORVM

Cap. lxi.

Ergo numero omnium beneficiato-
rum, ne forte elector in illis recensendis di-

torqueatur: si vellent modo a choro & deinde per singula facella enumerationem facere; quadringenti quadraginta quatuor, vbi lector attendas; obsecro, totam hanc multitudinem quaternario numero (eoq; triplici) ab solui qui nimirum in Pythagorica doctrina augustissimus & sacrosanctus erat. Ordinem hic singulorum apponere placuit, etiam si postea in libelli fine versibus quibusdam, (vt memoria facilius teneas) complectendum curabimus, ne sit quod de nobis conqueri possis in omnibus tibi non satisfactum esse.

Archiepiscopus primas Hispaniarum.

Quatuordecim dignitates.

Canonici prebendati quadraginta.

Quinquaginta portionarii.

Viginti canonici extrauagantes.

Capellani de choro nuncupati quadraginta octo.

Triginta septem sacerdotes stipendiarii.

qui horis solum nocturnis sunt deputati.

Clericuli quadraginta; ex quibus sunt sex electi musice.

Capellani capellarum cum aliquot sacristis & clerizellis centum nonaginta quatuor.

xxx.
Quorum numerum nulla nunc ecclesia præter Toletanam reddere poterit, licet olim tēplum Constantinopolitanum plures beneficiarios contineret, vt leg. nō plures de sacros. eccles. C. quod felicissimo tempore tuo princeps augustissime in pristinum statum restituendum speramus.

DE VLTIMA CLAVSTRI DESCRIPTIONE. Cap. lxii.

OMnes claustrī parietes picturis diuorū absolutissimis vndiq; ornātur. Quasi quis studiose iustrauerit, nempe Apellem ibi penicillū satis graphice exercuisse agnoscet. Et quoniam has ad vnguem imagines, & earum primitiuorum historias paruo nequaquā tempore aut breui expositione, sed libro & eo amplo explicare & profequi deberem, quod a me in presentia peritari non potest, nonnullas tantum veluti ex trāscursu a particularibus abstinens ibi depictas enarrabo. Sed quia opus hoc describi impeditum est, et claritatis non ita capax, opere precium erit præscire, claustrum de quo agitur, quatuor habere

habere absides; quæ quadrangulum constituunt, septenos fornices sortientes; qui perinde suum parietem velut in septem diuidunt spatia ternas vt plurimum historias continentia. Atq; vt ab exordio ordinem picture optimum (in q̄ conijcio magna lateremysteria) inscribendo seruemus. Supra ianuam capellæ domini Petri Thenorij prælium depictū est; quo Michael archāgel⁹ & angeli eius præliabatur cum dracone; qui cum angelis suis per superbiam corruens angelicum numerū minuit. In prima vero parte parietis orientalis; iuxta supradictam historiam alię tres visunt; prima est formatio primorum parentum; nā cum angelorum reparationi consuleret omnipotens deus (quorum decimus ordo de cœlo deciderat vt in. c. Hi duo de cōf. dist. i. i decretis) proplastum de limo terræ formauit, qui sui generis propagatione damna cęlestis patrię resarciret; secunda & media est; vt i primi parentes fructum prohibitum degustant suggerente colubro os & caput fæmineum demonstrante; tertia est depulsio eorundem per angelum de paradiso. In secūda parte tres itidē historie pictæ habentur; prima quomodo

postq̄ Ioachin prohibitus fuit offerre in tem-
plo. verecundia confusus ad pastores suos lō-
ge abijt. eiq̄ apparuit angelus, ac iussit im-
perante domino, vt ad Anam vxorem suam
reuerteretur ex ipso germen habituram. Ter-
tia quomodo sanctę Anę deum oranti; vt ma-
ritum suum sibi restitui dignaretur, angelus
identidem dei iussu nunciauit reditum Ioas-
chin, virginemque sacratissimam Mariam
ex ipsa nasciturā. Media et precipua est; quo-
modo Ioachin & sancta Ana se se ad portam
ciuitatis inuicem conspiciēdo perfusi gaudio
amplectuntur. Tertia pars habet duas tantū
historias, altera est, quomodo sancta Ana pe-
perit virginem dei matrem, altera; quomodo
virgo ipsa beatissima quindecim scalarū gra-
dibus ad templum ascendit & a lateribus ad-
sunt duo prophetae. Quarta habet vnicam hi-
storiam, hoc est aduentum Gabrielis ad sanc-
tissime incarnationis mysterium salutantis
virginem gloriosam, & spiritum sanctum a
patre supremo demissum, iuxta verbum ar-
changeli. Spiritus sanctus superueniet in te.
Quinta itidem vnicam obtinet historiam:
scilicet iter virginis sanctissimę tribus co-

mitate virtutibus in habitu & figura virginū
 per montana Iudeę, vtcq; intrat domum Za-
 chariæ, hic gloriosissima Maria & beata Eli-
 sabet ſūma humilitate ſe inuicem ſalutant: tū
 dextra ac ſiniſtra adſunt duo prophete. In ſex-
 ta parte habetur fœliciffimum aſſertoris no-
 ſtri natale, multis angelis tam in aere q̄ apud
 infantem aſtātibus, ac beatiffima mater & Io-
 ſeph flexis genibus Ieſū adorant: et duo itidē
 vtrinq; prophete. Septima & vltima pars hu-
 ius abſidis ſupra poſticum capelle diui Petri;
 iuxta ianuam, qua ex clauiſtro in eccleſiam
 quatuor gradibus deſcendimus aduentus re-
 gum Magorum, & adoratio viſitur.

¶ Secunda abſis meridionalis eccleſie ambu-
 lationi contigua vacat historijs, ne lux quæ
 per clauiſtrum ad eccleſiam tranſmittitur; qua
 illuſtratur facella; impediatur. Vltima tamen
 pars eius abſidis ad clauiſtri poſticum quo in
 viam publicam itur; depingitur oblatione
 ſanctiffime virginis, cum obtulit filium Ie-
 ſum in templo & iuſti Symeonis tradidit ma-
 nibus, cui ſubſunt archiepiſcopus et chori be-
 neficiarij. Huic deinde picture ſubeſt tribu-
 nal, vnde vicarius vrbiſ ius dicere ſoluitur erat.

1100.07
Terti⁹ apsidis paries viae publicae contiguus propter septem fornices septem pariter diuisionibus secatur. In quarum prima sunt tres historiae; ad leuam uti virgo beatissima oras habet filium Iesum sinu fouens & angelus apparens Ioseph monet illum, ducat matrem ipsam & sanctissimum filium in Aegyptum; media & precipua est, quomodo virgo preciosissima & beat⁹ Ioseph cum infante in Aegyptum tendunt. Tertia est eorum ingressio; quando omnia idola Aegypti corruerunt. In secunda sunt item historiae tres. Prima, occisio infantium innocentiū Secunda; ubi redemptor noster suae aetatis iam duodecimū agens annū disputabat in templo inter doctores, & quomodo sua mater & Ioseph solliciti templum ingrediuntur; cum ipsa dixit, Fili quid fecisti nobis sic. Tertia, quomodo Iesus intrat fluvium Iordan atque a diuo Ioanne baptizatur. sequens diuisio continet totidem historias: prima est daemones imago seruatores nostrū tantis: secunda transfiguratio domini nostri in monte Thabor cum tribus discipulis; Moise & Helia astantibus: tertia est assertoris nostri imago diuum Lazarum exuscitantis e.

monumento. In quarta parte depictum est, quomodo domini noster ingreditur Hierusalem affectibus discipulis; et susceptio sibi facta: prope autem hanc historiam videre est imaginem redemptoris nostri de templo negotiatores eicientis. Quinta diuisio tres continet historias. Prima est ablutio pedum apostolorum ab eorum principe Iesu facta: secunda est cena domini cum discipulis: tertia oratio facta a Christo benedictissimo in hortis. Sexta totidem sortitur historias, prima ut dominus noster columnę alligatus est, & carnifices sanctissimum corpus verberibus afficiunt. Secunda media & maxima est, quomodo redemptor noster stat coram Pilato sententiam pronunciantem, contra iudicem de nobis sententiam laturum. Tertia est quomodo Christus dominus noster crucem humeris baiulat. In septima & vltima parte vnica depicta est historia, scilicet dominus noster in cruce pendens inter duos latrones & alios permultos perfidos & sceleratos homines quamuis non deficiunt aliqui religiosi & optimi, scilicet mater eius curis ingentibus egra, beatus Ioannes & Maria Magdalena cum alijs quibusdam huiusmodi. Sequuntur

100007
tur iam quartę ac supremę absidis historie
enarrandę; quę quidem finiuntur ad capellā
D. P. Tenorij, vnde huius claustrı descripcio
initium accepit. In prima igitur huius absidis
diuisione tres habentur historie: prima vt sac-
cratissimum Christi corpus de cruce detra-
ctum repositum fuit in gremio moestissime
virginis matris. Secūda ac media est; quomo-
do anima sacratissima Christi cum inefabili
diuinitate sanctos patres in limbo visitauit.
Tertia vt Christi corpus reponitur in monu-
mento. In secunda totidem continentur histo-
rie: prima, vti seruator noster apparuit Ma-
rie Magdalene in hortis olitoris habitu. Secū-
da vt assertor ipse armatis obsessus custodib9
prodijt e sepulchro. In tertia ostenditur qua
forma dominus noster videntibus discipulis
ad coelos ascendit cum angelis permultis, qui-
bus tota hęc pars plena conspiciť. In quarta
depictus erat aduētus spiritus sancti in die pē-
thecostes sed parietis vligine maxima ex par-
te incrustatio dissipata est. Quinta habet assū-
ptionē virginis gloriosissime apostolis astāti-
b9. In sexta cernitur supremū iudiciū; quo do-
minus noster veniet cū maiestate & potestate

maxima: & beatissima Maria nrm omnium stu-
 diosissima patrona a dextris eius, ac discipuli
 hinc inde sedentes: paulo dein inferius stant
 ad dextram beati albis velaminibus amicti,
 ad sinistram vero cōdēnati apud infernū ibi-
 dem horribiliter figuratū. Septima ac postre-
 ma huius absidis diuisio, quę est supra limina
 sacelli. D. P. Tenorij delinitur vnica historia
 .s. lapsu angelorū damnatorum, veluti in ipso
 historiarū exordio explicauimus. Sciendū in-
 sup, q̄ infra historias & figuras supradictas,
 multę sanctorum imagines, agri pascui ac cō-
 siti, ville, mare, montes, lacus, fluētia, rupes,
 planities nemora, valles, arbores, prata; her-
 be; aues; flumina, & alia huiusmodi plurima
 perquā graphice depicta cōspiciunt; quib⁹ si-
 mul et historijs tā veteris q̄ noui testamēti q̄s
 adhuc significauimus nullibi nō ornati parie-
 tes spectatores rerū amœnitate & copia deti-
 nēt meritissime. Preterea intra parietē septen-
 trionalē altare visit̄ superpositis tabulis pictis
 craticulisq̄ ferreis necnō ligneis clausū posti-
 b⁹ a q̄dā Alphōso Gūdisaluo de castellanos,
 hui⁹ vrbis tribuno plebis sub inuocatiōe b̄ti
 Alphōsi anno dñi, 1420, erectum: a quo aram

ipsam delos castellanos vulgus appellat insti-
tuto facellano rem ibi diuinā quotidie factu-
ro in cuius stipendium edes quasdam in hac
vrbe iuxta viam publicam sandaliorum relin-
quit. Quę postea in tumultu quodam civili,
solo æquate fuerunt. Huius autē posterī sub
quorum patrociniō dictum opus cōstituerat
ne omnino memoria periret aream ediū au-
ctiōni exposuerunt. Vnde omnibus diebus
veneris in quadagesima missam vnicam cele-
brare faciunt. Quibus etiam si quid ibi colla-
psum fuerit instaurandi reficiendiq; cura in-
iuncta est. Iuxta quam aram in angulo ad oc-
cidentalem pene plagam vergente, ligneum
pulpitum parieti affixum cōspicitur vbi qua-
dragesimali tempore præter conciones pluris-
mas quę in alijs templi partibus fiunt diuo-
rum Dominici; Frācis̄ci; & Augustini a seclē
concionantur. Non lōgo abhinc tractu in pa-
riete occidentali se offert ianua quedam par-
uula qua aperitur ingēs camera subterranea
sub via publica fabrefacta instrumentis lapis-
cidarum fabrorumq; lignariorum asseruan-
dis artificib; q; ibi (si lubet) nocte excipiēdis
deputata. Porro in meridionali pariete iuxta

posticum, quo in viam publicam itur supra dictam vicarij vrbis sedem iudicialem nec non infra beneficiatorum effigies solenne est epitaphium huiusmodi,

Lunes tres dias de Hebrero año de mil y quinientos y veynte y dos dia de sant Blas por los meritos dela sacratissima virgen nuestra señora el dean y cabildo con todo el clero desta sacda yglesia y caualleros y buenos ciudadanos cō mano armada juntamente con el arcobispo de Baiui que ala sazón tenia la justicia vencieron a todos los que con color de comunidad teniã la ciudad tiranizada. Y pluo a dios que ansi se hiziesse en recompensa delas muchas injurias que a esta sancta yglesia y a sus ministros auian becho y fue esta diuina victoria causa dela total pacificacion desta ciudad y de todo el reyno en la qual con mucha lealtad por manos delos dichos señores fue seruido dios y la virgen nuestra señora y la magestad del emperador don Carlos semper Augusto rey nuestro señor.

Insupervt de editioribus edificiij partibus aliquid dicam scale ingentes ad septentrionem, iuxta domini Petri Tenorij facellum sitę sūt; partim nouenis, partim fenis, & his breuibus in quadrangulum erectę lapideis gradibus;

q v

donec ad sūmū perueniatur, in quarū tractu
tres patent cellule, vna oleo pro omnibus tē-
pli lampadibus, numero triginta, præter eas,
quę in facellis allucent. Alię vero duę alijs ec-
clesię ministerijs destinate. His enim scalis ascē-
dimus edificia magnifica tēpore domini Frā-
ncisci Ximenez archiepiscopi Toletani extru-
cta. Ad quę quoniam sigillatim enarranda,
plusq̃ par est temporis, exquireretur. Iccirco
obiter sat erit dixisse, nostra hac tēpestate præ-
suli esse hospicio, suisq̃ famulis & familiaris-
bus, necnon clauigero, alijsq̃ ecclesię opificis-
bus. Atq̃ ad occidentem quasdā coclides sca-
las habere, quibus in virides hortos in medio
huius claustrī positos, herbis pomisq̃ odoris-
feris vernantes, secreto descendimus, multis
quippe malis citreis, myrtis, lauro, alijsq̃ id-
genus abundantes. Postremo in huius clau-
strī angulo edi sancti Petri contiguo, sunt au-
le magnifice super primam absidem fabrefas-
cte: ex cui⁹ absidis fornice proiectum menia-
num pulchre elaboratum in secundam protē-
ditur: quod dominus Franciscus Ximenez
archiepiscopus (vt fert̃) struxit vt ex eo Chri-
stianissima regina Elisabeth, tuę celsitudinis

proauia rem diuinā audire alijsq; diuinis my-
sterijs interesse posset, inde enim præcipuum
huius templi altare adorare datur.

DE EXTERIORI TURRIS DESCRI-
ptione Cap. lxiij.

IN extrema templi parte quæ occidentem
respicit, duę surgunt turres, e quibus al-
tera imperfecta remansit, altera vero quadra-
ta seu mauius octogona excelsior & elegãtior
cernitur; cui⁹ admiranda altitudo nubes trãs-
cēdere videtur: ad eã q; merito silere possunt
Aegyptię pyramides Alexandrina Pharus,
Rhodiorumq; collossus. Turris hæc ex lapide
fusco & duriori & elegantiori constructa
vniuersis Hispanię templorum turribus (qđ
publico omnium ore circūfertur) speciosior
& sublimior, plana ad primam fasciam nihil
exterius sculptum habet: inde vero vsq; ad fe-
nestras, vbi cymbala pendent, multis lapideis
fascijs circumdatur: multa ibi expolita
atque impense fabrefacta videre operæpre-
cium est: maxime secundum limbum (nam
quinque præsertim Zonis (vt sic dicam)

admirandi operis hec moles præcingitur) ex nigro lapide columellis suo ordine interpositis mirifice elaboratum: in quo paribus inter se spatijs distancia cuiusdam præfulis insignia ex lapide albo affixa tessellisq; hinc inde circumdata prospiciuntur. At tertio limbus tessellis ceruleis pari interuallo dispositis decoratus, pulchram turrim pulchriorē visuq; amoeniorem reddit: quæ sigilla sub paruis fornicibus mire elaboratis in ipso structuræ lapide adiacent. In quarta fascia plurima hominum capita ex lapide albo prominent: quæ parvulis quibusdam pilis distincta procul intueri videntur. Paulo superius ingentes pro cymbalis fenestram clatratam apparent, in qua vis fronte binæ: quarum inter vtrancq; humanam statuam cernimus ex lapide etiam albo fabrefactam ita vt in singulis tetrantibus singulæ hominum effigies conspiciantur. Supra has fenestras visitur quinta corona; cui innititur ambulacrum turrim quacuncq; circuens: supra quod in cuiuslibet frontis medio (vnica dempta) noua turricula surgit; cum pinaculo mediolanensi bractea munito: cruce auro delinita desuper imposita; & hic quadrangularis

pars secunda finitur. Sequitur inde tertium & ultimum turris opificium rotundę forme augustius & elegantius, in octo nimirum pilas artificiose assurgens: quibus totidem capreolis iunguntur fortioris muniminis gratia: vbi & quatuor pergrandes pinne triangularis forme turri ipsi potius elegantię q̄ munitioni eriguntur. Inq̄ octo pilarum summo plenam elegantiarum, atq̄ artificij coronidem inspicimus. Supra quam tholus fastigiatus in modum pyramidis absolutus cœlum tangere videtur. Cuius fastigio crux ferrea ingentis magnitudinis super imposita est: quę cum ex inferiori solo suspicitur ob turris profunditatem exigua quidem, sed propius cernentibus mirę profecto & ipsa altitudinis cęsetur.

DE INTERIORI TURRIS DESCRIPTIONE & cymbalorum nominibus. Cap. lxxiiij.

His iam quę de exteriori turri dicēda censeui; vt cunq̄ patefactis; ad interius latētia reuertamur. His igitur; quę modo referenda sunt, aditus est, qui in ipso statim turris calce se se offert, ab ecclesię pavimento septē

gradibus æditior, poste ligneo ferreis munito
laminis obturatus: a quo vsq; ad turris fa-
stigium. 284. gradus scala coelea ascenduntur.
Ad. 83. gradum ianua parua posita ascensum
prepedit. Ad hui9 ostioli dextram tribus gra-
dibus superius carcer ligneis foribus ferro ce-
latis clausus, in ipsiusq; turris velut thorace
positus, quasi inexpugnabilis locatur. Qua-
tuor fenestree eximiae altitudinis (quelibet in
suo pariete a pauimento proceri hominis sta-
tura sublimior existens) ipsum carcerem illu-
minant, iuxta quas in parietum crassitudine iu-
dices ecclesiastici imperio deprehensi lectos
sternere consueuerunt: quippe turris spaciū
cum sit. 40. pedū (nam cum formam quadra-
tam hæc turris habeat, equalis ab omni par-
te metientibus apparet) viginti cauum & to-
tidem lata parietum crassitudo sibi vendicat.
Huic altera cella superstat quindecim gradi-
bus sublimior, que a prædictis itidem fenes-
tris illuc vsq; longis illustratur. In eiusque
angulo septentrionem pene respicienti cister-
na quædam: in orientali vero parte horreum
ligneum ad esum potumque custodum pro-
turris maiori munimine cōspiciuntur. Aqua

enim frumentumque ad munitionem queque ad victum pertinent non minus quam arma sunt necessaria. Mox e ianua illa secunda trames angustus meridiem versus aliquantulum protenditur. Ad cuius sinistram non longe post ianuam, turri contiguum domicilium est presidii turris destinatum, domus omnino integra, cenaculum, cubiculum, coquinam, aulam venustiore[m] hospitandi gratia, aliaque receptacula ad supellectilia asseruanda continens. Aduersus huius domicilii aditum, menianum ligneum ad portae illius, quam diximus Dela torre, dextram superimpositum imminet: ex quo turris praefectus panem / vinum, carnes, aliaque victui necessaria per restim & trocleam accipit. Inde intramitis extremo scalae cocleae iterum offeruntur triginta tres utique gradus adimplentes: quae solida camera exterius pyramidalis ex lapide albo sexque pilis imposita operiuntur. Ad quarum dextram solaria magna quo longiora eo angustiora super portas indulgentiae & Tabellionum sita, ad Mozarabum sacelli pinaculum perducunt.

E regione scalarum inuenitur ianua quedam
paruula, qua totius ecclesiæ edificia conuexa
inexplicabilem sane labyrinthum circum am
bire datur. Continuo in ipso turris imo ascen
sus patet, qui ligneis valuis ferro exterius ro
boratis munitur. Hinc ad decimum quintum
gradum carcer alius se offert munitissimus,
ac supra illum, de quo paulo ante diximus,
existens ostio ferreo obturatur: ob suumque
munimē Camere fortis vulgo nomen ei indi
tum est. Ad vigesimum octauum gradū adia
cet solum opere fornicato superius opertum;

mbres
de ca
na -
Leocadia
Carnatio
pi -
Calderona
lesonso
brecho
mi -
ugemo
ca age
io
vbi octo magni ponderis cymbala pendent:
funibusq; perticis axium alligatis hinc inde
obuoluuntur. Eorum nomina sunt, primi as
cendentibus ad dextram in pariete orientali
se offerentis sancta Leocadia; deinde in septē
trionali pariete due sunt campanæ: prima In
carnatio Christi; secunda Calderona vulgo
nucupatæ. Mox sequitur occidentalis paries
duas alias continens: prima quidem diui Al
phonfi; altera vero Resurrectionis domini ti
tulo decoratur. In pariete deniq; meridiona
li duo alia cymbala sunt: alterum sanctus Eu
genius, alterum vero Dominica Ascensio
appellatur.

appellatur. Inq̄ horum medio cymbalum in-
gens cetera longe sua ponderositate præcelēs
positum est, cui nomen inditur Cananea, li-
gneoque artificio innitens: propter admiran-
dam eius magnitudinem crepitaculo dunta-
xat moto pulsatur. Quadraginta insup ascen-
sis gradibus erigit̄ tertia & vltima turris pars
quam rotundæ formæ esse diximus, duo sum-
mi pōderis cymbala in medio prorsus existē-
tia continens: alterum, quod nominatur san-
cta Maria a niuibus, altero, cui nomen Fons
seca, vlna celsius: quæ ligneo artificio inniten-
tia, ob ingens ipsorū pōdus moueri nequeūt;
nec; si possent, liceret ne turris ipsorum pon-
dere grauata ruīnam minaretur, sed crepita-
culo agitato ipsa immobilia personant. Quæ
omnia cymbala adeo compositos mira qua-
dam disimiliū sonituum moderatione (ve-
luti ex summis & medijs & infimis vocibus)
sonores offerunt, vt huic armoniæ omnes cui-
usuis alterius templi cymbalorum concena-
tus per totum orbem cedant. Hinc . ad octo-
gesimum quintum gradum tholus est, quem
in pyramidem fastigiatum esse diximus: qui-
demum exteriori interioriq̄ turri finem ima-

Calana

Cadafo
aliaps. maria
oelay
nieue

fons

r

ponens, adeo se cunctis spectabilem præbet;
vt turri decori & tegumento sit.

**DE PALATIIS ARCHIEPISCOPA-
libus & aula conciliorum appellata. Cap. lxx.**

IN circuitu templi omnes domus ecclesiæ
salaria pendunt; in quibus describendis nõ
visum est tempus cõsumere. Sed omittendæ
non sunt præfulum palatia, amplissima qui-
dem; prisco tamen modo structa; quinq; enim
impluua continēt, sacellum insuper egregiũ
intemeratę virginis dicatũ, cum claustro mul-
tis expollitis colũmellis suffulto. Quæ quidẽ
palatia non mediocrem venerationem meren-
tur; siquidem & in eis sacrosanctę synodi cele-
brari consueuerunt, & præterea constructo
instar põtis ambulacro ecclesię ipsi iungũtur
ac veluti pars ipsius efficiuntur. In eis etiam
tribunal metropolitanum non exigui nomi-
nis & autoritatis; nimirum cum primum in
hispanijs teneat locum; continetur. Hic etiam
non silentio prætermittẽdũ opus; quod instis

tutione bonę memorię Ioānis patriarchę ar-
chipresulis Toletani triginta pauperū ^{30. p. 62} ibi quo-
tidie prandentiū exercetur, eorumq; mensam
canonicus hebdomadarius absoluto missę sa-
crificio benedicere, panē vinumq; , an victus
cōmoda sint, aspicere tenetur. Insignitur præ-
terea domus hęc archiepiscopalis illustri qua-
dam & spaciōsa aula mira venustate fabrefaa-
cta: vbi dicte sacrosanctę synodi peraguntur:

ac forsam Toletana etiā cōcilia celebrata sūt: ^{no sur}
vt vulgaris ciuium sermo ad nostram vsque ^{ibi celebr}
ætatem conseruatus innuit: ac titulus deina-
de ipsius aulę iuxta laquearia parietibus cir-
cumscriptus indicare videtur: nec enim teme-
re maiores nostros titulum ibi adponendum
curasse credere fas est: qui ex. 5. quest. 4. de sū-
ptus ita se habet. In loco benedictionis consedens, ^{Le fer}
tes domini sacerdotes nullis debent aut indiscretis ^{de la sala}
vocibus perstrepere, aut quibuslibet tumultibus ^{or cōcilio}
perturbare, nullis etiam vanis fabulis vel risibus
agi: Et quod est deterius obstinatis disceptationis
bus tumultuosas voces effundere. Si quis enim (vt
apostolus ait) putat se esse religiosum, non refrenās
linguā sed seducēs cor suū, huius vana est religio. illud
vero; qd in aliquib; cōcilijs sic scriptū reperies,

*ut
hoc*
in ecclesia sanctæ Marię semper virginis: aut
in ecclesia sanctę Leocadię siue in ecclesia san-
ctorum apostolorum Petri & Pauli: ita pote-
rit inteligi, quasi in illis sacris edibus eorum
conciliorum materię propositę fuerint, tracta-
te vero forsan in hac aula, quam de concilijs
nuncupant. Habebatur etiam in eadem aula
singulis annis in die cenę dominicę latina cõ-
cio, pariter & manuum ablutio beneficiariorũ
per præfulem siue eo absente per duos ex se-
nioribus ecclesię: quę tamẽ ab hinc vegefimo
sexto anno ad capitulum, vbi hoc tempore ca-
nonici congregantur, translate sunt.

DE CONCILIIS TOLETANIS.

Cap. lxxvj.

ET quoniam Toletana concilia alijs quib-
libet celebriora existimantur (vt ex
volumine decretorum elicitor; in quo cẽtum
decem capitula enucleata ex illis apparent) di-
gnum duxi ea suo ordine cum rege, sub quo
fuerint celebrata, enumerare. Sunt igitur se-
cundum, D. Rodericum archiepiscopum &
Didacum de Valera in hispaniarum historijs

septendecim, tametsi in conciliorum tomis
tredecim tantum collecta videamus.

Primum concilium Toletanum, xix. episcopo-
rum habitum est circa tempora Anastasij pa-
pe, Honorio & Arcadio romanum imperiū
tenentibus, septimo idus Septembris, Stilico
ne consule. Qui anno domini, ccccxx. alias
etiam anno, ccccij. consulatum gessisse tradit
a Chronographis. Præfedit huic concilio Patro-
n^o Toletanę ecclesię Metropolitanus ep̄s.

Secundum concilium Toletanum celebratum
est circa tempora Ioannis pape secundi; anno
quinto Amalrici regis, sub Montano archie-
piscopo Toletano.

Tertium concilium sexaginta duorum episc-
porum tempore Pelagij pape, anno quarto
Recaredi regis; vbi Arriana Heresis dānata
est in Hispania; & Gotthi ad catholicam fidē
conuersi. Huic concilio præfedisse Helladiū
Toletanum archiepiscopum refert Roderic-
cus Toletanus. li. 2. ca. 15. suę historię. Verum
eius subscriptio in actis concilij nō reperitur
sed Euphemij Toletanę ecclesię Metropolita-
ni episcopi prouintię Carpetanię: quem ta-
mē Euphemij Roderic^o Tarraconēsem ep̄m

} nume
co alioz

Toletanuz

1. Concilio

annu

402,

2. Concilio

3. Concilio

n.
Taragon

facit, qui eidem concilio etiam interfuerit.

Co. aliu
5ta Leo
adria — Quartum tēpore Honorij pape primi, lxviij. episcoporum, anno tertio Sillenandi regis, in ecclesia sancte Leocadię virginis & martyris sub Iusto archiepiscopo Toletano. Huic cōcilio subscripsit sanctus Isidorus.

Leuena
Co. aliu — Quintum tempore eiusdē Honorij, xx. episcoporum, anno primo Chintillani regis, q̄ alias Cintila dicitur, in eadem basilica Leocadię, sub Eugenio vrbis regię primate.

Co. aliu
Leuca
del. alca — Sextum, xxxviij. episcoporum tēpore eiusdē Honorij pape, sexto idus Ianuarij, anno secundo eiusdem Chintillani seu Cintile regis, in pretorio Toletano in ecclesia sancte Leocadię, sub Eugenio primate.

Co. aliu — Septimum, xxxviij. episcoporum alias, xl. circa tempora Theodori pape vel Martini primi, āno quinto alias sexto Cindasuindi regis, sub Eugenio archiepiscopo Toletano.

Co. aliu — Octauum, lñ. episcoporum alias, lix. circa tēpora Martini pape primi, anno quarto Recifundi regis, in basilica pretorieñ. sanctorū apostolorū Petri & Pauli; sub Eugenio primate.

Capilla
al. alca — Nonum, xvj. episcoporum circa tēpora eiusdem Martini; anno septimo eiusdē Recifundi

Co. aliu

regis, in basilica sanctę Marię semper virginis, sub Eugenio primate. *en layg
major*

Decimū, xvij. episcoporum alias, xxv. circa tēpora eiusdē Martini papę, anno octauo eiusdem Recifundi, sub Eugenio archiepiscopo Toletano. Notandum vero duos hoc tempore Eugenios ecclesię Toletanę archiepiscopos fuisse; alterum alterius immediatum successorem. Ita sex concilia predicta, quę sub Eugenio habita dicuntur; non sub eodem sed sub duobus habita sunt. *m
10. concil*

Vndecimū episcoporum, xvj. circa tēpora Vitaliani papę, anno q̄rto Vābani regis, in b̄tę matris dñi Marię virginis sede, sub Quirico archiepo immediato sancti Alphōsi successore. *m
11. concil
en layg
maior*

Duodecimū episcoporum, xxxv. tēpore Agathonis papę vel Leonis papę secūdi; āno primo Eringij regis, in basilica sanctorū apostolorū, sub sancto Iuliano vrbis regię primate; qui corrupte subscribitur Iulius. *m
12. concil
non ex
hec casib*

Tredecimum, xlviij. episcoporum circa eadē tempora; anno quarto eiusdem Eringij regis; in basilica sanctorū apostolorū Petri & Pauli sub eodē Iuliano archiepo. Atq; hęc sunt tredecim concilia Toletana, quę in vulgatis con

ciliorum codicibus continentur. Preter quæ traduntur a Roderico Toletano & alijs quatuor alia concilia, videlicet.

Quartum decimum concilium xvj episcoporum habitum anno quinto eiusdem Eringij regis, sub eodem Iuliano primate.

Quintūdecimū, lxj episcoporum āno primo Egicę regis, in ecclesia pretorienti sanctorum apostolorū Petri & pauli; sub eodē Iuliano,

Decimum sextum conciliū āno sexto eiusdē Egicę regis, sub Felice vrbis regię primate.

Decimum septimū concilium celebratū fuit anno septimo eiusdē Egicę regis, in ecclia sanctę Leocadię; vbi factū ei⁹ corp⁹ quiescebat; i suburbio Toletano; sub eodē Felice primate.

Hęc sunt, xvij, Toletana concilia, quib⁹ referendis minime visum est annum natiuitatis Christi seu erę Cesaris, in q̄ fuit vnūquodq; illorum celebratum, adscribere ob codicū varietatem: quam vitio scriptorum, qui in numerorum designatione facile labuntur, accidisse constat. Vnde in posteriore editione libri conciliorū annorū huiusmodi annotatio, quæ in priore editione habebatur, sublata est.

Vtinam serenissime princeps concilia conuen

tusq; ecclesiastici more antiquo (vti canones disponunt, 18. dist.) frequentarentur. Vigilantibus enim prelati non tot hereses hinc inde pullularent. Nam si Arrius eiusq; sectatores confestim oppressi essent; nequaquam eorum virus magnam orbis partem infecisset. Idemq; de lutheranis dici potuit; quorum heresis paulatim adeo irreperat, vt iam non publicis modo disceptationibus, sed armis etiam incredibili obstinatione defenderetur. Multa præterea comoda prouenirent, morum cohiberetur dissolutio, vitia non tam late paterent, immodica rerum cupiditas intra proprios fines reprimeretur. Annuente tamen diuina benignitate speramus, vt patrum Tridanti congregatorum solertia tantis morbis debita medella salubriter adhibeatur. Precipue cum genitorum celsitudinis imperator noster felicissimus summa religione animum indefessum in hoc dirigat. Cui re vera non incongrue hæc possunt adaptari carmina.

Cum fidem Christi premerent procelle

Et Petri nauis cateretur vndis

Cura Caroli retinet cadentem

Religione.

**DE OFFICIALIBVS TAM CAPITV
li quam fabrice huius almae ecclesiae. Cap. lxxvij.**

Sed quoniam ad optatū finē huius nostri
laboris, serenissime princeps, iam ventum
est; visum fuit etiā nomina officialium & offi
ciorum tam capituli quā fabrice; quę magnifi
centiam, amplitudinem, & liberalitatē, iuxta
& opulentiam huius sancti templi nobis des
monstrant & manifestāt ad calcem huius ope
ris ponere. Est tamen aduertendum, q̄ officia
les capituli & fabrice, si multi sunt & si diuer
sis nominibus nuncupētur, eo tamen sunt or
dine compositi, vt soluta oratione vnus cui
iusq̄ nomen facile & officium intelligatur. In
ter hos autem locum primum obtinēt duo vi
sitatores beneficiariorum ecclesie, propterea
q̄ ad mores componendos sunt deputati; vel
ex eo q̄ morborum anime præcipue curā ha
bent. Sunt & alij duo, quibus visitandi sacrū
erarium quolibet anno onus incumbit. Duo
etiam iconomi vnoquoq̄ anno deputantur.
Aediles item duo. Quatuor qui rationibus
presunt. Duo visitatores puerorum ad seruis
tium chori & ecclesie deputatorum, qui vult

go clerizones dicuntur. Duo visitatores possessionū ecclesie. Et duo hospitalis sancte crucis per predictū cardinalē Petrū Gūdifaluū Mēdociū fundati. Duo etiam collegij sancte Catharine per D. Franciscum Alvarez a Toletano huius ecclesie scholasticū & canonicū fundati de quo meminimus superius cap. de chorobeneficiariorū; duo vero hospitalis del Nūcio vulgariter dicti; in q̄ mēte capti numero, 33. vna cū tredecī senib⁹; qui aliquādo extra inopia vixerit & ad vltimū ab eadē cōpressi sint, oīa ad vite alimēta necessaria p̄cipiunt. Hoc instituit, D. Franciscus Ortiz nūcius apostolicus & canonicus Toletanus. Itē alij duo visitatores hospitalis misericordie hui⁹ ciuitatis. Sūt & alij duo ad visitationem capelle epiphanie, q̄ in ecclia parochiali sc̄te Andreae hui⁹ ciuitatis sita est. Et vn⁹ ali⁹ nominat⁹ p̄ visitatiōe ecclie sacramēti oppidi d̄ Torrijos. Est et distributor eleemosyne panis; que q̄tidie ī claustro ecclie pauperib⁹ erogāt. Ali⁹ etiā p̄est missis ī altari sc̄te Marię del antigua dicēdis. Et duo visitatores sūt; q̄ ab ip̄o missarū rationē exposcunt. Vnus administrator capelle diui Blasij. Ali⁹ capelle sc̄ti Petri. Ali⁹ capelle mozarabū

*D. fra**aluar**de Toledo**fron**ortiz**el nū*

Alius capelle Ioannis de Sacedo. Alius etiam deputatur pro administratione capellaniarū per. D. Petrum, G. de Mendoça cardinalem & archiepiscopum Toletanum in eadem ecclesia institutarum. Duo administratores elemosynæ. D. Tereſe de Haro, quę in facello eiusdem maritandis orbis virginibus quotannis distribuitur. Duo item eleemosyne eiusdē D. Tereſe; quę ingenuis & honestis pauperibus erogatur. Duo etiam administratores eleemosyne Ioannis Lupi de Leon canonici Toletani, quę in facello eiusdem dotandis pupillis virginibus dispensatur. Duo item eleemosyne eiusdem Ioannis Lupi de Leon ad comparandas vestes inter pauperes viros in eadem capella distribuendas.

Pręter ministros superius memoratos eliguntur quot annis bini ex senioribus canonicis eleemosyne illius administratores, quę ex institutione illustrissimi Alphonsi Fonsecę archiepiscopi Toletani bo. me. maritãdis orbis virginibus deputata est. Donauit hic pontifex dum viueret, ecclesię suę capitulo annua millia morapetinorum nostrorum quadringēta, id est ducatos aureos circiter mille sexa

na

dis -

ginta septem, in virginum honestarum pater
 na potissimum ope destitutarum dotes, annis
 singulis erogandos. Quo beneficio incredibi
 le dictu est quanto opere succurratur popula
 rium virguncularum pudicitie: ne egestate
 atq; inopia cogantur foemineum pudore tur
 piter prostituere. Nec hac solū parte pietatis
 opera hic p̄sul exercuit. Nam & collegium
 scholarium amplissimum Iacobi Zebedei ti
 tulo: adiuncto sacello frequentibus sacellanis
 celebri, vbi corpus ipsius cōditum est, magni
 fico tum edificio, tum censu Salmantice insti
 tuit. Eiusq; vrbis (quod fuit illi natale solū)
 municipes omnes liberosex equo atq; immu
 nes constituit: comparatis donatisq; publice
 prouentibus annuis, vnde tributa regia per
 petuo pendantur. Apud Compostellam p̄ter
 terea (cuius ecclesie Metropolitanę pontifica
 tum aliquot annos gesserat) collegium aliud
 literarium priuilegio etiam studiū generalis,
 variarumq; disciplinarū professione insigne,
 a fundamentis extructum, amplis prouentibus
 locupletauit, quo nationem illam incultā
 magna ex parte atq; horridam ad humanita
 tis ac literaturę culcum inuitaret. Palatium at

*pladq.
obra.*

*galley
barba.*

chiepiscopale Cōplutēse injuria vetustatis de
forme iā & lapsabundum, in sumptis circiter
quadragies mille aureis ducatis non restituit
modo; sed in augustiorē ampliorēq; formam
reuocauit. ^{horaz} Arcē oppidi sancti Torquati facis
norosorū clericorū horrēdo carcere nobilē in
cēdio absumptam, in melius refecit. In ecclia
vero ipsa Toletana frequētes priscorū edifi-
ciorū deformitates corrigēdi, inq; his regiam
capellā nouorū regū ad locū; vbi nūc est, trās-
ferēdi autor fuit. Idē etiam tres illas maximas
(quæ occidētē respiciūt) ecclesie portas, q̄b9
olī per plures grad9 in ipsam ecclesiā velut in
cryptā quādā tenebricosam descēdebat, effo-
so toto vestibulo; atq; ipsa etiā via publica lō-
go tractu dep̄ssa atq; cōplanata; in eā; quę nūc
cernit, formā cōponēdas curauit. Hic deniq;
est ille pōtifex, q̄ serenissimā Ysabellā Augu-
stā celsitudinis tuę matrē, ex Portugallia ad
inclyti Cæsaris parētis tui nuptias veniētē in-
credibili pompa atq; apparatu deduxit. Teq;
postea recēs genitū lustralib9 aquis in xp̄o re-
generauit; pueriliq; etati tuę nullo loco defuit
q̄min9 illā oī obsequorū genere p̄sequerēt. Qd
sane vnū satis esse poterat; vt illi9 memoriā

hac digressiūcula vt cūq; celebrādā curarem?
 Nunc vero ad institutū nrm sermonē conuer-
 tam⁹. Est ergo magister ceremoniarū. Magis-
 ter musicę. Subsequūtur deīde octo cātores;
 qui preter singulas portiōes, q̄s in ecclīa obti-
 nēt (quę autoritate apostolica sunt eisde deput-
 atę) salaria singulis annis percipiunt. Sunt et
 alij cantores numero in presentia duodecim,
 qui & si nō portiones, stipēdia tñ vnusquisq;
 pro meritis percipit. Sūt etiā duo succētores. *so of 201*
 Et alius, qui in eorū absentia ipsorū vices ge-
 rit. Vnus, qui cātoribus libros apponit. Sunt
 & tibicines octo. Et vnus organorū pulsator.
 Alius eiusdē locū tenens. Isti ministrū habēt,
 qui organis pulsandis aerē follibus subminis-
 trant. Quatuor lectōres, qui lectiones ad ma-
 tutinas, & ad preciosa, & completorium, dū
 diuina in choro cantantur; legunt; antiphonas
 lectiones, & respōsoria, quę per beneficiarios
 cantanda sunt, cōmendant; incēsaria, & aquā
 benedictā deferūt, & aliorum omnium curā
 habent, quę ad officium ordinis lectorū spe-
 ctant. Est preterea fabricę prefectus. Et duo
 visitatores fabricę. Theologie professor. Ma-
 gister grāmaticę. Sunt et tres clauigeri interio-

ris sacrarij, quibus trium clauium eiusdem interioris aditus cura est: ex quibus vna penes archiepiscopū vel canonicum eius vicem gerentem; altera penes capitulum & pro eo vnū aliquem ex canonicis asseruatur: tertia ad thesaurarium pertinet vna cum reliquis sacrarij ipsius clauibus. Duo etiam clauigeri archiuorum, videlicet thesaurarius & vnus canonicus a capitulo assignatus: vbi instrumenta scrinioꝝ rum, scripture, & priuilegia sub magna custodia tenentur. Tres editui sacri erarij. Est & secretarius, cui incumbit literas capituli scribere, & acta capitularia singulis diebus; quibus ad capitulum conuenitur, in libro ad hoc deputato seorsum ponere; rationesq; omnes ecclesie maxima cum diligentia conficere: & ad visitationes capellarum (capellis tamen regū exceptis) vna cum visitatoribus interesse: & que distributa per repartitorem sunt in libro rectorarij scribere: vt vnicuiq; tam dignitatum, canonicorum, portionariorum, q̄ etiam sacellanorum chori, & aliorum dicte ecclesie capellanorum, officialium, & puerorum per rectorarium sua portio, prout distributa & a secretario scripta apparebit, persoluantur:
librum

brū reddituū vestiariorū etiā habet, in quo rationes eorū dē cōtinētur, et inter eosdē canonicos quolibet āno distribuit: illis tñ exceptis; q̄ nōdū suā annalē residētiā integre fecerūt: seu aliā quā per .90. dies canonici in dignitate nō cōstituti, & per .60. canonici in dignitate cōstituti, vnoquoq; āno facere tenent: redditib; vestiariorū sic per eū diuisis ī libro peculiariscribit et eū receptori tradit, vt vnicuiq; sua pars distributa persoluat. Receptor est etiā reddituū vestiariorū; hoc est decimę partis oīm decimarū frumēti et vini; quę ad canonicos solū pertinet, & inter eosdē facta tñ residētiā distribuitur. Vnus distributor aut diuisor, ad cui; officiū spectat rationē cū omnibus chori beneficiatis habere, & vnicuiq; illorum partem; prout residētiā fecerit, distribuere. Est & resectorarius, qui curā habet oēs redditus mensę capitularis seu resectorij dicte ecclesię a redeptoribus recipiendi & beneficiatis ecclesię persoluēdi; hi quatuor habet qui vulgariter escuderos del refitor nūcupātur, qui eidē deserviūt in his, quę ad officiū suum spectant. Frumentator est etiā, qui & granarius, habet enim curā vnicuiq; beneficiariorum ecclesię

portionem bladij & salis a secretario distribu-
tam integre persoluendi. Vnus puerorum in-
stitutor, qui claustrero vulgo dicitur. Magis-
ter etiam operum & edificiorum ecclesie.
Vnus exactor reddituum fabricę, qui omniũ
officialium stipēdia; ceteraq; ad fabricam spe-
ctantia persoluit. Notarius etiam, qui reddi-
tuum rationes habet, instrumentaq; omnia &
scripturas ad fabricam pertinentes conficit.
Est & ædificiorum fabricę sollicitator, quem
vulgo clauero nominamus. Deseruit etiam
sceptraferarius, Et vnus cursor, qui & sceptra-
ferarij locum tenet. Et vnus sollicitator, cui in-
cumbit omnia negotia & lites ecclesie magna
diligentia curare. Præses turris, cui cura incũ-
bit pulsandi campanas. Argentarius. Ve-
stium sacrarum laborator. Vnus qui organa
fabrefacit. Cere artifex. Accensor cere. Cui-
stos olei & cere. Bibliothecę custos. Modera-
tor orologij. Sunt præterea quatuor ecclesie
custodes. Vnus alius, qui die ac nocte curam
gerit portarum eiusdem claudendo et aperiē-
do. Sacri grarij fullo. Est & lampadum ac-
censor. Pictor. Deaurator. Canum fugas-
tor. Quidam alius, qui ecclesie mundandi

scopis curam habet. Minister cloacarum. Magister fenestrarum specularium. Magister clatrorum. Ac ferri artifex. Hi omnes stipendiis diuersa vno quoque anno ab ecclesia percipiunt, & ecclesie vnusquisq; sua sorte; qua vocatus est, inseruit. Qui & si numero multi, pauci tamen si ad maiestatem templi atq; opulentiam conferantur.

C Sexcētos credas ecclesia nra ministros continet, hi qui sint, si vacat, accipito.

Antistiti, qui totius
 Hispanie primas tenet,
 Primam in choro sedem damus.
 Huic assident quatuordecim,
 Quos dignitates dicimus.
 Hos insequuntur canonici
 Totidem, quod olim consecrat
 Ieiunio Christus dies.
 Habent sodales hi suos,
 Quis portio nomen dedit,
 Hi quinque complent decades,
 His addimus canonicos

Viginti, eos communiter
Extrauagantes nuncupant.
Post hos capellani locum
Octo atq; quadraginta habent.
Hos adiuuant sacrifici
Septem atq; triginta, sacris
Qui nocte adesse debeant,
Sequuntur hos sacrificuli,
Canonicis numero pares:
Ex his tamen solummodo
Eligimus sex musicę,
Qui nomen a numero tenent
Sunt & capellani, suis
Qui president ediculis:
Hi cum sacristis omnibus
Centum nonaginta quatuor.
Et quatuor lectoribus
Adiunge cantores sacros:
Incertus horum numerus est,
Duodecim in presentia.
Capitulum atq; fabrica
operarios, stipendia
Qui pro laboribus ferunt,
Centum atq; quadraginta.

INDEX PAROCHIARVM, AEDIVM
sacrarũ, cœnobiorum, Xenodochiorum, & cons
fraternitatum pientissimæ vrbis Toletanæ.

Hæc habui præceps augustissime, de qui
bus te sedulo admonerem, circa templi
Toletani cognitionem, Quæ tametsi rudi &
incompto stylo a me nunc prodita & euulga
ta sint (nempe vt par erat ab homine publicis
negotijs districto, neq; in Rethorum flosculis
admodum exercitato) occasionem tamẽ & an
sam exhibui hæc ipsa latius & copiosius expli
candi, quibus & otium feliciter, & facultas di
cendi paratior contigerit. Nam & Græcorum
& Romanorum historie: quæ tam ob verborũ
q; ob rerum splendorem, maiori in precio &
authoritate q; vllæ aliæ sunt; nunq; in tantam
dignitatem excreuissent, nisi diarijs, commen
tarijs, regestis, ceterisq; curiosorum hominũ
libellis auctæ pariter & absolute essent. Quod
si apud nostros eadem cura & diligẽtia fuisset
multa fortasse, quæ nunc obliuione sepulta
delitescunt, lucem naçta se se ostenderent nihi
lo illis vetustis inferiora, quorum tã celebris
memoria est. Sed nimirum inter maiores nos
s iij

stros optimus quisq̄ (quod Salustius ait) fa-
cere q̄ dicere malebat. Hoc quod a me in tem-
pli Tolerani descriptione factum est, Pausa-
nias Grecus author in omnibus Grecie angu-
lis recensendis elegantissime & copiosissime
fecit, tanta tamen anxietate & cura, vt non de-
fuerint ex doctis nonnulli, quibus ille nimis
diligens rerum minutarum estimator visus sit.
A qua ego reprehensione alienus fortasse vi-
deri possim, cū in hoc sacro templo nihil tā mi-
nutū aut tenue haberi debeat: quin illi9 mētio
iucūda atq̄ adeo pia pijs hominibus cōtigat.
Ac proinde priusq̄ manū de tabula tollamus
(postq̄ templi religiosissimi a nobis pro virili
mentio facta est) reliquarum sacrarum ediū,
cœnobiorum, xenodochiorum, & confrater-
nitatum: quibus vrbs Tolerana abundat, indi-
cē tantū facere decreuimus, vt hinc possit qui-
uis cognoscere, qua deuotione diuina myste-
ria & charitatis opera in ea celebrentur.

Index sacrarum ædiū, quas parochias vocāt.

Aedes. T. diui Petri in ecclia metropolitana.
Aedes Titulo sãcti Michaelis, T. sãcti Iustii.

Titulo sancti Romani. T. sanctę Leocadię.

Titulo sancti Laurętiij. T. sancti Andree.

T. sancti Cipriani. T. sancti Christophori.

Titulo sancti Thome. T. sancti Saluatoris.

Titulo sancti Antonini. *s. mozar*

Titulo sanctorum Bartholomei & Zoyli. *v. sancti*

T. sancti Ioanes baptiste. T. sancti Genesij. *vulgar*

Titulo sancti Vincentij. T. sancti Nicolai.

T. sanctę Marie Magdalenę. T. sancti Martini.

In suburbio titulo sancti Iacobi. Ibidem alte *arua*

ra titulo sancti Isidori.

Habentur preter has sex alie, quas Mozarabum dicunt, de quibus cap. de capella Mozarabum copiose dictum est.

Titulo sancti Marci. T. sancti Sebastiani.

Titulo sancti Torquati. T. sancti Luce.

Titulo sanctę Iustę. Titulo sanctę Eulalię.

Cœnobia monachorum.

Cœnobium titulo sancti Ioannis ante portam latinam, vbi sodalitium diuo Francisco sacrũ vitam in communi degit. Op⁹ regum cognomento catholicorum vere regiam maiestatem pre se ferens.

Titulo sancti Petri martyris: vbi sodalitiū
predicatorum habitat.

Titulo sancti Augustini: vbi eiusdem ordinis
religiosi sunt.

T. sanctissime virginis: qđ Carmelite obtinet.

Titulo sancte Catharine eius ordinis quē dis-
cunt sancte Marie de mercede.

T. sc̄te trinitatis: vbi eiusdē ordinis religiosi.

Extra muros.

Cœnobium titulo sanctissime virginis Sislien-
sis ordinis diui Hieronymi.

Titulo sancti Bernardi ordinis Cisterciensis
cognomento montis Syon.

Titulo sancti Bartholomei quod Minimorū
appellationem tenet.

Cœnobia monacharum.

Titulo sancte Fidei, quod religioſe mulieres
incolunt, eodē insigni ornate, & eisdem legis-
bus viuentes quibus religiosi ordinis militas-
ris sancti Iacobi de spata: ense rubeo insignitæ
quem in pectore conspicuum gestant.

Titulo sancti Dominici ordinis eiusdem san-
cti cognomento Regium.

Titulo matris dei eiusdem diui Dominici institutis adstrictum,

Titulo sc̄e Claræ ex diui Francisci instituto,

Titulo sancte Isabellæ eiusdem ordinis

T. sancti Ioãnis de poenitētia earūdem,

Titulo Conceptionis virgineæ earundem,

Titulo sancti Antonij Pataviensis earundem,

Titulo sancti Michaelis cognomento ab angelis earundem

Titulo sanctæ Anæ earundem,

T. sanctæ Ursulæ ordinis diui Augustini,

T. sancti Pauli ordinē sc̄e Hieronymi p̄fesse

T. sancti Clementis ordinis cisterciensium.

Titulo sancti dominici eiusdem ordinis cognomento antiquum,

Cœnobia beatarum,

SVnt præter ea alia etiam muliebria sodalitia, quæ tamen si omnem pietatem, religionem, & sanctimoniam exhibent; non ita tamē seueris legibus per inde ac monachæ addictæ sunt. Beatæ nomine peculiari nuncupantur, earum cœnobia sunt, que sequuntur.

Coenobium Titulo sancti Torquati : cuius

religiose Augustinianū dogma sequuntur.
Titulo Sanctissime virginis: qd Hieronymia
nū est, & a vita paupere cognomen habet.

Titulo eiusdem Sanctissime virginis: cogno-
men a misericordia est: etiam si vulgo nō per
inde notum: passim enim Gaierani dicitur.

Titulo Visitationis, & hoc quoque Hierony-
mianum, sed magis reginæ cognomento vul-
go innotescit.

ex lat Titulo Spiritus sancti ex instituto diui Domi-
nici viuens.

ex lat Titulo Iesu & Marie matris ordinis minimos-
rum: id habetur in vrbis suburbio.

ex lat T. sancti Petri, cuius etiā ordo ibi seruatur.

Sacella quæ præterea in vrbe habentur.

HActenus de parochijs & cœnobijs vtri-
q; sexus. Nunc de alijs edibus agamus,
quæ neq; parochiarū iure, nec monachorū so-
dalitjs censentur sed veluti sacella quædam re-
ligiosa omni cultu & pietate venerantur.

ex lat Titulo Matris dei, in pontificali palatio.

ex lat Titulo sanctæ Leocadię, in vrbis arce, vbi in
vinculis hæc ipsa diua asseruata dicitur.

Titulo sancti Ioānis equestris: quod religio^{alaxo}
 sis eiusdem militię equitibus obnoxium est, ^{al cog,}

Titulo sancti Benedicti: quod religiosa mili-
 tia calatrauensium obtinet.

T. sanctę Marię cognomento Blanca, olim
 Iudeorum synagoga.

Titulo sanctę Marię cognomento ab stella,
 in suburbio.

Titulo sancti Leonardi.

T. sanctę Crucis, ad diuum Nicolaum.

Titulo sanctę Crucis in cœmeterio parochię
 sancti Michaelis.

Sunt his annumeranda & sacellum, quod **Li** ^{Capi}
 gurum conuentus iuxta diui Augustini mo^{delur}
 nasterium habet: ad eam portā, qua ingressus ^{in be}
 ad cœnobium est. Et quod in foro huius vr-
 bis precipuo, titulo Sanguinis Christi in edito
 loco constitutum cernitur: vbi singulis die-
bus res diuina summo mane peragitur: vt pos-
sint vniuersi, qui forensibus negotijs distrin-
guntur, ea ipsa tractantes, citra vllum occasio-
num dispendium, quod fortasse ex diuerticu-
lis ad templa contigisset, Eucharistię sacramē-
tum adorare.

Aedes sacra; quæ extra urbem sunt velut heremiticæ.

Titulo sancte Leocadię collegialis, obtinet abbatem & dignitates.

Titulo sancti Illefonſi. T. sancte Susannę.

Uerſe Titulo sancti Petri. Titulo sancti Lazari.

Titulo sancti Eugenij. Titulo sc̄ti Antonij.

Titulo sancte Lucie in regijs hortis.

T. sancti Michaelis ad cauponam cucurbitariam.

T. sancte Marię Niualis. T. sancte Anę.

ual Titulo sancti Hieronymi ad septum rubrum.

ubio Titulo sancti Petri & Felicis trans amnem.

ſae Titulo sancte Magdalene Aququeiquensis.

ſep Titulo sanctissime virginis Cubilitanę. *ubi ſe h*

Titulo via S. Jelaſida ultra pontem, S. marthij

Index Xenodochiorum.

Indicant hæc omnia, quę superius dicta sunt
urbis Toletanę ad diuinum cultum propensionem; sed quę nunc dicentur animum misericordem et charitate plenum declarabunt; nihil enim prætermiſſum eſſe intelliges eorum; quę ad pauperes ſubleuandos pertinent, ſiue fratres quo quo modo iuuandos. Siquidem Xenodochijs, hoc eſt locis, vbi peregrini recipiuntur

nosocomijs, vbi egroti curantur: ptochotrophijs, vbi pauperes aluntur, brephotrophijs, vbi infantes: orphanotrophijs, vbi pupilli: captochotrophijs, vbi insanis & mente captis: gerontocomijs: vbi senibus puidetur, vrbs hec nostra passim referta est. De quibus omnibus cum affatim in l. illud de sacro eccle. C. mentio habeatur: adhuc aliquid illic desiderat: quod tibi ciuitas hec nostra pietissima offeret. Nam Toletanis presulibus de pietatis officijs in vrbe sua certatim contendentibus: nunc demum Ioannis Tauerę archiepiscopi Toletani & sanctę Romanę ecclesię cardinalis pietate et sumptu moles quedã operosissima surgit; vbi nō solum egroti; de quibus dictum est; sed ij etiã suscipiendi dicuntur: qui ex morbo diutino labefactati, in pristinas vires nondum redierunt. Accidebat enī sepe numero, vt qui ī alijs nosocomijs curati fuerant: cum nouis subinde egrotis succedentibus haud satis firmi nec resecti discederent, ad mali succi dietam reuertentes, in grauiorem morbū inciderent. Quade causa vir prudentissimus in hac parte pauperibus prospiciens, extra vrbis muros locū delegit, in quo huiusmodi egroti foueantur:

vbi ea structura & maiestate opus procedit
vt cum quibusuis regijs operibus absolutum
merito contendat. Sed iam nos ad institutum
pergamus & sigillatim xenodochia numeremus.
Nosocomium Titulo sanctæ Crucis Petri, G.
de Mendocça cardinalis & archiepiscopi To-
letani opus,

Titulo Virgineę descensionis cognomēto re-
gium, ad ecclesiam metropolitanam

Titulo visitationis cognomēto Nuncię, ad san-
ctū Ioānem baptistā: hic mente captis, & seni-
bus, quos inopia & etas premit prouidetur.

Titulo sancti Iacobi militię equestris.

Titulo sancti Petri, ad ecclesiā metropolitanā.

Titulo sancti Illefonsi ad sanctā Leocadiam.

Titulo Matris dei ad sanctam Leocadiam.

Titulo sancti Michaelis ad sanctū Michaelē.

Titulo sanctę Leocadię ad sanctū Michaelē.

Titulo sancti Sebastiani ad sanctū Michaelē.

Titulo sancti Antonij ad sanctū Michaelē.

T. sanctę Marię vulgo cadelarię ad sanctū Mich.

Titulo sancti Iusti ad sanctum Iustum.

Titulo Iesus ad sanctum Nicolaum.

Titulo sanctę Anæ ad sanctum Romanum.

Titulo Amoris dei ad sanctum Cyprianum.

T. sancti Andree a tergo Coenobij diui Fracisci.

T. sancti Iacobi ad sanctum Iacobum in suburbio.

T. ab Stella ad sanctum Iacobum in suburbio.

Aliud sine titulo, quod prostituerarum mulierum est, que vitam illam obscenam abnegantes sobriam & puram eligunt.

Collegium puerorum.

Titulo Amoris dei ad sanctum Sebastianum; nouitium hoc opus & charitate plenum. Nam quorundam presbiterorum industria, & infirmi in eo diligentissime curantur; & puellulae orphane, alias iuuentem dispendium subiture, sub probe mulieris custodia asseruantur: preceptis christianis instituuntur: lanificio & ceteris muliebribus officijs exercentur: indeque in diuitum familias adiscuntur, simul atque ad famulitium idoneae sunt. Res quidem preclara & insignis omni laude & fauore prosequenda: quandoquidem infirmo sexui a deo insigniter consultum est. Debetur id potissimum duobus collegij sancte Catharine capellanis, qui id sedulo praeceteris curarunt.

Est aliud itidem sine titulo non ita pridem habitari ceptum. Cuius erectionem & curam sibi homo; quidam iniunxit: de quo non, opinor, ingratum erit

in hoc loco non nihil recensere. **V**iuit Granate
te vir christiana simplicitate ac paupertate: no-
men est illi Ioannes cognomen dei. humili lo-
co natus, nullis literis neque doctrina instructus;
incredibili tamen studio christiana charitatis cultor;
totus pauperibus subleuadis occupatus. Plus
sunt credenti homines, quos ille omni presi-
dio destitutos, variisque langoribus affictos,
reficiendos & recreandos curat. Habitus illi
qualis cynicorum est: vili tribonio indutus in-
cedit, peram a tergo gestat, non quidem lupis
nis aut opistographis refertam, sed eleemosy-
nis colligendis paratam: nudis pedibus & de-
tecto capite: sed hanc vilitatem, quam exterius
preferat, interior quaedam alia comitatur,
omnibus diuitijs & humanis potentijs antefe-
renda. Principes quosuis pauperum suorum
causam acturus, in trepide alloquitur, citra ta-
men iactanciam & fastum. Venit hic Toletum
anno superiori, animos incolarum, ut apparet;
exploraturus, an in miseros & indigentes, ut
Christianos decet, propensi essent: quod cum
ita esse intellexisset, nuper ad nos Fernandum
quendam misit, eodem, quo ipse, habitu, eos-
dem studio, & eadem professione. Interdum vi-
cos vrbis

cos vrbis & plateas circumit, & vel tacens a quouis eleemofynā extorquet. noctu clamat per eosdem vicos, & veluti gal⁹ matutinis horis ad munia consueta mortales excitat, ita ille post solis occasum quando in suos quisq; penates redit, pauperum curam & memoriam habendam, indefessa assiduitate singulis noctibus vociferatur. Qua intētionē tandem factū est, vt merito in hoc loco Fernandi Xenodochium inter cætera recenseatur.

INDEX CONFRA TERNITATVM DE cem decades completium.

Nomen confraternitatis piorum hominū siue collegia, siue sodalitates significat: quæ certis quibusdam legibus consentientes, aliquod munus Christianum subeunt, aut diuī cuiuspiam venerationi studēt: quem ob aliquam peculiarem causam sibi præ ceteris colēdum elegerunt, talis nimirum, vt exemplo rē ostendamus, diuī Sebastiani aut diuī Rochi confraternitas est. Cum enim aliquando pestilentie lues grassaretur, & populi afflicti ad diuos conuersi, istorum potissimum præsidia ex

perti essent; beneficij suscepti memores statis quibusdam diebus eos ipsos celebrare instituit pompam publice solennem ducunt, ceos manibus incensos gerunt: & demum symbolis ab vnoquoque datis communes epulas eis diebus habent & animos suos lautiori conuiuio, sobrie tamen & religiose exhilarant, ratione in munerum tractandorum exigunt. Sunt etiam ex his quibus epulae non placent, sed contenti solenni pompa de muneribus solum sollicitate disquirunt. Habent singulae ad id suas parochias, monasteria, xenodochia, siue sacella, vbi suos conuentus peragunt, suos questores & praefectos tenent, sua agraria, suos ceos possident.

Intra ecclesiam metropolitanam.

I. Confraternitas titulo sanctissime virginis de la antigua, vetustate & antiquitate veneranda.

II. T. Sanctiss. virginis de la. o. cuius confratres vniuersi ceci sunt, qui passim per temples vicosque questum ex precibus, quas recitant faciunt.

III. T. sanctiss. virginis ab stella.

In parochia diui Petri.

5. T. Eucharistię. T. diui Petri.
6. T. Descensionis virginę.

In parochia diui Michaelis.

8. T. sancti Michaelis. T. Eucharistię.
9. Titulo sanctorū Andreę & Catharinę.
10. T. sancti Antonij.
11. T. sanctiss. virginis de Candelaria; cuius
confratres sartores sunt.

12. T. sanctorum Cosme & damiani.

14. T. sc̄te Leocadię. T. sancti Sebastiani.

In parochia diuę Leocadię.

16. T. Eucharistię. T. sancti Alphonsi.

17. T. sanctorū Andreę, Ioānis Bap. et Sebast.

In parochia sancti Iusti.

19. T. Sancti Iusti. Titulo Eucharistię.

21. T. Animarū purgatorij. T. sancti Acacij.

In parochia sancti Romani.

23. T. Eucharistię. T. sanctę Anę.

24. T. sanctiss. virginis del Rosario; huius cōfra-
tres telarū sericearū textores sunt habent
erarium in cœnobio sancti Dominici; cui
titulus sancti Petri martyris est.

In parochia sancti Martini.

26. T. sancti Martini. T. Eucharistię.

27. T. sancti Nicolai Tolentini.

28. T. sanctiss. virginis cognomēto de gratia
30. T. sanctæ Susannę. Titulo sancti Blasii.
32. Titulo sancti Pauli. T. sancti Ioseph.
34. T. sancti Bartholomei. T. sanctę Quiterię.
In parochia sanctę Eulalię.
36. T. sanctę Eulalię. T. Eucharistię.
In parochia sancti Thome.
37. Titulo Eucharistię.
38. Titulo Conceptionis virginę.
39. T. sanct. virginis cognomēto Cubiletanę.
40. Titulo eiusdem sanctiss. virginis cognomēto Blanca.
In parochia sancti Saluatoris.
42. T. Eucharistię. Titulo Misericordię.
43. Titulo Quintę angustię.
44. Titulo sanctorum Blasii & Susannę.
45. Titulo conceptionis, cuius cōfratres carminatores & fulones sunt.
46. Titulo Trinitatis & sancti Augustini.
47. Titulo sanctiss. virginis dela. o. cuius cōfratres tunsores sunt.
In parochia sancti Cipriani.
49. T. Sanctiss. virginis. T. Eucharistię.
50. Titulo sancti Ioānis Euangelistę.
51. T. aiarum que in purgatorio expiatur.

- In parochia diui Bartholomei.
 52. Titulo Eucharistiæ.
 In parochia sancti Antonini.
 54. T. Eucharistię. T. sanctę Catharinę.
 55. T. Matris dei, cuius erarium in sacello
 eiusdem nominis est, quod in palatio pō-
 tificali esse diximus.
 In parochia sancti Sebastiani.
 56. T. sancti Sebastiani.
 In parochia sancti Andree.
 57. Titulo Eucharistię.
 58. Titulo sanctiss. virginis ab Stella.
 In parochia sancti Laurentij.
 60. T. Eucharistiæ. T. Aiarū purgatorij.
 61. Titulo sancti Ioānis Euāgelistę: cui⁹ cō-
 fratres serici infectores sunt.
 In parochia sancti Lucae.
 62. Titulo eiusdem diui Lucae.
 In parochia diuę Magdalene.
 63. Titulo Eucharistię.
 64. Titulo Incarnationis & sancti Rochi.
 66. T. Aiarū purgatorij. T. scę Barbare.
 67. Titulo Sanguinis Iesu Christi.
 68. Titulo sancti Illelonsi, huius confratres
 pileorum opifices sunt.

69. T. sanctorum Crispini & Crispiniani, huius
ius confratres tutores sunt,

70. T. sanctę vere crucis.

71. Titulo sanctiss. virginis de Consolatione
quam celebraturi baiuli conueniunt.

rara ne 72. Titulo sancti Ludouici.

In parochia sancti Nicolai.

74. T. sancti Nicolai. T. Eucharistię.

76. T. Cōceptionis. T. Aiarū purgatorij.

77. Titulo angelorū.

78. T. sanctę fidei. huius confratres mone-
tæ fabri & ministri vniuersi iunt.

In parochia sanctę Iustę.

80. T. Eucharistię. T. Charitatis.

81. T. virginis de Sucursu.

82. T. sanctorū Bartholomei & Quiterię.

In parochia sancti Ginesij.

83. Titulo Eucharistię.

84. T. sancti Ginesij, huius confratres calie-
garū, sartores sunt.

In parochia sancti Ioānis baptistę.

85. Titulo Eucharistię.

86. T. sanctiss. virginis cognomēto Niuium.

87. T. sanctiss. virginis cognomēto Blanca.

In parochia sancti Vincentij.

88. T. Eucharistiæ. In parochia sancti Iacobi in suburbio.
90. T. Eucharistię T. diui Iacobi.
91. Titulo sanctiss. virginis ab Stella.
93. T. diui Sebastiani. T. diui Mathei.
94. Titulo diuę Anę. In parochia sc̄i Isidori in suburbio.
96. T. Eucharistiæ, T. Aiarū q̄ expiātur.
97. T. Diuorum Isidori & Lazari.
98. Titulo sancti Leonardi.
99. Titulo sancti Antonij, eius confratres capistrarij sunt.
100. T. sanctę Lucię, eius cōfratres holitores vniuersi sunt, congregantur in sacello eiusdem diuę Lucię, quod est in regijs hortis, habent suum erarium in parochia diui Iacobi.
101. Potest et his annumerari fraternitas illa; quam vulgo appellant la sancta Hermandad, eorum quibus curę est latrones publicarūq; viarum crassatores fugiētes insequi; & in eos capitali iudicio animaduertere.

De collegio sanctæ Catharine,

DEbet inter cetera pietatis monumenta collegium literarium sanctæ Catharine recenseri: opus (vt diximus) Francisci Aluarez a Toletis scholastici Toletani. Primum liberales artes, ius pōtificium sacra theologia, eaq; ab ipsis collegij primordijs, nūc autē, D. Bernardini Alcaraz scholastici opera græcæ lingue, & rei medicæ peritiâ magno iuuentutis profectu docentur. Aluntur in dicto collegio decem capellani viri meritis & doctrinâ egregijs: ex quibus partim doctores Theologi, partim iuris pontificij sunt: nonnulli in liberalib; doctrinis magisterij gradum meruerunt: qui quotidie in sacello ibidem diuæ Catharinæ dicato diuina mysteria peragunt. Sunt præterea duodecim college, de quibus cap. xviii. superius dictum est. In eodē itidem collegio literarij omnigenæ facultatis grad; regio atq; pontificio priuilegijs honorifice conferuntur. Sed vt ultimâ huic operi iâ manū adponam; cæteris supersedere præstat. Tātū te princeps serenissime obtestor: vt quicquid hoc laboris aut diligentiæ est, boni consulere digneris; et si

quid in tanta rerū magnitudine & copia præ-
 termissum esse videatur eam rerum ampliffi-
 marum conditionē & naturam esse intelligas,
 vt nunquam possint pro dignitate siue descri-
 bi, siue cōmendari. Valeat celsitudo tua: quā
 nobis & vniuerso Christiano orbi. D. Ie-
 sus diutissime seruet: ita enī & religio
 idies crescet & huiusmodi mul-
 ta pietatis opera: vires pry-
 stinas & incrementa
 summent.

F I N I S.

CINDEX CAPITVLORVM QVAE
in hoc volumine habentur.

- De origine ac fundatione Toleti & eius vberitate ac tēperamento. Cap. j. Fol. vij.**
- De exordio Christiane religionis in ecclesia Toletana per diuum Eugenium eius primum pontificem. cap. ij. fol. xj.**
- De era Cefaris & eius supputatione digressio cap. iij. fol. xij.**
- De creatione Bernardi primi archiepiscopi post Toletū cultui Christiano redditā: atq; cōsecratione & dedicatione. p̄terea prima tuet dominio hui⁹ sacri tēpli. cap. iij. f. xvj.**
- De huius sacre basilicæ fundamēto in forma qua nunc inspicitur ac prima eiusdē dotis constitutione. cap. v. fo. xx.**
- De sacramento Eucharistię ac eius custodia. cap. vj. fol. xxj.**
- De huius alme ecclesię ministris eorumq; ornatu sacroq; cultu. cap. vij. fol. xxij.**
- De musica. cap. viij. fol. xxij.**
- De admiranda virginis descensione in hanc ecclesiam diuo Alphonso sacellano suo vestem e cœlo afferentis. cap. ix. fol. xxvij.**

- De peculiaribus sanctis huius alme ecclesie.
cap. x. fol. xxxiiii.
- De diuo Eugenio & exordio fidei orthodoxe
in ecclesia Toletana. cap. xj. fol. xxxiiij.
- De beata Leocadia. cap. xij. fol. xxxv.
- De beato Helladio. cap. xiiij. fol. xxxviij.
- De beato Illefonso & eius corporis inuentio-
ne. cap. xiiii. fol. xxxviij.
- De beato Iuliano. cap. xv. fo. xliij.
- De beato Petro Oxomensi. cap. xvj. fo. xliij.
- De ornatu ac venustate altaris chorigue ma-
ioris. cap. xvij. fol. xliiiij.
- De choro beneficiatorũ. cap. xviiij. fol. xlviij.
- Descriptio clatri qui est ante chorum Eucha-
ristie. cap. xix. fol. l.
- Descriptio clatri pro choro beneficiariorum.
cap. xx. fo. liiiij.
- De pauimento & absidibus ecclesie vitreis &
fenestris. cap. xxj. fol. lvj.
- De imagine equestri Stephani illan in fornice
ecclesie depicta. cap. xxij. fol. lvi.
- De ostijs huius sacri tēpli. cap. xxiiij. f. lvij.
- De exteriori sacrario. cap. xxiiii. fol. lxx.
- De interiori sacrario, reliquijs & ornamentis,
que in eo habentur. cap. xxv. fol. lxxij.

De ijs, quę inter sacrarium & capellam nouo
rū regum continentur. cap. xxvj. fol. lxxj.
De sacello, quod nouorum regum appellatur
cap. xxvij. fol. lxxiij.
De sacello beati Iacobi, cap. xxviii. fo. lxxvij.
De sacello sc̄ti Alphōsi, cap. xxix. fol. lxxviii.
De sacello sc̄tiss. Trinitatis, cap. xxx. fo. lxxix.
De capella sc̄cti Nicolai, cap. xxxj. fol. lxxx.
De capitulo seu cōclauis; ubi archipresul & ca
nonici congregantur, cap. xxxij. fol. lxxx.
De nominibus archiepiscoporum huius sacri tē
pli vsq; ad n̄ra tēpora, cap. xxxiiij. fo. lxxxij.
De concionibus, quę in hoc sacro templo ha
bentur, cap. xxxiiij. fol. lxxxiiij.
De sacellis diuorū Egidij, Ioannis Baptiste; ac
beate Anę, cap. xxxv. fol. lxxxvj.
De sacello regū veterū, cap. xxxvj. fo. lxxxvij.
De sacello beate Lucie, cap. xxxvij. fol. xc.
De sacello beati Eugenij, cap. xxxviii. fo. xcij.
De sacello sc̄cti Martini, cap. xxxix. fol. xcij.
De sacello conceptionis, cap. xl. fol. xciiij.
De sacello epiphanię, cap. xli. fol. xciiij.
De sacello Mozarabum & horum sacrorum
origine, cap. xliij. fol. xcvi.
De sacello diui Ioānis baptiste, ca. xliij. fo. cij.

- De sacello Crucifixi alias domine Teresæ.
cap. xliiij. fol. ciiij.
- De ara del antigua appellata, cap. xlv. fo. ciij.
- De sacello baptismatis, cap. xlvi. fo. cv.
- De sacello sanctissime virginis Marię de pietate, cap. xlvij. fol. cvj.
- De parochia sancti Petri, cap. xlviiij. fol. cvij.
- De capellis chorum beneficiariorũ circumstantibus ac primo de sacello sanctę Marię Magdalene, cap. xlix. fol. cx.
- De sacello quod beatę Elisabeth de Vngaria dicatum est, cap. l. fol. cxij.
- De sacello sanctę Catarine, cap. lij. fol. cxij.
- De ara beatę Marię, que hispane del strella dicitur, cap. liij. fol. cxij.
- De altari depositionis sanctiss. corporis Iesu a cruce, cap. liiij. fol. cxiiij.
- De sacello diui Michaelis, cap. liiiij. fol. cxiiij.
- De sacello bti Petri Oxomēsis, ca. lv. fo. cxiiij.
- De ædicula, quę dominici sepulchri dicitur, cap. lvi. fol. cxiiij.
- De ædicula virginis matris descensioni sacra et oratorijs pilis adherētib⁹, cap. lvij. fo. cxiiij.
- De educatione infantium expositorum: & eorũ numero, cap. lviiij. fol. cxvj.

- De claustris descriptione vsque ad. D. P. Tenorij facellum cap. lxx. fol. cxvj.
- De facello. D. P. Tenorij Toletani antistitis & eius preclaris operibus. cap. lxx. fol. cxvij.
- De numero beneficiatorum ecclesie Toletane. cap. lxxi. fol. cxix.
- De vltima claustris descriptione. ca. lxxij. fo. cxx.
- De exteriori turris descriptione. c. lxxij. f. cxxvj.
- De interiori turris descriptione & cimbolorum nominibus. cap. lxxiiij. fol. cxxvij.
- De palatijs archiepiscopalis et conciliorum aula. cap. lxxv. fol. cxxix.
- De concilijs Toletanis numero septendecim. cap. lxxvj. fol. cxxx.
- De officialibus tam capituli quam fabricae ecclesie Toletane. cap. lxxvij. fol. cxxxij.
- De parochijs, facellis; coenobijs, xenodochijs & confraternitatibus vrbis Toletane. f. cxxxix.

CINDEX EORVM QVAE IN
hoc volumine scitu digniora habentur.

A		fo. col
Aedes sacrae extra urbem velut heremiticae.	142.	2
Aera Caesaris & eius supputatio.	12.	1
Alphonsus sanctus Toletanus pontifex vis de in littera. B.		
Alphonsi Fonsecae archiepiscopi Toletani monumenta & fundationes.	134.	1
Alphonsi Ortiz canonici Toletani monumeta	60.	2
Altaris maximi cultus qua decetia fiat.	24.	2
Archiepiscoporum huius templi nonnullos rum obitus.	61.	1
Archiepiscopi uniuersi ecclesiae Toletanae ad nostra vsqz tempora.	82.	1
Ara beatae Mariae virginis de Cōsolatione.	89.	2
Ara del antigua vulgo appellata.	104.	1
Ara a. P. G. de Mendoca erecta.	114.	2
Ara de los castellanos appellata.	124.	1
Astures, Hispania ab Arabibus subacta, Christi nomen seruarunt.	40.	1
Arma signiferi Lusitani in sacello nouorū regum pendencia.	73.	2

	fo. col
Beate virginis marie in ecclesiam Toletanam descensio.	28. 2
Beato Alphoso beata virgo apparuit.	30. 1
Beatus Alphonsus a beata virgine sacra veste donatus.	30. 1
Beato alphoso beata Leocadia apparuit.	31. 1
Beate leocadiæ ad beatũ Alphosum verba.	31. 1
Beatus Alphosus prece regis Recisuindi portunculani veli beate Leocadiæ incidit.	31. 2
Beati Alphosi pro sapia, vita et monumeta.	37. 1
Beati Alphonsi volumina.	38. 2
Beati Alphonsi obitus.	39. 2
Beati Alphosi vestis et corpus vbi asseruetur	37. 2
Beati Illephosi corporis reuelatio: iuuetio qz.	40. 1
Beatus Euguius iecit Toleti fundamenta fidei.	IL. 1
Beati Eugenij martyrium.	35. 1
Beati Eugenij ad Toletanam ecclesiam brachij translatio.	35. 2
Beate Leocadiæ martyrium.	36. 1
Beate Leocadiæ tria tēpla Toleti dicata.	36. 1
Beate Leocadiæ corpus vbi conditum.	36. 2
Beatus Helladius Tolletanus pontifex.	37. 1
<u>Beatus Iulianus Tolletanus pontifex.</u>	42. 1

	fo. col.
1	Beatus Petrus archidiaconus Toletanus. 43. 1
2	Beneficiorum quibusnam permittatur in maximo altari celebrare. 44. 1
1	Beneficiorum ecclesie Toletane numerus. 119. 2
1	Bernardus primus archiepiscopus post vr- bem receptam. 16. 2
1	Bernardus mezquitam Toletanam consecrauit. 16. 2
1	Bernardus creauit presules in Hispania. 19. 1
C	
2	25. 1
1	Cantus Toletanus, quo et alie ecclesie vtuntur. 80. 2
2	Capitulum ecclesie Toletane. 95. 1
2	Capituli translatio. 106. 1
2	Catechuminum missa. 80. 2
1	Cere conficiende officina. 50. 2
1	Clatrorum chori Eucharistie descriptio. 54. 2
1	Clatrorum chori beneficiorum descriptio.
1	Claustri descriptio vsqz ad sacellum. D. P. Tenorij. 116. 2
2	Claustri vltima descriptio, et in eo diuo- rum effigies. 120. 2
1	Confraternitates vrbis Toletane. 145. 1
2	Collegium scholarium sancte Catharine. 148. 2
1	Conciones, que in hoc sacro templo habentur. 84. 1
1	Cruce A. P. G. de Mendoca archiepiscopo ec

Ecclesia donata.	fo. col.
Concilia Toletana.	69.
Cænobia monachorum.	130.
Cænobia monacharum.	140.
Cænobia Beatarum.	141.

D

Dedicatio templi Toletani	17.
Descensio beatæ virginis: vide in litera. B.	
Dies de gratia appellati in hoc sacro templo: et quare sic dicti.	75.
Didaci Lupi de Haro Boni nūcupati in cho- ro beneficiariorum effigies.	50.
Dignitates huius tēpli tiaris decorantur.	65.
Diuitiæ templi Toletani	65.
Diuitiæ summæ templi Salomonis.	70.

E

Ecclesia Toletana fuit olim regularis.	18.
Ecclesiæ Toletanæ primæ dotis institutor.	20.
Educatio infātiū expositorū et eorū numerus.	116.
Egidius de Albornoꝝ Toletanus pontifex.	64.
Eugenius sanctus vide in litera. B.	

F

Fenestrarum specularium numerus.	56.
Franciscus Ximenus archiepiscopus Toleta- nus Mozarabum officij instaurator.	100.

Francisci Ximenez archiepiscopi Toletani
laus & gesta. fo. col.
101. 1

G

Gallicani Toletaniq; officij codices in ingētē
pyrā coniecti liberi ab incendio. 99. 1

Gundisalvus cardinalis archiep̄s Toletanus. 80.

Gothorum in Hispanias irruptio. 95. 1

Gothi ad catholicam fidem conuersi. 95. 2

Gudila episcopus Gothorū gentē Gbristia
næ fidei rudimentis initiauit. 100. 2

H

Helladius sanctus Toletanus pontifex: vide
in litera. B.

Heluidiani & Pellagiani heretici, a beato Al
fonso confutati. 29. 1

Horologia duo huius sacri tem pli. 59. 2

I

Ioānis Tavera archiepiscopi Toletani hospi
tale atq; ipsius obitus. 103. 1

Ioannis Martini Silicei archiepiscopi Tole
tani Toletanæ ecclesie donum. 68. 2

Iulianus sanctus archiepiscopus Toletanus,
vide in litera. B.

L

Lipadi ecclie Toletanæ quedā oppida relicta 45. 1

v. h.

fo. col.
Leocadia martyr ciuis Toletana vide in li-
tera. B.

Litera Toletana.

Lignū Iudæi cuiusdā in sacrario adseruatū. 100. 2

Ludouici sancti Francorum regis ad capitu-
lum ecclesiæ Toletanæ epistola. 66. 1

63. 1

M

Mezquita Toletana in ecclesiā consecratur. 16. 1

Missarum numerus quæ quotānis in ara del
Antigua appellata recitandæ sunt. 105. 1

Mozararabum officium a sancto Isidoro in-
stitutum. 96. 1

Mozarabum officium in Hispania vniuersa
quandiu permanserit. 96. 1

Mozarabes vnde dicti. 96. 2

Mozarabum tēpla in hac vrbe 96. 2

Mozarabe officium Toletanum appellatū. 97. 1

Mozarabes vbi vbi morari cōtingeret pro pa-
rochianis Mozarabū ecclesiarū assignati. 100. 1

Mozarabum officij instaurator. 100. 1

Mozarabum sacelli capellaniæ. 100. 2

Mozarabum beneficia conferendi & capella-
nos eligendi ordo. 101. 1

O

	fo. col.
Officiales tam capituli q̄z fabricæ tēpli Toletani.	133. 2
Officium diuinum, quo nunc vtimur, a diuo Gregorio olim institutum.	97. 1
Officium diuinum, quo nunc vtimur, Gallie canum appellatum.	97. 1
Oratoria, siue pia signa pilis Toletani tēpli adhærentia.	115. 1
Ordo quo beneficiarij in choro sedent.	48. 1
Ordo conferendi beneficia Mozarabum & capellanos eligendi.	101. 1
Ornamenta ecclesiæ Toletanæ versicoloria.	23. 1
Ornamentorum varietatis significatio.	23. 2
Ostia tēpli Toletani & eorum nomina.	57. 2
P	
Palatia archiepiscopalia et aula cōciliorū.	129. 2
Panis qui quotidie in claustro distribuitur.	117. 1
Parochiæ sancti Petri struendi autor.	107. 2
Parochiæ vrbis Toletanæ.	139. 2
Petrus Oxoniensis sanctus vide in litera. B.	
Petri, G. de Mendocça archiepiscopi Toletani obitus.	45. 2
P. G. de Mendocça monumenta.	45. 2
Petri, G. sepulchrum.	45. 1
Petri, G. M. crux ecclesiæ Toletanæ donata.	69. 1

	fo. col.
Petri Tenorij archiepiscopi Toletani monumēta & fundationes.	118. 1
Petri Perez architectoris huius templi obitus & sepulchri locus.	60. 2
Prælati quantum pecuniæ possint iure impedere extruendis proprijs monumentis.	45. 2
Primatus Hispaniæ ad ecclesiam Toletanam pertinet.	17. 1
Porta Veniæ Hispanæ del perdon.	58. 1
Pugna super officio Toletano Gallicanoqz.	97. 2
Papa sub mulcta officijs diuinis ecclesiæ Toletanæ interesse tenetur.	32. 1

Q

Quibusnam beneficiarijs permittatur in altari maximo celebrare.	44. 1
Quantum liceat prælatis expendere extruendis proprijs monumentis.	45. 1

R

Reges Hispaniæ ac ipse sūmus pontifex sub mulcta officijs diuinis ecclesiæ Toletanæ certis diebus interesse tenentur.	32. 1
Regum nouorum vetera monumenta.	32. 2
Regum nouorum corporum translatio.	33. 1
Regum nouorum monumenta et epitaphia.	74. 1
Regum veterum monumenta.	44. 1

	fo. col.
Reliquiæ quæ in hoc sacro templo habentur.	62. 2
Rodericus archiepiscopus Toletanus.	110. 2
S	
Sacellum diui Augustini & Pontij.	60. 1
Sacellum beatæ Marinae & in eo capellania.	60. 2
Sacellum diui Andreae.	61. 1
Sacellum Columnæ.	71. 2
Sacelli eiusdem capellania.	72. 1
Sacellum beatæ Leocadiae.	72. 2
Sacelli eiusdem capellania.	73. 1
Sacellum nouorum regum.	73. 1
Sacelli eiusdem monumenta et epitaphia.	74. 1
Sacelli eiusdem capellania.	75. 2
Sacellum sancti Iacobi.	77. 2
Sacelli eiusdem sepulchra & capellania.	78. 1
Sacellum sancti Alphonsi.	78. 2
Sacelli eiusdem sepulchra & capellania.	79. 1
Sacellum sanctissimæ trinitatis, & in eo capellania.	79. 2
Sacellum sancti Nicolai, & in eo capellania.	80. 1
Sacellum diui Egidij, & in eo capellania.	86. 2
Sacellum diui Ioannis Baptista: & in eo capellania.	86. 2

	fo. col.
Sacellū beatæ Anæ, et in eo capellania.	87. 2
Sacellum regum veterum.	87. 2
Sacelli eiusdem capellania.	89. 1
Sacelli eiusdem translatio.	88. 1
Sacellum sanctæ Lucie, et in eo capellania.	90. 1
Sacelli eiusdem sepulchra et epitaphia.	90. 2
Sacellum diui Eugenij, et in eo capellania.	92. 1
Sacellum diui Martini, et in eo capellania.	92. 2
Sacelli eiusdem eleemosyna insignis.	93. 1
Sacellum Cōceptionis: et in eo capellania.	93. 2
Sacellum Epiphaniæ, et in eo capellania.	94. 1
Sacellum Mozarabū et horū sacrorū origo.	95. 1
Sacelli eiusdem capellania.	100. 2
Sacellum sancti Ioannis Baptiste sub hoc tempore structum.	102. 2
Sacellum crucifixi alias. D. Teresæ, et in eo capellania.	103. 1
Sacelli eiusdem eleemosyna insignis.	103. 2
Sacella chorum beneficiariorum circūsitā.	
Sacellum beatæ Mariæ Magdalene, et in eo capellania.	110. 2
Sacellum beatæ Elisabeth de Vngaria; et in eo capellania.	112. 1
Sacellum sanctæ Catharine, et in eo capel- lania.	112.

Sacellum beatæ Mariæ del stella vulgo, et in eo capellania.	112. 2
Sacellū Depositionis corporis Iesu a cruce: et in eo capellania.	113. 1
Sacellum sancti Michaelis, et in eo capellania.	113. 1
Sacellum beati Petri Oxomensis, et in eo capellania.	113. 2
Sacellum Dominici sepulchri, et in eo capel lania.	113. 2
Sacellum beatæ Mariæ descensionis dicatum; et in eo capellania.	115. 1
Sacellum. D. P. Tenorij, et in eo capellania.	117. 2
Sacella quæ in vrbe habentur.	141. 2
Sacramentum Eucharistiæ.	21. 2
Sacrarium exterius.	59. 2
Sacrarium interius.	62. 1
Saxum in quo steterunt beatæ virginis Ma riæ pedes.	115. 2 115. 2
Schola musicæ puerorum.	80. 1
Societas quarundam ecclesiarum cum Tos letana.	33. 1
Subseliorum chori constructio, et constructura artifices.	47. 1
Stephani Illan imago in fornice ecclesiæ des pietæ et eius profapia.	57. 1

T

Tabula lapidea epitaphio memorabili inscripta.	89.	2
Tagus Toleti fluvius.	7.	2
Templi Toletani fundamenta quis primus iecerit latet.	11.	1
Templi Toletani in forma, qua nunc extat; ædificandi autores.	20.	2
Templi Toletani maiestas & deuotio.	24.	2
Templi Toletani forma.	56.	1
Templi Toletani altitudo, longitudo, & latitudo.	21.	1
Teresa de Haro feminae nobilis pia opera.	103.	2
Titulus sanctæ crucis Romæ repertus.	46.	1
Titulus memorabilis supra portam tabellionum dictam.	58.	1
Toleti situs describitur.	7.	2
Toleti signum & planeta.	7.	2
Toleti feracitas.	8.	2
Toletum unde dictum.	8.	1
Toleti conditores.	8.	2
Toletum regia vrbs appellata.	95.	2
Toleti antrum Herculeum.	9.	1
Toleti theatrum antiquum.	9.	2
Toletum quando & a quo recepta. 11. 2.	11.	2

	fo.	col.
Toletanus pontifex de præsulibus ecclesiarum prouidebat.	19.	2
Toletanæ ecclesiæ cultus altaris qua decen- tia fiat.	24.	1
Tburis significatio.	24.	1
Turris exterior descriptio.	22.	2
Turris interior descriptio.	126.	1
Turris cimbalarum nomina.	127.	1
	128.	2

V

Veronica, hoc est Christi faciei imaginis ap- paritio.	72.	1
Varietatis ornamentorum significatio.	23.	1
Vitrearum fenestrarum ecclesiæ Toletanæ numerus.	56.	1

X

Xenodochia quæ in Vrbe Toletana habentur.	142.	2
---	------	---

Excusum Toleti apud Ioannē

Ayala, anno Salutis. M.

D. xlix: mense

Martio.

Errata que incuria acciderunt, sic corrige,

- Fol. 10. col. 1. lin. 3. Toleti lege Toletum.
fol. 11. col. 1. lin. 10. exta lege extat.
fol. 12. col. 1. lin. 17. certe lege certum.
fol. 12. col. 2. lin. 1. æree lege erę.
fol. 14. col. 1. lin. 8. secundem lege secundum.
fol. 14. col. 2. lin. 10. Isidurus lege Isidorus.
fol. 21. col. 1. lin. 19. quem lege quod.
fol. 27. col. 2. lin. 24. exrra lege extra.
fol. 33. col. 1. lin. 4. nupe lege nuper.
fol. 49. col. 2. lin. 19. exteteretur lege exqreret.
fol. 55. col. 2. lin. 17. vidtenur lege videntur.
fol. 58. col. 1. lin. 13. sum lege suum.
fol. 65. col. 2. lin. 5. tiarie lege tiare.
fol. 67. col. 1. lin. 24. argenteo lege argento.
fol. 71. col. 2. lin. 6. Carolis lege Caroli.
fol. 97. col. 2. lin. 10. commnui lege communi.
fol. 102. col. 2. lin. 21. cardinale, lege cardinalem.
fol. 104. col. 2. lin. 7. Perfidam lege Perfidem.
fol. 114. col. 1. lin. 3. quatuor lege duabus
fol. 145. col. 1. lin. 3. matuninis lege matutinis.

